

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

“12 MART’IN BASINA ETKİSİ”
“MİLLİYET – CUMHURİYET ÖRNEĞİ”

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Özge ÖNDER

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Murat Sadullah ÇEBİ

Ankara – 2008

ONAY

Özge ÖNDER tarafından hazırlanan “12 MART’IN BASINA ETKİSİ, MİLLİYET – CUMHURİYET ÖRNEĞİ” başlıklı bu çalışma, 18.04.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Gazetecilik Ana Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Nurettin GÜZ

.....

Yrd. Doç. Dr. Murat Sadullah ÇEBİ

.....

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Anık

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDYA, DEMOKRASİ VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. MEDYA - DEMOKRASİ VE MEDYA - SİYASET İLİŞKİSİ

1.1.1. Medya ve Demokrasi ilişkisi.....	8
1.1.1.1. Demokrasi Kavramı.....	11
1.1.1.2. Çağdaş Demokrasilerde Basın.....	12
1.1.2. Medya ve Siyaset ilişkisi.....	14
1.1.2.1. Siyasal İktidar ve Basın İlişkilerine Tarihsel Bakış.....	14
1.1.2.2. Basın, Siyaset Ve Toplum / Kitle İletişimi.....	16
1.1.2.3. Basının Dördüncü Güç Olma Özelliği.....	17

1.2. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI VE OLAĞANÜSTÜ HAL DURUMLARINDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

1.2.1. Basın Özgürlüğü Kavramı / Düşünce ve İletişim Özgürlüğü.....	19
1.2.2. Sansür Kavramı ve Önemi.....	24
1.2.3. Basına Yönelik Olağanüstü Hal Düzenlemeleri.....	25
1.2.3.1. Olağan Dönemlerde Basın Özgürlüğü.....	25
1.2.3.2. Olağanüstü Dönemlerde Basın Özgürlüğü.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

12 MART MUHTIRASI VE BASIN

2.1. 12 MART MUHTIRASININ YAYINLANMASI – ÜLKEDEKİ GENEL DURUM

2.1.1. Muhtıra Öncesi Genel Durum.....	27
2.1.2. Muhtırayı Hazırlayan Etkenler.....	30
2.1.2.1. Sosyal Hayat.....	30
2.1.2.2. Siyasi Partiler / Parlamentonun Durumu.....	31
2.1.2.3. Ordu / Askerin Durumu	35
2.1.3. Muhtıranın Yayınlanması.....	36

2.2. MUHTIRANIN TÜRK BASININA ETKİSİ

2.2.1. Muhtıranın Yazılı Basına Etkisi / Yazılı Basında Haber Veriş Biçimi Bakımından Farklılıklar.....	39
2.2.1.1. Basının Siyasete Bakışı.....	41
2.2.1.2. Basının Muhtıraya Bakışı.....	42
2.2.1.2.1. Muhtıra Öncesi Durum.....	42
2.2.1.2.2. Muhtıra İle Başlayan Süreçte Basın.....	46
2.2.2. Muhtıra Kararı ve Sonrasındaki Gelişmeler – Kapatmalar / Cezalar.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 MART MUHTIRASI'NIN MİLLİYET VE CUMHURİYET GAZETELERİ ÜZERİNDEN ANALİZİ

3.1. MİLLİYET GAZETESİ.....	55
3.1.1. Muhtıra Öncesi Durum.....	55
3.1.1.1. Hükümet.....	55
3.1.1.2. Siyasi Partiler.....	57
3.1.1.3. Ordu.....	58
3.1.1.4. Toplum.....	60
3.1.2. Muhtıra Sonrası Durum.....	63
3.1.2.1. Hükümet.....	63
3.1.2.2. Ordu.....	65
3.2. CUMHURİYET GAZETESİ.....	66
3.2.1. Muhtıra Öncesi Durum.....	66
3.2.1.1. Hükümet.....	67
3.2.1.2. Siyasi Partiler.....	68
3.2.1.3. Ordu.....	70
3.2.1.4. Toplum.....	72
3.2.2. Muhtıra Sonrası Durum.....	76
3.2.2.1. Hükümet	77
SONUÇ.....	79
KAYNAÇA.....	82
ÖZET.....	90
ABSTRACT.....	91

GİRİŞ

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren siyasal iktidarlara karşı gerçekleştirilen askeri darbe ve müdahaleler ile verilen muhtıralar, basın ve gazeteciler üzerinde çok çeşitli etkilere yol açmıştır. Bu etkiler olumlu veya olumsuz şekilde kendini gösterebilir. Olumsuz etkiler arasında genel yayın politikaları ve haber içeriklerinde ordu lehine ancak siyasete karşı tutumların ortaya çıkması, gazete ya da dergilere uygulanan kapatmalar, sansür uygulamaları, yayın yasakları, gazetecilere verilen cezalar sayılabilir. Öte yandan bu tür ara dönemlerin basın üzerinde olumlu etkileri de görülebilmektedir. Sözgelimi 12 Mart Muhtırasından sonra Türkiye’de sol basın olarak tanımlanan ya da etiketlenen yayın organlarının sayısı artmıştır.

Bu çalışma 12 Mart Muhtırasının dönemin basını üzerindeki etkilerini incelemektedir. Basın burada aktör, kurum ve içerik unsurlarından oluşan bir sistem olarak ele alınmakta ve sadece yazılı basını kapsamaktadır. Bu çerçevede 12 Mart Muhtırasının gazeteciler, yazılı basın ve haber içerikleri üzerindeki etkileri ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Etki kavramı ise iletişim çalışmaları alanında tanımlandığı şekliyle medya mesajlarının birey, grup, topluluk ya da toplumun tutum ve davranışlarındaki uzun ya da kısa süreli değişiklikler olarak kabul edilmemektedir. Bu çalışmada etki kavramı, 12 Mart Muhtırasının genel olarak basın sistemi, özel olarak gazeteciler, yazılı basın organları ve gazetelerin yayın politikaları ve içerikleri üzerindeki değişiklikler olarak ele alınmaktadır.

12 Mart Muhtırası, 1971 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından hiyerarşik bir düzen içerisinde Adalet Partisi hükümetine karşı girişilen sembolik bir eylemdir. Başbakan Süleyman Demirel ve iktidardaki AP hükümetine karşı verilen bu Muhtıra’nın siyasal, sosyal sonuçlarının yanı sıra basın üzerindeki etkileri de incelenmeye değer görülmektedir. Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç’ın imzasıyla yayınlanan Muhtıra, basın-yayın araçları ile kamuoyuna duyurulmuş ve alenilik kazanmıştır. Çalışmamızda 12

Mart Muhtırasının basın üzerindeki etkilerinin izleri sürölmüştür. Bu etkiler gazeteciler, yazılı basın organları, yayın politikaları ve haber içerikleri ekseninde gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Gazeteciler ve yazılı basın üzerindeki etkiler ayrıca kaynak taramasıyla da ortaya konulmuştur. Genel yayın politikaları ve haber içerikleri üzerindeki etkiler belirlenen araştırma kategorileri temelinde seçilen gazetelerdeki muhtıra öncesi ve sonrası haber metinlerinin analiz edilmesiyle ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

12 Mart Muhtırası, Türk siyasi hayatında ve demokrasi tarihinde önemli dönemeçlerden birini teşkil etmektedir. 12 Mart Muhtırası; 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 Askeri Müdahaleleri arasında yer alan, üstü kapalı ya da dolaylı bir müdahale olarak nitelendirilebilir. Muhtıraya giden süreçte iç toplumsal gelişmeler, dünyada meydana gelen oluşumların ortaya çıkardığı iç ve dış dinamiklerde birlikte değerlendirilmelidir. Muhtırayla karşı karşıya gelinmesinde 60'lı yıllardaki sosyal ve ekonomik olayların büyük rolü olduğu söylenebilir. (Dursun, 2003:14).

60'lı yıllar boyunca serpiyen ve geniş bir kamusal alan inşa etmiş olan sol hareketin, 70'li yılların başlarında eylemlerini artırması ve hareketin bir kanadının da gerilla mücadelesini benimsemesi iktidar odağında kırılmalar yaratmıştır. (Sarioğlu, 2004:19)

1965 -1971 arası dönem 'Türk Siyasi Tarihi'nde çok partili hayata en çok yaklaşıldığı dönem olmuştur. Bu dönem genel olarak değerlendirildiğinde, hem sağda hem de solda siyasal güçlerin o zamana dek görölmeyen ölçülerde kabuk değıştirdiğı görölmektedir. Elbette bu durumun temel nedenlerinden biri, aynı zamanda sivil toplumdaki önemli bazı gelişmelere de imkan veren 1961 Anayasası'dır. 61 Anayasası toplumda yeni güçlerin ortaya çıkmasına ortam yaratmış, bu güçlerden biri olan işçiler örgütlenmeye başlamış, dolayısıyla da toplumdaki değışim istekleri daha dinamik bir hal almıştır. Siyasal iktidarın yapısında köklü değışiklik isteyenler bunu bir an önce gerçekleştirmek için yönetime el koymanın yollarını aramışlardır. Bu kesimlerden bir kısmı sivil, asker ve aydınların güç birliğiyle bir kısmı da halkın ayaklanmasıyla iktidara gelmek istemiştir. Ancak bu

girişimler dayanmak istedikleri güçlerin eğilimlerine ters düşmüş, halk tepeden inme yönetimlerin ve şiddet hareketlerine destek vermemiştir. (Öztürk, O.M, 1993:80)

Muhtıranın birinci maddesinde vurgulanan ve müdahale için temel sebeplerden biri olarak gösterilen “anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar...” ibaresi, yetmişlerin başındaki Türkiye’nin durumunu açık bir şekilde özetlemektedir. (Dursun, 2003:17)

Bu çalışma 12 Mart Muhtırasının basın üzerindeki etkilerini ortaya koymak adına yapılmıştır. 12 Mart Muhtırasının basın üzerinde yarattığı etkilerin araştırılması, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın kuramsal temeli medya-demokrasi ilişkisi ve medya-siyaset ilişkisi eksenlerindedir.

Çağdaş demokrasilerde basının halkın sesini duyurma işlevi ön plana çıkmakta, basın bu anlamda kamuoyu oluşturma görevini de yerine getirmektedir. Basının haber toplama ve bunları yayımlamakta özgür olduğu bilinmektedir. Basın, doğası gereği araştırmak, sorgulamak, kimi zaman da muhalefet etmekle yükümlüdür. Muhtıra gibi olağanüstü düzenlemelerde basının bu demokratik hakkı elinden alınmış, basın doğal hakkı olan özgürce yayın yapma işlevinden gazetecilere yönelik cezalandırmalar, gazetelere yönelik kapatma, yayın yasakları gibi yöntemlerle sınırlandırılarak mahrum bırakılmıştır.

Diğer yandan basının siyasetle olan ilişkisi basının dördüncü güç olarak görüldüğü günümüzde önemli bir nokta olarak karşımıza çıkar. Basının siyasal iktidarla olan ilişkisi, onun sahip olduğu gücü kullanım biçimini ve derecesini etkiler. Basın özellikle seçim dönemlerinde hem siyasi iktidar hem de muhalefet tarafından oldukça etkili biçimde kullanılan bir silahtır. Zira basının kamuoyu oluşturmadaki gücü siyasetçiler tarafından iyi bilinmekte, bu anlamda basın siyasetçilere ideolojilerini yaymak adına bir zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla basının işlevleri arasında “ideoloji inşası” da sayılabilmektedir. Olağanüstü düzenlemelerde basının ideoloji inşası işlevini

gerçekleştirmesinin mümkün olmadığı, baskı ve yasaklar dolayısıyla basın siyasetten uzaklaştırıldığı bilinmektedir.

12 Mart Muhtırasının seçilen gazetelerin genel yayın politikaları ve haber içerikleri üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla, o dönemde günlük olarak yayın yapan ve ulusal çapta dağıtılan gazetelerden bir örneklem oluşturulmuştur. Bu dönemde farklı siyasal görüşlere sahip okuyucu kitlesine hitap eden “Milliyet” ve “Cumhuriyet” gazeteleri incelemeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmada seçilen gazetelerin araştırma evrenini temsil etme gibi bir iddiası yoktur. Çözümleme birimimiz, birinci sayfada yer alan haber metinleridir. Araştırma zamanı, her iki gazete için 1 Şubat 1971 ile 30 Mart 1971 tarihleri arasındaki süreyi kapsamaktadır. Bu çalışmada, araştırma sorularımızla ilgili bulgulara ulaşabileceğimiz birinci sayfa haberleri seçilmiş, bu haberler araştırma amacımıza uygun olarak belirli kategoriler altında çözümlenmiştir. Bu kategoriler seçilen gazetelerin ön incelemesi yapılarak belirlenmiş ve tanımlanmıştır. Çözümleme kategorileri, araştırma soruları dikkate alınarak oluşturulmuştur. Araştırma süreci içerisinde bu kategoriler ya yenileriyle değiştirilmiş ya da tamamen çıkarılmıştır. 12 Mart Muhtırasının belirlenen gazeteler üzerinde yol açtığı değişiklikler, belirli kategoriler aracılığıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İnceleme iki temel kategoriye dayanmaktadır. 1. Muhtıra Öncesi Durum. 2. Muhtıra Sonrası Durum. Muhtıra Öncesi Durumun alt kategorileri Hükümet, Siyasi Partiler, Ordu ve Toplum başlıklarıyla oluşturulmuştur. Bu kategoriler altında haberler çözümlenmiştir. Muhtıra Sonrası Durum kategorisi ise sadece Hükümet ve Ordu kategorilerinden oluşmaktadır. Örneğin 12 Mart Muhtırasından önceki sürece bakıldığında, Milliyet Gazetesi’nin hükümet lehine, Cumhuriyet Gazetesi’nin ise hükümet aleyhine yayın yaptığı görülür. Bu doğrultuda oluşturulan “Hükümet” kategorisi altında, bu gazetelerin hükümet ve icraatlarına karşı tutumunu yansıtan haberler değerlendirilmiştir. Öte yandan “Ordu” başlıklı kategoride gazetelerin Türk Silahlı Kuvvetlerine karşı tutumu çözümlenmiştir. Mecliste bulunan siyasi partilerin görüş ve tutumları, Muhtıradan önceki süreçte Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yer almış, bu

partilerle ilgili haberler birinci sayfadan aktarılmıştır. Çalışmamızda bu haberler “Siyasi Partiler” başlıklı kategorisi altında incelenmiştir. Diğer yandan Muhtıra öncesinde her iki gazete de, mevcut sosyal durumu aktarırken haberlerinde “kaos”, “çatışma”, “karmaşa”, “ideolojik savaş” gibi tanımlar kullanmıştır. Muhtıradan sonra haber metinlerinde rastlanmayan bu ifadelerin muhtıra öncesinde haber metinlerinde yer alması, “Toplum” kategorisinin oluşturulmasını gerekli kılmıştır.

12 Mart Muhtırasından sonraki yayınlara bakıldığında ise, seçilen gazetelerin haber politikalarının değiştiği görülmüştür. Muhtıranın ardından gazetelerde yayınlanan haberler, yalnızca 12 Mart Muhtırası ve oluşturulacak yeni hükümet ekseninde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla muhtıra sonrası haber politikaları ve içerikleri üzerindeki değişiklikleri ortaya çıkarmak için, sadece “Hükümet” ve “Ordu” kategorileri çözümlemeye dahil edilmiştir.

Bu çalışmada veri toplama tekniği olarak nitel içerik çözümlemesi’nin özetleyici çözümleme türü kullanılmıştır. Bu yöntemin seçilme amacı, gazete haber metinlerinde inşa edilen örtülü anlamları ortaya çıkarmak, verilmek istenen gizli mesajları yakalamaktır.

İçerik analizinde mesajlardan bir çıkarımda bulunma söz konusudur. İçerik analizi, bir materyalin içeriğini sadece materyal bazında çözmez, materyal ötesi içerik ile ilişki kurmayı da hedefler. Bir başka anlatımla, içerik analizi, materyal ile içerik arasında az ya da çok bir ilişkinin olduğunu varsaymakta, böylece çözümleme sürecine alınan kaynak, alıcı kitlesi ve duruma yönelik çıkarımlarda bulunmayı amaçlamaktadır. Nicel içerik analizinin temel amacı, sözel/yazılı ve bunların dışında kalan materyali sayısal verilere dönüştürmektir. İçerik analizi, sabırlı, özenli ve titiz çalışmayı gerektirmektedir. Bu zor çalışmanın yapılmasının nedeni, sosyal olguların kavranmasının güç ve yoruma açık olmasıdır. Olguları anlamaya çalışırken, önyargı ve öznellik ortadan kaldırılmaya çalışılır. (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 33-36,)

İçerik analizi, çözümleyicilerin gönderilen mesajların içeriğinden ileti kaynağının amaçlı davranışının açık veya örtülü görünüşleriyle ilgili ayrıntılı açıklamalar yapmak için teşhis aracı gibi kullandıkları bir araştırma yöntemidir. Nitel içerik çözümlemesinde ilginin mesaj kaynağının ifade etmek istediği anlama yönelik yargılar üzerinde yoğunlaşması, nitel yaklaşımla nicel yaklaşımı birbirinden ayırmaz. Ancak, nitel yaklaşımın ilgisini örtülü anlam üzerinde toplaması, nitel içerik çözümlemesini içeriğin 'açık' anlamı üzerinde yoğunlaşan nicel içerik çözümlemesinden köklü biçimde ayırt eder (George, 1959; Aktaran Çebi, 2003:9-38)

Nicel içerik analizi ilk olarak Bernard Berelson tarafından kullanılan bir yöntemdir. Berelson'un 1952 yılında yayımlanan, yöntem hakkında yazılan İletişim Araştırmalarında İçerik Analizi isimli ilk önemli derleme eserde içerik analiziyle ilgili yaptığı ve en çok gönderme yapılan tanımına göre "İçerik çözümlemesi, iletişim sürecinde iletilen mesajların açık/belirgin içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel bakımlardan betimlemek için kullanılan bir araştırma tekniğidir. (Hansen, 1998; Aktaran Çebi, 2003:54)

Nitel içerik çözümlemesinin amacı ise, kaynak tarafından verilen mesajın asıl anlamını bulmaktır. Her mesajın görünen açık anlamının dışında bir de gizli anlamı olduğu gerçeğinden yola çıkan nitel yöntem, mesajda geçen ifadeleri, cümleleri, kelimeleri inceler, bunların kullanılma amaçlarını belirler, birbirleriyle ilişkilendirerek örtülü anlamlarını ortaya koymaya çalışır. Dolayısıyla mesaj kaynaklarının gizli tutumlarını bulmaya çalışır. Nitel içerik çözümlemesi, söyleneni değil söylenmek isteneni inceler.

Nitel içerik analizinin alt tekniklerinden biri olan özetleyici içerik analizinin araştırma materyaline uygulandığı ilk aşamada; her araştırma birimini oluşturan paragraflar, cümleler, açıklamalar, sözcükler başka sözcüklerle ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, özetleyici nitel içerik analizinin ilk aşamasında araştırma sorusuyla ilgisi olmayan paragraflar ve cümleler, aynı anlama gelen ifadeler dikkate alınmaz. Buna "ilk azaltma" denmektedir. Analizin ikinci aşamasında, benzer ifadeler bir araya

getirilmekte ve özetlenmektedir. Buna da “ikinci azaltma” adı verilmektedir. (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 103-104)

Çalışmamızın temel sorusu; 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından AP hükümetine karşı verilen muhtıranın, yazılı basını nasıl etkilediği olacaktır. Çalışmada, seçilen gazete haberlerinin çözümlenmesiyle elde edilen veriler derlenmiş, dönemin ve muhtıranın basına olan etkisi hakkında bir sonuca varılmıştır. Çalışmamızda seçilen gazetelerin haber içerikleri, oluşturulan kategoriler altında çözümlenirken şu temel soruya cevap bulunmaya çalışılmıştır: 12 Mart Muhtırasının ardından gazetecilere karşı hangi yaptırımlar uygulanmış, yazılı basına ne tür yasaklar getirilmiş, gazetelerin yayın politikaları ve haber içerikleri ne yönde değişikliğe uğramıştır? Çalışmada ayrıca seçilen gazeteler özelinde başka sorulara da cevap bulunmaya çalışılmıştır. Milliyet gazetesinin muhtıra öncesinde *liberal* bir yayın politikasını sürdürdüğü, haberlerinde hükümeti örtülü biçimde desteklediği bilinmektedir. 12 Mart Muhtırası ile birlikte, Milliyet gazetesinin bu tutumu ne yönde değişmiş, AP hükümeti ve Türk Silahlı Kuvvetleri hakkındaki haberleri nasıl biçimlenmiştir? Cumhuriyet, *so/* ağırlıklı bir yayın politikası doğrultusunda, muhtıra öncesinde hükümeti ve icraatlerini eleştiren bir gazetedir. Muhtıranın ardından bu gazetenin hükümet karşıtı tutumu değişmiş midir, muhtıra öncesi orduya verdiği örtülü destek devam etmiş midir?

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Medya, demokrasi ve basın” ana başlığı altında demokrasi ve medya ilişkisi incelenmiş; basın özgürlüğü, olağanüstü hal, siyaset kavramları tartışılmıştır. İkinci bölümde “12 Mart Muhtırası ve basın” ana başlığı altında muhtıranın verilmesi, muhtıranın yazılı basında sunumu, muhtıra sonrası basın organlarına ve çalışanlarına uygulanan kapatma ve cezalar ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise 12 Mart muhtırasının Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri üzerinden analizine yer verilmiş, bu gazetelerin muhtıra öncesinde ve sonrasında haber veriş biçimleri ele alınmıştır.

I. BÖLÜM

MEDYA, DEMOKRASİ VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

1.1. MEDYA - DEMOKRASİ VE MEDYA - SİYASET İLİŞKİSİ

1.1.1. Medya ve Demokrasi İlişkisi

Medya ile demokrasi arasında demokrasinin oluşum sürecinin en başından beri süregelen bir iletişim bulunmaktadır. İlk önce renkler ve dumanların kullanıldığı işaretleşmeyle, sonrasında yolların yapılmasıyla hafızadan destek alan sözün ulaştırılması biçiminde sağlanan iletişim, yazının bulunması sonucu çok daha kolaylaşmış, on beşinci yüz yılda matbaanın bulunmasıyla, iletişim ilişkileri daha önce görülmemiş bir mecraya girmiştir. (Çelik, 2002:33)

Yirminci yüzyılın bir ürünü olan iletişim devrimi öngörülenin çok ötesinde bir hayat standardı ortaya koyarken teknolojik alanda da büyük bir değişim yaratmıştır. Kitle iletişim araçları toplumu etkilemekle kalmamış aynı zamanda karşılıklı bir etkileşim ortamı da sağlamışlardır. Siyasal sistemin yeni yapılanmasında ve toplumsal hayatta kitle iletişim araçları belirleyici olmuşlardır. Bu araçların hegemonyası teknolojik gelişmenin de etkisiyle hızla artmış, az sayıdaki insan arasındaki iletişimde bile belirleyici roller üstlenmişlerdir. İnsanların yalnızlaştırılmasındaki etkilerinin yanında heterojen bir toplumsal yapının oluşmasında kitle iletişim araçları büyük roller üstlenmişlerdir. (Keane, 2004: 366-367)

Demokrasi, siyasal hayatı tanımlayan bir kavram olması nedeniyle, daha çok siyaset biliminin alanına girse de, kitle iletişim araçlarının siyasal katılma süreçlerinde oynadıkları rolün, teknolojik ilerlemelerinde katkısıyla iyice artması, iletişim bilimcisi pek çok araştırmacıyı medya ile demokrasi arasında var olan ilişkinin hangi boyutlarda olduğunu incelemeye yöneltmiştir. “Zira demokrasi ve kamu hizmeti medyası siyasal gücün kullanımını

dizginleyen otomatik araçlar gibidirler. Demokrasi ve kamu hizmeti medyası benzeri görülmemiş erken uyarı sistemleridir.” diyerek siyasal yaşamda medya ve demokrasinin karşılıklı etkileşim sürecinin önemine değinen Keane, bu ilişkinin bulunduğu konum hakkında kesin bir yargıya varmaktan ziyade, konunun sürekli tartışmalı kalıp üzerinde düşünülmesinin daha yararlı olacağını vurgulamaktadır. (Keane, 1999:167)

Demokrasiyi diğer siyasal rejimlerden ayıran en önemli özellik, egemenliğin kaynağıdır. Her siyasal rejimde yönetenler yönetilenleri, yönetme hakkına sahip olduklarına ikna etmek ve böylece meşruluk kazandırmak durumundadırlar. Demokrasilerde egemenliğin kaynağı doğal olarak ‘halk’tır. Yönetme hakkını doğrudan doğruya halktan alan ve bu hakkı halk adına kullanan siyasal iktidar belirli aralıklarla yapılan seçimlerle politikalarını halka onaylatır. Seçimler demokrasinin olmazsa olmaz koşuludur. Siyaset bilimci Sartori’ye göre; demokratik sürecin özü gerçekte seçimlerde ve seçme eyleminde saklıdır. En başta ve her şeyden önce seçimler onayın varlığını kanıtlar ve varsayımlı veya sahte onayı ortadan kaldırır. (Sartori, 1993:95)

Demokrasinin enformasyon ve iletişim olmadan varlığını sürdüremeyeceği yaygın şekilde kabul gören bir görüştür. Demokrasinin gerçekleşebilmesi, toplumdaki bireylerin ya da grupların kamusal etkinliklere katılımıyla mümkündür. Demokrasinin gereği, bireylerin ve kurumların kendilerini kamu önünde ifade edebilmeleri ve doğru enformasyona ulaşabilmeleridir. Medya tarafından sürdürülen enformasyon akışı, siyasetin alanını genişletir ve siyasetçilerin bu alana tek başlarına hakim olmalarını engeller. (Encabo, 1997:283)

Enformasyonun ulaşabildiği alanın genişleyip, bilginin yaygınlaşması sonucu oluşan yeniliğe açıklık ve ticaretin yeniden kazançlı bir iş kolu haline gelmesi sonucu bu kesimin özgürlük istemesi, demokrasi teorisine temel olan liberalizm düşüncesi için gerekli zemini hazırlamıştır. Öte yandan, çoğulculuğun esas olduğu demokrasilerde, medyanın tarafsızlığı şarttır. Özgürce oluşan bir kamuoyu, ancak demokratik bir sistemde mümkün iken,

oluşturulan bir kamuoyunun varlığı demokratik olmayan bir düzenin özelliğidir. Demokratik sistemlerde medya, demokrasinin gerektirdiği şekilde temel işlevler üstlenen vazgeçilmez bir unsurdur. Medyanın üstlendiği en temel işlev, gelişmeler hakkında kamuoyunu bilgilendirmektir. Bu unsur, hedef kitlelerin ülkelerinde ve dünyada yaşanan gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlar. Medya tarafından yerine getirilmesi gereken bu işlev, kamuoyunun bilgiye ve fikre ulaşmasını, gelişmeleri derleyerek zihninde canlandırmasını ve bilginin yayılmasını içerir. (Güz, 1996:982)

Demokrasi için gerekli koşullardan olan özgür gazeteciliğin ve medyanın iki türlü etkisinden söz edilir. Birincisi hükümetler üzerinde bir gözlemci gibi çalışması, ikincisi bilgi sahibi ve eleştirel vatandaşlar meydana getirmesi. Medya halkın sağduyulu bir şekilde yargıda bulunabilmesi için gerekli temel konular hakkında bilgi ve haber sağlar. Aynı zamanda farklı fikirlerden haberdar olunmasını güvence altına alarak, bu konular üzerinde halkın fikir alış verişinde bulunabileceği bir forum işlevi görür. Medya, ne derece büyük bir bağımsız güce sahip olursa olsun, hükümetin faaliyetlerini takip eden, onları denetleyen bir dördüncü güçtür. (O'Neill 1998:40)

Liberal demokrasinin uygulandığı ülkelerde medya, sistemin demokratik değerler doğrultusunda işlemesini ve demokrasinin korunmasını sağlayan en önemli araçtır. Medya, siyaset dünyasında yaşanan anlaşmazlık ve çatışmaları halka yansıtarak, halkında katılımıyla toplumsal amaçların gerçekleştirilmesi yönünde siyasilere yol gösterir. Medyanın üstlendiği bu rol, yönetimin tek bir grubun ya da kişinin görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilmesini engeller. Özgür bir basının varlığı, iktidarı elinde bulunduranların toplumdaki bireylere karşı siyasal sorumluluklarını hatırlatan demokratik anlayışı da pekiştirir. Özgür basın, kamuoyunun, siyasilerin kişilikleri ve yetenekleri hakkında bilgilenmesini sağlar. (Gurevitch, Blumler, 1997:203)

1.1.1.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi sözcüğü, Yunanca demos ve kratos sözcüklerinin biraraya gelmesiyle oluşur ve en yalın haliyle halkın iktidarı anlamına gelir. Demokrasinin esas amacı, topluluk halinde yaşayan her bireyin özgürlüklerini kullanarak yaşamasını sağlamaktır. (Kabacalı, 1994: 25)

Demokrasi, insan haklarının korunması, toplumdaki azınlıkların söz sahibi olması, devletin ve ekonomik iktidarların otoritelerinin sınırlandırılması anlamına gelir. Eski Yunan medeniyetinden bu yana var olan demokrasi, 19. yüzyılda saygınlık kazanmaya başlamış, 20. yüzyılda ise özlem duyulan bir kavrama dönüşmüştür. (Touraine, 2. Basım:78)

Macpherson'a göre demokrasi, bir hükümet sistemi olarak iktidarın devlet eliyle bireyler ve gruplar üzerine uygulandığı bir sistemdir. Demokrasi, toplumsal anlamda diğer yönetim sistemleriyle benzer ilkeler benimsemektedir. (Macpherson, 1984:30)

Bir diğer tanımlamada demokrasi, bütün hakları ve güçleri halkın kullandığı yönetim sistemidir. Yeterli her yurttaş, oy verme ve halkın çıkarlarına hizmet edecek bir hükümet kurma hakkına sahiptir. Herkesin medeni siyasi ve ekonomik hürriyeti güvenlik altındadır. (Raymond, 1976:376)

Tanilli ise demokrasinin en kısa biçimde halkın iktidarı demek olduğunu, bundan da, siyasal iktidarın kaynağının halkta olması devlet yetkilerini kullananların halkın yeğlemesine ve denetimine bağlı bulunmalarının anlaşıldığını söyler. (Tanilli, 1988:27)

Spitz'e göre demokrasinin esası, yönetenin yönetilen üzerindeki hakimiyetinin rızaya dayanmasıdır. İktidarda bulunan güçlerin görevlerini devam ettirebilmesi, yönetilen kesimin yönetimde aktif rol almasına bağlıdır. Demokrasinin gelişebilmesi için yönetimde keyfi tercihlerini öne çıkaran yöneticilerin denetlenmesi, toplum düzenini sağlamak için keyfi kurallar yerine adil ve gerçekçi kuralların konması, bu kuralların oluşturulması

sürecinde halkın da söz sahibi olması gerekir. Demokrasinin varlığı bireylerin ve grupların fikirlerinin ve anlamlandırma süreçlerinin kabul edilmesine bağlıdır. (Melluci, 1993: 72)

1.1.1.2. Çağdaş Demokrasilerde Basın

Çağdaş batı demokrasilerinde basın ve haberleşme özgürlüğü, devletin bu özgürlüğün gelişmesine sadece izin vermesi, yani tarafsız bir tutum sergilemesi olarak anlaşılmamakta, bu alanda devlet tarafından bazı aktif önlemlerin alınması zorunluluğunun bulunduğu kabul edilmektedir. Böylece kolektif bir özgürlük, sosyal bir hak olarak ortaya çıkan yeni basın özgürlüğü görüşü içinde basın bir hak olarak iktidarlardan, kendisine çeşitli teknik araçlar sağlayabilmesi için yardımda bulunulmasını, kamu hizmetlerinden yararlanma olanağının verilmesini, vergi dokunulmazlıklarının tanınmasını, yazar ve muhabirleri için bazı kolaylıklar sağlanmasını isteyebilmektedir. (İçel, 1985:22)

Günümüzde teknolojinin gelişimi sayesinde kitle iletişim araçlarının etki alanlarının da iyice büyüdüğünü biliyoruz. Bütün dünyada dev medya grupları küçükleri yuta yuta egemenliklerini pekiştirirken, tekelleşme kaygısı medya-demokrasi denkleminin ayrılmaz bir ögesi sayılmaktadır. (Keane, 1999:13)

Zaman ve mekan kavramının anlam değiştirmesinde, bireyin sosyalleşmesinde kitle iletişim araçlarının/medyanın tartışılmaz bir rolü vardır. Bu araçlar sadece bireyin sosyalleşmesine katkı sağlamakla kalmaz aynı zamanda insanların toplumla bağlarını sürdürebilmelerinde rol oynar. Gazete dergi radyo televizyon ve benzeri araçlar bireyin bir üyesi olarak toplumla iletişim kurmasına yardımcı olmakta bu araçlara duyulan ilgi ise bireyin sahip olduğu eğitim seviyesine göre değişiklik göstermektedir. (Fiske, 1996:37)

Serbest piyasa sadece medyanın güvencesi olmakla kalmaz kimi zaman onun özgürlüğünü engelleyen bir yapıyı da oluşturur. Serbest

piyasada tekelleşmeye doğru bir yapılanmaya gidiş kurumlar arasındaki hassas dengeleri değiştirir ve medyanın özgürlüğünü olumsuz etkiler. Aynı şekilde medya kuruluşları açısından yaşanacak bir tekelleşme doğrudan düşüncenin açıklanması ve demokrasinin düzenli işleyişi açısından sakıncalar ortaya çıkarır. Medyadaki tekelleşme demokratik siyasal sistemin temel gereklerinden olan enformasyona aracısız ve serbest biçimde ulaşmasını engellediği için üzerinde önemle durulması gereken bir konuyu oluşturur. Enformasyonun aracısız ve serbest biçimde alınamaması sistemin sağlıklı işlemesi açısından gerekli olan temel sorunlar üzerinde vatandaşların tartışabilmeleri ve kanaat oluşturabilmeleri için uygun ortamın sağlanmasını ortadan kaldırır. Diğer taraftan demokratik sistemin dördüncü gücü olan medyanın icra organı ve parlamentoyu toplum adına denetlemesi görevi de engellenmiş olur. (Güz, 2005:47)

Çağdaş demokrasilerde halkla devlet arasındaki bağlantıyı sağlayan kurumlar ise siyasi partilerdir. Kuşkusuz demokratik rejimlerde siyasi partiler ve seçimler birbirinden ayrı düşünülemeyecek kavramlardır. Siyasi partiler savundukları programları ve görüşlerini ya da muhalefet olarak iktidarı denetleyebilmek yetkisini halktan seçim mekanizması vasıtasıyla alırlar. (Türk, 1996:8)

Siyasi partiler toplumun geniş kesiminin artan siyasal katılma ihtiyaçlarından doğmuşlardır. Siyasi partilerin doğuşu ise 19. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Eski Yunan ve Roma'da temsili Hükümetlere benzeyen bazı örneklerle rastlanmakla birlikte temsili hükümetlerin asıl başlangıç noktası Kıta Avrupa'sıdır. Ancak başlangıçta iktidarın bir tek kişinin elinde bulunduğu dönemlerde siyasi partilerin ortaya çıkması söz konusu değildi. Ancak 17. ve 18. yüzyıllarda temsili sistemin yerleşmeye başlamasıyla birlikte zamanla hükümdarın yetkilerini kısıtlamaya başlaması bir süre sonra parlamentolara karşı sorumlu Hükümet mekanizmasını doğurmuştur. Ancak bu dönemde parlamento içinde oluşan grupları henüz siyasi parti olarak nitelendirmek mümkün değildir. Bu grupların siyasi parti haline dönüşmeleri ise oy hakkının genişlemesi ve seçmen sayısının

artmasıyla birlikte söz konusu olmuştur. 19. yüzyılda batı Avrupa’da en büyük demokratik mücadele sosyal haklar yanı sıra oy hakkında genişletilmesi konusunda olmuştur. (Kapani, 1993:27)

1.1.2. Medya ve Siyaset İlişkisi

Medyanın siyasetçilerle ve siyasal kurumlarla yakın ilişki kurması, medyanın gücünün fark edilmesiyle doğru orantılıdır. Medyanın insanların, daha da önemlisi kitlelerin üzerindeki etkisinin anlaşılmasıyla birlikte, siyasetçilerin bu gücü kullanma istekleri, ister istemez medyanın gücünün sınırlarını da belirlemiştir. Medyanın siyasetçilerle çok yakın ilişkiler kurmasının en temel nedeni ekonomik sıkıntılar olduğu söylenebilir. Medyada teknolojik gelişmeleri takip etmenin yüksek maliyet gerektirmesi, reklam gelirlerinin az olması, satışların yetersizliği gibi ekonomik nedenler hükümete bağlı olmayı gerektirmektedir. Özellikle Türkiye’de medyanın gelir ve giderleri arasında büyük farklar vardır. Bu durum tahmin edileceği gibi medya siyaset ilişkisini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, medya ve siyaset ilişkisinin en yoğun olduğu dönemlerin seçim dönemleri olduğu görülmektedir.

1.1.2.1. Siyasal İktidar ve Basın İlişkilerine Tarihsel Bakış

Türkiye çok partili hayata geçinceye kadar devlet ve hükümet düzeyinde önemli süreçlerden geçmiştir. Cumhuriyetin ilanından Atatürk’ün ölümüne kadar geçen sürede basınla siyasal iktidar arasında çok önemli sorunlar olmadığı görülmektedir. Bu dönem içinde basının toplum yaşamında, Cumhuriyetin yerleştirilmesinde ve yapısal değişimlerin gerçekleştirilmesinde önemli işlevleri olmuştur. Atatürk’ün ölümünden, çok partili yaşama kadar geçen süre içinde hükümet ve toplum düzeyinde önemli bölünmelerin olduğu gözlenmiştir. 1946 yılında CHP’den ayrılan bazı siyasetçiler tarafından Demokrat Parti kurulduktan sonra, CHP hükümeti basına bazı ödünler vermek zorunda kalmıştır. Çünkü o dönemde basın daha

çok Demokrat Partiyi desteklemekte ve kamuoyunu bu yönde etkilemektedir. O dönem için basını en çok sıkıntıya sokan 1931 tarihli Matbuat Kanununun 50. maddesidir. Gazetelerin tümü hemen her gün kapatılma korkusu içindedirler. Bu arada DP'de basının desteğini sağlamak için 1945-50'li yıllarda basın özgürlüğünün en büyük destekçisi olarak görünmektedir. 1950 yılında yapılan seçimlerde CHP'nin tutucu kanadının büyük bir yenilgiye uğraması DP'nin iktidara gelmesine neden olmuştur. Böyle bir ortam içinde iktidar olan DP, seçimi kazandıktan sonra bugün bazı değişikliklerle halen yürürlükte bulunan basın kanununu çıkarmıştır. Basın kanunu ile birlikte iktidarın basın üzerindeki kontrolleri tamamen ortadan kalkmıştır. (Topuz, 1973:178)

Ancak hükümetin uygulamaları toplumu memnun etmediği için huzursuzluklar artmaya başlamıştır. Fiyatlar ucuzlamamış, gelirler artmamış, parti üyeleri görevini kötüye kullanmaya başlamış ve yolsuzluklar çoğalmıştır. Bunun üzerine toplumda gelişen olaylar gazeteciler tarafından olduğu gibi yazılmış, yazı işleri müdürleri bu olaylara geniş yer vermişlerdir. Böylece hükümetle basın arasındaki ilişkiler yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. 60 ihtilali ile birlikte siyasi iktidarla basın arasındaki ilişki bir nebze yumuşatılmış, gazeteciler önemli haklar elde etmişlerdir.

1960 İhtilalinden 1971 Muhtırasına kadar geçen zaman içinde, basında iki yönlü gelişme olmuştur. Birinci olarak, basın üzerinde uygulanan baskılar azaltılmış, mevcut kanunların uygulanmasında esnek davranılmıştır. Devlet ve pek tabii yargı organları basına daha sıcak bakmaya başlamıştır.

1960-1971 döneminin ikinci gelişmesiye günlük gazetelerde görülmüştür. Dönemde yayınlanan gazeteler düşünceye ve yoruma dayalı zengin içerikleriyle geniş kitlelere seslenmeye başlamıştır. Aynı zamanda teknolojinin de gelişmesiyle hemen hemen bütün gazeteler ofset tekniğini kullanmaya başlamıştır. Bu da gazetelerin tirajlarında büyük artışa neden olmuştur. 1970-80 dönemine gelindiğinde ise, toplumda önemli çalkantılar ve sıkıntılı durum göze çarpmaktadır. Ülkede bir ihtilal ve bir muhtıra gerçekleşmiştir. Toplumsal alanda, siyasi, ekonomik ve sosyal sıkıntılar

devam etmektedir. Basın da yoruma dayalı yayıncılık anlayışını sürdürmektedir. 1980 yılına gelindiğinde 12 Eylül'de gerçekleşen ihtilal ile birlikte, Türkiye'de 80 ve sonrasını kapsayan tarihlerde gazetelerin, basın mensuplarının, yazar ve sanatçıların şahit olduğu soruşturmadan mahkumiyete giden bir olaylar topluluğu yaşanmıştır. İhtilalin yaşandığı dönem boyunca gazetelerin yayın politikaları siyasi otorite tarafından belirlenmiştir.

1.1.2.2. Basın, Siyaset ve Toplum / Kitle İletişimi

İletişim, çoğulcu demokratik sistemlerde olmazsa olmaz bir özellik taşımaktadır. Çoğulcu demokratik yapıdaki devletler güçlerini vatandaşlarının özgür iradesinden alırlar. Özgürlükçü yapıya sahip olan devletlerde bireyler, gelişen olaylar karşısındaki tercih ve tutumlarını bilinçli olarak ortaya koyabilirler. (Yüksel, Demiray, 1988:54)

Baskıcı sistemle yönetilen ülkelerde böyle bir açıklık beklemek söz konusu olamaz. Çoğulcu demokratik sistemlerdeki yönetim anlayışıysa, çağdaş, yenilikçi ve eleştiriye açık bir yapıya sahip olması nedeniyle daha güçlü bir yönetimi ortaya koymaktadır. Toplum yönetiminin toplumdaki kişi ve kurumların çıkarlarının ve amaçlarının toplumsal dengeyi sağlayabilecek şekilde düzenlenmesinin, sağlıklı toplumsal iletişim ile gerçekleşebileceği düşünülebilir. (Aşkun, 1976:4)

Basın; denetim, eleştiri, alternatif yorum ve değerlendirmeler yapma görevini yerine getirirken, toplumsal yaşamın yalnızca aksayan yönlerini bulup ortaya çıkarmaz. Aynı zamanda, toplum adına alınan kararlar da ortaya koyarak destekler. Bunun sebebi, toplumsal yaşamın güçlenmesi ve işlevsel duruma gelmesinin gerçekleşmesi için kitle iletişim araçlarının, yani basının önemli görev ve sorumluluklarının olmasıdır. Basının en önemli özelliklerinin başında bir kitle iletişim aracı olması gelir. Kitle iletişim aracı özelliğini kazandığı on dokuzuncu yüzyıla kadar ifade edilmesine imkan tanınan siyasi görüşlerin verilmesi görevini üstlenmiştir. Bugün ise objektif haber verme görevi, basının ağırlık merkezini oluşturmaktadır. Bu yüzyıla kadar şahsi

kanaatler basına hakim iken, artık büyük tiraj yapan basın bütün okuyucuların benimseyebileceği kanaatlere yer vermektedir. Basın bugün, hitap ettiği geniş okuyucu kitlesinin kültür seviyesine uygun olarak resim, bilmece, fal, film, moda ve spor gibi çeşitli eğlendirici konulara, magazin haber olarak nitelendirilen haber türüne geniş ölçüde yer vermektedir. Oysaki basının bu denli geniş tiraja dayanmadığı dönemlerde daha ziyade siyasi, edebi, felsefi ve ekonomik haberlere yer verdiği bilinen bir gerçektir. Öte yandan gücünü ulustan alan TBMM; siyasi partiler ve hükümet, toplumsal iletişim ortamının oluşturulması ve işlerlik kazanmasında önemli görevler üstlenmektedir. Bununla birlikte, ordu, bilim kurumları, yargı organları ve basın, yapıları ve amaçları doğrultusunda toplumsal iletişimin işleyişini etkilemekte, bütün bu kurumların birbirleriyle ve ulusla olan ilişkileri sonucunda toplum / kitle iletişimi işlerlik kazanmaktadır. Kitle iletişim araçlarının (basın organları) toplumu oluşturan bireyleri ne derecede etkilemekte olduğu bugüne dek bir çok kez araştırma konusu yapılmış, irdelenmiştir.

McQuail'e (1997:58) göre, "politik ve ekonomik güç peşinde koşanların, kitle iletişim araçları üzerinde bir denetim kurma çabaları" yadsınamayacak bir gerçektir.

1.1.2.3. Basının Dördüncü Güç Olma Özelliği

Bir devlette iktidar, yasama yürütme ve yargılama olarak üç türlü faaliyette bulunur. Devletin bu fonksiyonlarına uygun olarak güçleri ve güçleri uygulayacak organların birbirinden ayrılması gerektiğini ilk kez ortaya koyan kişi Aristo'dur. Ancak "güçler ayrılığı" olarak adlandırılan bu esas zamanla gerçek anlamını yitirerek modern demokratik rejimlerin işleyişine ters düşen bir ayrım olarak biçimlenmiştir. Çağdaş özgürlükçü demokrasilerde iktidardaki çoğunluk partisi yada koalisyon partileri, yürütme gücünü ellerinde tuttıkları gibi, parlamentoda çoğunluğa sahip oldukları için yasama gücüne de egemen olmaktadır. Hatta, bu derece olmasa dahi, iktidardaki partinin yargılama faaliyetlerine etki yapabildiği gözlemlenmektedir. İşte bu durum, çağdaş demokratik düzenlerde diğer üç güçten tamamen bağımsız dördüncü bir

güce gereksinim duyulmasına neden olmuştur. “Kontrol erki” adı verilen bu gücün, devlet mekanizmasının işleyişini denetleme ve eleştiri yoluyla sapmaları engelleme olduğu kabul edilmektedir. Muhalefetteki siyasal partiler, sendikalar, diğer meslek ve çıkar birlikleri öngörülen denetleme kurumlarındandır. Ancak bu kurumlar içinde, sahip olduğu bağımsız ve prestij özellikleriyle devlet mekanizmasını en iyi ve etkin biçimde denetleyebilecek güç basındır. Bu nedenle basının yasama, yürütme ve yargılama erkleri karşısında onlardan tamamen bağımsız bir kontrol gücü olarak “dördüncü güç” olduğu bugün kabul edilmektedir. (İçel, 1985:88)

Demokratik siyasal rejimlerde kitle iletişim araçlarının yasama yürütme yargıdan sonra dördüncü güç olarak görevini sürdürdükleri, haber ve bilgilendirmenin yanında kamuoyu adına idareyi denetleme görevini üstlendikleri bilinen ve kabul edilen bir görüştür. Ayrıca özellikle seçim dönemlerinde siyasal katılımın sağlanması açısından bu araçlar önemli görevler üstlenmişlerdir. Seçime katılma, oy verilecek aday yada siyasi partiyi tespit etme noktasında kimi zaman belirleyici olan araçların hedef kitle üzerinde farklı etkiler yaptığı da bilinmektedir. (McQuail,1983:75)

Kitle iletişim araçlarının dördüncü kuvvet olma özelliği demokratik sistemin yapısından kaynaklanmaktadır. Demokratik sistem millet egemenliği, başka bir ifadeyle halkın kendi kendisini yönetmesi esasına dayanır siyasal yönetimin kaynağı halktır ve yönetim gücünü millet/halk iradesinden alır. Bir toplumda yaşayan fertler genel ve yerel seçimlerde oy kullanmak suretiyle yönetim konusundaki iradelerini ortaya koyarak kendileri adına ülkeyi yönetecek kişileri ya da siyasal partileri belirlerler. (Güz, 2005:27)

Demokratik toplumlarda basın, iktidar ve özgürlük arasındaki diyalogu sağlamaktadır. Bu basının teknolojk gelişmeyle hızlı ve etkileme gücü yüksek bir güç oluşturmalarına, dolayısıyla halkın demokratik katılımına katkıda bulunmaktadır. (Bradley, 1965:66)

Basın – hükümet ilişkileri değişik açılardan varlığını sürdürmektedir. Öncelikle yürütme organıyla alakalı bilgi temini ve onların siyasetlerini tayin etmede önemli bir etkisi vardır. İdari faaliyet alanına girecek faaliyetleri basın gözönüne çıkarır. Pek sık olmasada basın günlük haberleri bürokratik kanallardan daha hızlı temin eder. İkinci olarak, hükümet başkanına halkın beklentilerini iletmektedir. Bunu da doğrudan veya dolaylı olarak kamuyu alakadar eden hususlarla ilgili haberler vermek suretiyle yapar. İdari görevliler, basının popüler konularla iç içe olduklarını varsayarlar. Zira basın okuyucularına anlamlı ve ilgi çekici haberler vermek ister. Okuyucular da buna karşılık önemli ve kayda değer hususlarla ilgili olarak detaylı bilgi sahibi olur. Üçüncü olarak basın, idari kademedeki görev yapanların mesajlarını kamuoyuna iletebilme imkanı sağlar. Son olarak, basın üst düzey idari görevlilerinin siyasi kürsüde ve sürekli kamuoyunun gözü önünde kalmalarını sağlamaktadır. (Graber, 1980:93-94; Giritli, 1978:36)

1.2. BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMI VE OLAĞANÜSTÜ HAL DURUMLARINDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

1.2.1. Basın Özgürlüğü Kavramı / Düşünce ve İletişim Özgürlüğü

Basın yoluyla düşünce açıklama özgürlüğü, siyasi sistemlerin yapısına göre çok eskilere dayanan bir geçmişe sahip olmakla birlikte, bir “özgürlük” konusu olarak karşımıza çıkışı çok eskiye dayanmamaktadır. Basın özgürlüğü temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alındığı bir sistemde kilit unsurlardan biri olarak kabul görmektedir. Gelişimi, demokrasi ve hukukun üstünlüğü yolunda yapılan mücadelede tamamlayıcı bir rol oynamıştır. 19. yüzyılda basının sanayileşmesi ve modern haberciliğin gelişmesi toplumların demokratikleşmesine ve kitle demokrasisinin hem düşüncede hem de uygulamada yerleşmesine yardımcı olmuştur. Bir toplumun ne kadar açık ve demokratik olduğu, büyük ölçüde o toplumda basının ne kadar özgür ve etkili olduğuna bakılarak tayin edilebilir. Bugün basın özgürlüğü, demokratik

rejimin vazgeçilmez unsuru olarak kabul edilmekte, siyasi, hukuki ve ekonomik teminatlarla güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda basın özgürlüğünün varlığı uzun bir tarihi gelişimin neticesi olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. (Aksoy, 1970:126)

Özgür ifade, kişilerin fikir, düşünce ve inançlarını korkusuzca açığa vurabilmesidir. Basın özgürlüğü de temel olarak bireylerin fikirlerini serbestçe ifade edebilmesidir. Bu yönüyle basın özgürlüğü aslında söz ve ifade özgürlüğünün gerçekleşme biçimidir. (Steinberg, 1972:123)

Liberal anlayışın düşünsel birikimi üzerinde oluşan siyasal rejimler kısaca liberal siyasal rejimler olarak adlandırılır. Siyasal iktidarın halkın genel ve eşit oyla seçtiği temsilcileri eliyle kullandırılması ve azınlığın korunarak bir gün çoğunluk oluşturma hakkının tanınması, yasalar önünde eşitlik gibi ilkeler klasik demokrasinin temel ilkeleri içerisinde yer alır. Bu ilkelerin başında gelen bireyin vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklerinin bulunması yaklaşıma temel oluşturur. Bu haklar içerisinde düşünce ve ifade özgürlüğü vardır ve medyanın var olması ve özgür kılınmasının temelinde düşünce ve ifade özgürlüğü yatar. (Güz, 2005:19)

Bu tarihi gelişim içerisinde basın özgürlüğü, demokratik ülkelerde bir takım standart hükümlerle esaslara bağlanmıştır. Anayasal düzenleme konusu olan basın özgürlüğü için belirlenen esasla kısaca şöyle sıralanabilir. Basın özgürlüğü anayasal bir kurumdur ve anayasalarda ayrıntılı olarak gösterilmelidir. Basın özgürlüğü sadece iktidara karşı serbestlik değildir. Her türlü müdahaleden uzak haberleri toplamak, yorumlamak, eleştirmek, basmak ve dağıtmak haklarını içermekle kalmamalıdır. Aynı zamanda, devlet bu özgürlükten halkın yararlanmasını sağlamak üzere bazı tedbirler almakla yükümlüdür. Basın özgürlüğü kavramsal bir özgürlüktür. Yani, basın özgürlüğü demokratik bir toplumda kamu görevi işlevini yerine getirmek için var olması zorunlu bir özgürlüktür.

Düşünce özgürlüğü ise, insanların serbestçe fikir edinebilme, yorumlayabilme, düşünebilme, edindiği fikir ve kanaatlerden dolayı

kınanmama ve bunları meşru yollardan açıklamak/açıklamamak özgürlüğüne sahip olması şeklinde tanımlanabilmektedir. Düşünce, kişinin iç dünyasına has bir olgudur. Ancak iç dünyaya ait olan düşünce dışa vurulmadıkça, açıklanmadıkça bir anlam ifade edemeyecektir. Zira düşünce özgürlüğü çoğunlukla söz, basın, ve benzeri özgürlükleri kapsar nitelikte kullanılmaktadır. (Feyzioğlu, 1957:15)

İnsan özgürlüğünün ilk ve en önemli görünümü düşünce özgürlüğüdür. (Öktem, 1988:53) Düşünce özgürlüğü, insanların en doğal hakkı olarak kabul edilmektedir. Her insan istediği düşünceye sahip olmakta özgürdür. Ancak düşüncenin, toplum hayatını ilgilendirdiği andan itibaren de bazı sınırlamalara maruz kalması normaldir. Mutlak ve sınırsız olan düşünce ve kanaat özgürlüğünün söz, yazı ve resim gibi araçlarla açığa vurulduktan sonra zarar verici bir hal alması toplumlara zarar verebilir. Zira düşüncenin açıklanmasının değişik yolları mevcuttur. Söz, yazı, toplantı ve gösteri, dernekler ve siyasi partiler aracılığıyla açıklanması mümkündür. Bütün bu özgürlükler ise düşünceyi açıklama özgürlüğünün uzantısıdır. (Akin, 1971:147)

Çağdaş demokrasilerin, düşünce ve iletişim özgürlüğü kavramını temel ilke olarak benimsemiş rejimler olmalarından hareket ederek, bu özgürlüklerin devlet tarafından sağlanma ve korunma gibi haklar taşıdıklarını kabul etmek doğaldır. İnsanların iletişim kurma, kitle iletişim araçlarına sahip olma, bunların verdiği hizmetlerden yararlanma hakkı ile ilgili fikirler uluslar arası sözleşmelerden anayasalara kadar birçok belgede yerini alır. İnsan hakları evrensel beyannamesinin 19. maddesi bu hakkın güvence altına alınmasıyla ilgilidir. Madde: “Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak karışmasız görüş edinme ve herhangi bir yoldan ve hangi ülkede olursa olsun bilgi ve düşünceleri arama, alma ve yayma özgürlüğünü içerir” diyerek düşünce ve ifade özgürlüğünün yanında kitle iletişim aracıyla verilen haber ve bilgilerin alınmasını, çoğalmasını ve dağıtılmasını garanti altına alır. İletişim hak ve özgürlüğünün uluslar arası metinlere girmesi, yasalara göre değiştirilmesi çok daha zor olan anayasalarda belirtilmesi ve

sınırlarının çizilmesi bu hakka siyasi iktidarlar ve yönetimler tarafından yapılacak olan müdahaleleri önleme açısından bir güvence oluşturmaktadır. (Güz, 2005:35)

İletişim özgürlüğü toplumsal seviyede medyayı sınırlayan, yöneten kural ve kontrollerin olmaması anlamına gelir. Ticari basın rejimlerinin olduğu toplumlarda medya serbest olmamakla birlikte özellikle az gelişmiş toplumlarda medya kısıtlamalardan uzak değildir. Medyanın özgürlük derecesi genellikle sahiplerinin iletişimcilerin çalışanların üzerinde bürokratik ve hiyerarşik kontrol derecesiyle ölçülür. Kavram içerisinde sahiplerinin ve yöneticilerinin alt kademede çalışanlara karşı tanıdığı editöryal özgürlük kurum çalışanlarının düşünce ve fikirlerindeki serbestlik de yer alır. (McQuail, 1994:138)

Farklı ulusal ve uluslar arası metinlerle güvence altına alınmaya çalışılan iletişim hak ve özgürlüğünün var olabilmesi için ilk üçü klasik olmak üzere beş unsurun bulunması gerekmektedir. (Dönmezer, 1976:92)

Bu unsurların birinin olmaması veya ihlal edilmesi bile iletişim özgürlüğünün ihlal edildiği anlamına gelir. Bu unsurlar:

1- Olaya, Bilgiye, Fikre, Gelişmelere Ulaşabilmek, Bunları Bilmek ve Bunları Toplamak Hakkı: Demokratik siyasal sistemde vatandaşların ülkede ve dünyada olup bitenleri öğrenme hakkı vardır. Bu hak onlar adına kitle iletişim araçları tarafından kullanılır. Bu araçlar sadece idarede olup bitenleri değil hedef kitlesinin ilgisini çekebilecek diğer konularla ilgili bilgi, belge, düşünce ve yorumları bilmek hakkına sahiptir. Bu hak olayın, gelişmelerin, fikrin kaynağına ulaşmayı, bunları derlemeyi de içerir. Bu çerçevede kitle iletişim araçlarına ve onların temsilcilerine her ne şekilde olursa olsun yapılacak müdahaleler iletişim özgürlüğünün ihlali anlamına gelir.

2- Olayı, Bilgiyi, Fikri, Gelişmeleri, kanaatleri Yorumlamak, Analiz edebilmek ve Eleştirebilmek Hakkı: İnsanlar sosyal hayatın bir parçası olarak yaşayabilmek için sosyal sorumlulukları bilmeye, bunun sağlanması için de kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duyarlar. İnsanların serbest olarak iletişim

kurabilmeleri için kitle iletişim araçlarına sahip olma ve bu araçların sunduğu hizmetlerden yararlanabilmeleri en tabii hak olarak görülmelidir. Bu noktada değişik yol ve yöntemlerle düşüncelerin açıklanmasının doğallığı kadar yöneticilerin uygulamalarını denetlemek, bunları eleştirebilmek ve yorumlayabilmek de en tabii hak olarak görülmelidir. (Ansah, 1991:220)

3- Olayı, Bilgiyi, Fikri, Gelişmeleri, Fikir ve Eleştiriye Çoğaltabilmek ve Serbestçe Hedef Kitleye Ulaştıırabilme Hakkı: Haberin, bilginin, fikrin, eleştiri ve yorumun bilinmesi kendi başına bir anlam ifade etmez. Bu unsurların yazılı basın tarafından serbestçe hazırlanıp çoğaltılabilmesine, sözlü ve görsel basın tarafından ise yayına hazırlanmasına müdahale edilmemesi gerekir. Medya kuruluşları ürettikleri hizmetlerin sağlıklı bir biçimde hedef kitlelerine ulaşmasını sağlayamadıkça görev ve sorumluluklarını yerine getirmiş sayılmazlar. Üretilen hizmetlerin hedef kitleye ulaştırılması medya kuruluşlarının görevi olduğu gibi, bu çalışmalara müdahale edilmesi iletişim özgürlüğünün engellenmesi anlamına gelir.

4- İletişim Araçlarının İhtiyaç Duyduğu Girdilerin Karşılanmasının Yönetimce Yerine Getirilmesi Zorunlu Hizmetlerden Sayılması: Medya kuruluşlarının demokratik siyasal sistemlerde gördükleri işlevlere bakıldığında, bu kuruluşların güçlerini aldıkları kaynak ile yayınlarının toplumdaki fonksiyonları değerlendirildiğinde, mülkiyet olarak özel teşebbüse ait olmalarına rağmen kamu hizmeti gördükleri ortaya çıkar. Özel teşebbüse ait olmalarına ve kar elde etme amacına yönelik kurulmuş olmalarına rağmen işlevleri sebebiyle sosyal fonksiyonları ağır basar.

5- Yönetimin Basına Eşit Davranması: Demokratik siyasal sistem çoğulculuk ve çok seslilik esasına dayanır. Farklı görüşlerin serbest olarak savunulabilmesi, değişik görüşleri savunan medya kuruluşlarının yayınlarını serbestçe yapabilmeleri klasik liberal sistemin temel ilkelerindendir. Hangi görüşü savunursa savunsun, genel yayın politikası ne olursa olsun hukuki sınırlar içerisinde yayınlarını sürdüren medya kuruluşlarının siyasal sistemin bir parçası olmaları kaçınılmazdır. Çok sayıda kuruluş tarafından enformasyonun üretildiği böyle bir alanda yönetim görevini elinde bulunduran

kişi yada siyasal partilerin kendilerini destekleyen yada muhalefet eden medya kuruluşlarına karşı eşit davranması siyasal sistemin bir gereğidir. İdarece yapılacak düzenlemelerde yönetime muhalefet eden medya kuruluşlarının zarar görmesi veya sağlanan haklardan yararlanamaması halinde iletişim özgürlüğü zarar görür. (Güz, 2005:39)

1.2.2. Sansür Kavramı ve Önemi

Sansür “kamu yararını koruma gerekçesiyle söz, yazı, resim ve filmlere uygulanan ön denetim, basım ve yayın yasağı” olarak tanımlanır. (Ana Britannica, 1990:69) Diğer bir deyişle sansür, özgün bir mesajın tümünü veya bir kısmını bloke etmeyi, düzenlemeyi ve manipölasyonunu içeren bir süreçtir. Sansür genellikle kitle iletişim araçları tarafından üretilip dağıtılan bilgiyi bastırma ve çarpıtma süreci olarak anlaşılmakla birlikte, gerçekte bu süreç hem özendirme, hem de yasaklama biçiminde olabilir. Ayrıca sansür mesajın yayımından önce ve sonra olmak üzere de işleyebilir. Mesajın yayımından önceki sansür mesajın oluşumunu önlemeye yönelikken, mesajın yayımından sonraki sansür, daha çok mesajı biçimlendiren ve yayanların cezalandırılmasına yöneliktir. (Mutlu, 1998:293)

Sansür genelde dahilidir ve gücü çok çeşitlidir. Medya iletişimde bir tür sansür vardır. Ancak bu sözcüğün ifade ettiğı gibi, her bir konunun onaydan geçmesini gerektiren merkezileşmiş bir oluşumla işlememektedir. (Burton, 1995:79)

Birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de basın sansürü yasaklanmıştır. İlk olarak 1908’de yeniden yürürlüğe konulan 1876 Anayasasının 12. Maddesinde yapılan değışiklikle kabul edilen sansür yasağı sonraki tüm anayasalarımızca da benimsenmiştir. 1982 Anayasası’nın 28. Maddesinde yer alan “Basın hürdür, sansür edilemez” hükmü bu yasağı vurgulamaktadır. Özellikle medyanın tekelleşme süreciyle birlikte yaşadığı dönüşüm gazetecinin kendi kendini sansüre tabi tutması gibi yeni bir sansür şeklini ortaya çıkarmıştır. Bu sansür, kurumun kendi içinde ya da gazetecilerin zihninde oluşmaktadır. Bu bağlamda patronun çıkarları, iş dünyası, çeşitli

siyasi, ekonomik ve sosyal gruplarla ilişkiler, hem kurumun yayın yönetiminin hem de muhabirin objektifliğini zedelemektedir. Günümüzde sansürün en tehlikeli görünümü budur. (Salihpaşaoğlu, 2007:26)

1.2.3. Basına Yönelik Olağanüstü Hal Düzenlemeleri

Demokrasiyi bütün kurallarıyla işler hale getirmeyi amaç edinen 1982 Anayasa'sı, temel hak ve özgürlükleri korumakta en üst seviyede titizlik içerisinde bulunmuş, ancak özgürlüklerin suiistimal ve istismar edilmesiyle devletin zaafa uğramasını da engellemek istemiştir. 1982 Anayasası dönemi olağan ve olağanüstü dönemlerde basın üzerinde farklı uygulamalara dikkat çekmektedir.

1.2.3.1. Olağan Dönemlerde Basın Özgürlüğü

1982 Anayasası ile devlet, millet, cumhuriyet ve milli güvenlik gibi değerlerin korunması ve basın özgürlüğünün bu değerlerin yıkılması ve istismarında kullanılmaması için gerekli tedbirlerin alınması yoluna gidilmiş, sınırlama sebepleri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. 1982 Anayasası döneminde hür ve sorumlu bir basın yaratma çabası ile düzenlemeler yapılmıştır.

1982 Anayasası basın özgürlüğünün varlığı için gerekli temel hukuki teminatların yanında, basının sorumluluklarını da arttırmıştır. Yeni anayasa ile basının devlet, millet ve milli bütünlüğünün korunmasına, basın özgürlüğünün ihlal ve istismarına engel olunmak istenmiştir. Bu dönemde basın için önemli olan mesele hukuki olmaktan çok ekonomiktir.

1.2.3.2. Olağanüstü Dönemlerde Basın Özgürlüğü

Olağanüstü dönemlerde basın hükümlerinin düzenleniş biçimi ile basın özgürlüğü tam olarak uygulanamamaktadır. Anayasal bir müessese olan olağanüstü yönetim sebebiyle, temel hak ve özgürlükler on beşinci madde çerçevesinde kullanılabilir. Savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve

olağanüstü hallerde, basın özgürlüğü anayasa gereği sınırlı olarak uygulanabilmektedir.

On beşinci madde gereği uluslar arası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, hak ve özgürlükler kısmen yada tamamen durdurulabilir yada anayasada öngörülen teminatlara aykırı tedbirler alınabilmektedir.

1982 Anayasası döneminde olağanüstü durumlarda anayasaya aykırı sayılacak biçimde sınırlama ya da kısıtlama ortamı yaşanmamıştır. Anayasa çerçevesinde ve anayasa hükmü olarak kısıtlama ve sınırlamalar söz konusu olmuştur. Bu bağlamda, bu dönemde anayasa dışı uygulamalar söz konusu değildir denebilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

12 MART MUHTIRASI VE BASIN

2.1. 12 MART MUHTIRASININ YAYINLANMASI – ÜLKEDEKİ GENEL DURUM

2.1.1. Muhtıra Öncesi Genel Durum

1960'lı yılların sonlarında Türkiye'nin çıkmazları yeni bir askeri müdahalenin ayak seslerini duyurmaya başladı. Başka bir deyişle, 60'lı yıllar boyunca serpilip ve geniş bir kamusalılık yaratmış olan sol hareketin, 70'li yılların başlarında eylemliliğini artırması ve hareketin bir kanadının da gerilla mücadelesini benimsemesi iktidar odağında kırılmalar yarattı. 1969 seçimlerinden Adalet Partisi (AP) tek başına iktidar olarak çıktı. Ancak, Demokrat Partililer'in siyasal haklarının iadesi konusunda çıkan görüş ayrılığı partiden büyük bir grubun kopmasına neden oldu ve Demokratik Parti adıyla yeni bir parti kuruldu. Bu bölünme hükümetin meclisteki oy oranını düşürürken, zayıf hükümetlerden yakınan kesimlerin eline de büyük bir koz geçmiş oldu. Bu arada 1960'lı yılların ortalarında başlayan öğrenci hareketleri 1970'lerin başında nitelik değiştirmiş, çeşitli gruplar silahlı eylemlere başlamıştı. Sendikalar için hazırlanan yasa tasarısına karşı 15 -16 Haziran 1970'de gerçekleştirilen işçi eylemleri de toplumsal huzursuzluğun bir başka göstergesiydi. 1960'lı yıllarda Türkiye'de sosyal huzursuzluk yaratan birçok mesele arasında özellikle anayasa tartışmalarının gündemi uzun süre meşgul ettiği bir dönem olmuştur. 1961 Anayasası için yapılan halk oylamasının sonuçları, bu Anayasaya karşı daha ilk günden itibaren toplumun bazı kesimlerinde güçlü bir muhalefetin var olduğunu ortaya koymuştur. Sandıktan % 40'a yakın olumsuz oy çıkmasının birçok sebepten kaynaklandığı düşünülebilir. 27 Mayıs müdahalesi sonrasında Anayasa yapma yetkisine sahip Kurucu Mecliste, Demokrat Parti (DP) eğilimindeki kişilerin yer almaları

söz konusu olamamış, kapatılmış olması yüzünden parti olarak DP Temsilciler Meclisi'nde yer alamamıştır. Anayasanın yapım sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) rol almıştır. Dolayısıyla Temsilciler Meclisi, parti eğilimi yönünden Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve aydın ağırlıklı idi. Böylece 27 Mayıs öncesinde Mecliste DP ile ağırlıklı olarak temsil edilen irade, anayasa yapma sürecine katılmamıştır. Bu yüzden bu grubun Anayasayı benimsemesi oldukça güçleşmiş ve Anayasa olumsuz yargılara hedef olmuştur. 1965-1971 arası dönem Türk siyasi hayatında çok partili hayata en çok yaklaşıldığı dönem olmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde; hem sağda hem de solda siyasal güçlerin o zamana dek görülmeyen ölçülerde geliştiği görülmektedir. Bu durumun sebeplerinden biri aynı zamanda sivil toplumdaki önemli gelişmelere de imkân veren 1961 Anayasasıdır. Anayasa, yeni güçlerin ortaya çıkmasına neden olmuş, bu güçlerden biri olan işçiler örgütlenmeye başlamış ve dolayısıyla da toplumdaki değişim istekleri daha dinamik bir hâl almıştır. Köklü değişiklik isteyenler bunu bir an önce gerçekleştirmek hevesiyle kısa yoldan yönetime el koymanın yollarını aramışlardır. Bir kısmı sivil-asker aydınların işbirliği ile bir kısmı da halkın ayaklanması ile iktidara gelmek istemiştir. Ancak bu girişimler dayanmak istedikleri güçlerin eğilimlerine ters düşmüş, halk tepeden inme yöntemlerin ve şiddet hareketlerinin karşısında yer almıştır. (Öztürk, 1993:80)

1969 seçimlerini AP'nin bir kez daha tek basına kazanmış olması parlamento dışı muhalefeti hızlandırmıştır. Öğrenciler parlamento dışı muhalefet düşüncesinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Öğrenci grupları arasında çekişmenin ortaya çıkışı gerek üniversite içinde gerekse dışında patlamaya hazır bir ortam yaratmıştı. Şubat 1968'de Ankara'da sağ görüşlü ve sol görüşlü öğrenciler arasında çıkan kavgalar ilk ciddi huzursuzluğun habercisiydi. (Hale, 1994:156) 1970 yılına gelindiğinde olayların şiddet dozu artmış ve çatışmalar yüzünden üniversiteler neredeyse kilitlenme durumuna gelmiştir. Köylerde ise toprak işgalleri şeklinde kendini gösteren eylemler yaygınlaşmaktaydı. Birçok il ve ilçede üretici mitingleri yapılıyor ve bu

mitingler gençler tarafından destekleniyordu. Bütün bunların yanı sıra örgütlü işçilerdeki huzursuzluklar da kamu düzenini tehdit etmekteydi. (Hale, 1994:156, Çavdar, 2000:199)

Öte yandan Türk basını, tarihinde üç askeri müdahale ile karşılaşmış, kurulan ara rejimler süresince derin bunalımlar yaşamak zorunda bırakılmıştır. Gazeteciler kendi savundukları siyasal-ideolojik söylem iktidara gelir gelmez kurtuluşun ve özgürlüğün gerçekleştiği sanısına kapılmış, gerçekler bu sanıyı sarstığında dahi iktidar söylemine arka çıkmaktan geri kalmamışlardır. (Oktay, 1987:39)

Muhtıraya kadar geçen süreç incelendiğinde, çok partili dönemden 60 ihtilaline kadar devam eden yıllarda sesi çıktıkça bastırılan, 60 ihtilaliyle birlikte ise zorla yahut hukuki yollarla neredeyse tamamen susturulan basın; ihtilalin yansımalarını üzerinden atmaya başlamış, 12 Mart muhtırasına kadar gerek sosyal yaşamdaki gerekse ideolojik kavramların dile getirilmesindeki büyüme/artış nedeniyle sesini duyurmaya başlamıştır. Basının bu açılımı, başka bir deyişle, olması gereken özgür ifade biçimi, muhtıra ile birlikte değişecek, yasaklanacak, engellenecektir.

Tüm bu nedenlerledir ki, 12 Mart Muhtırası Türk siyasi hayatında ve demokrasi tarihimizde önemli dönemeçlerden birini teşkil etmektedir. 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 müdahaleleri arasında yer alan ve üstü kapalı ya da dolaylı bir müdahale olarak nitelendirilen 12 Mart Muhtırası günümüze kadar en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. 12 Mart muhtırasına giden süreçte iç toplumsal gelişmeler kadar dünyada meydana gelen oluşumların ortaya çıkardığı iç ve dış dinamiklerde değerlendirilmelidir. Muhtıra ile karşı karşıya gelinmesinde altmışlı yıllardaki sosyal ve ekonomik gelişmenin büyük rolü olmuştur. Muhtıranın birinci maddesinde vurgulanan ve müdahale için temel sebeplerden biri olarak gösterilen “anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar...” ibaresi de yetmişlerin başındaki Türkiye’nin durumunu açık bir şekilde özetlemektedir. (Dursun, 2003:14)

2.1.2. Muhtırayı Hazırlayan Etkenler

12 Mart Muhtırasını hazırlayan etkenler kısaca, 1961 Anayasası'nın getirdiği geniş özgürlükler, sosyalist partilerin kurulmasına yeşil ışık yakılması, sendikalara tanınan geniş haklar ve basın özgürlüklerinin nerdeyse sınırsız kullanılmasıyla sosyal çalkantılar olarak sıralanabilir. Bu noktada, yukarıda özetlenen bu maddeler şu başlıklar altında ayrıntılı olarak incelenebilir.

2.1.2.1. Sosyal Hayat

Demokrat Parti iktidarıyla birlikte, şehirlere yapılan yatırımlar dolayısı ile Türkiye büyük bir şantiyeye dönüştürülmüştü. Köyden kente göç furysı başladı. Kırsal kesim ile şehirler arasındaki sosyolojik farklılıklar “öteki” ile anlaşmanın güç olduğuna ilişkin bir inanç doğurdu. Başta İstanbul olmak üzere, gelişmiş şehirlerin nüfusu hızla artıyor, ancak şehirde yaşayanlardan “şehirli” olanların nüfus oranı giderek azalıyordu. Bu dönemde ayrıca ülkede piyasa ekonomisine doğru bir geçiş tetiklenmekteydi. Bu bağlamda köyden kente göç etmiş olan aile fertleri “ucuz iş gücü” olarak görülmüş ve kapitalist sermayenin elinde ağır biçimde sömürülmüştü. Öğrenci grupları arasında çekişmenin ortaya çıkışı ise gerek üniversite içinde gerekse dışında patlamaya hazır bir ortam yaratmıştı. Şubat 1968'de Ankara'da sağ görüşlü ve sol görüşlü öğrenciler arasında çıkan kavgalar ilk ciddi huzursuzluğun habercisiydi. (Hale, 1994:156)

2.1.2.2. Siyasi Partiler / Parlamentonun Durumu

Adalet Partisi adını taşıyan siyasi partinin Türk siyaseti içinde yerini alması, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında on yıldır iktidarda olan Demokrat Partinin zorunlu olarak siyasetten çekilmesi sonucu gerçekleşmiştir. Müdahale sonrası kurulan üç yeni partiden Türkiye İşçi Partisi (TİP) sol çizgide yer alırken, Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) ise sağ partiler olarak ortaya çıkmıştır. 1960 öncesinde var olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)

ile birlikte siyasi arenada mücadele edecek olan diğer üç partiden AP ve YTP, CKMP ile birlikte Demokrat Partinin oy tabanını hedefleyerek siyasi faaliyete girişmişlerdir. Ancak gerek YTP gerekse CKMP yöneticilerinin 27 Mayıs döneminin bakanları arasında yer aldıkları düşünülürse bu açıdan seçmenin gözünde en çekici ve dolayısıyla en şanslı görünen parti AP idi. (Güler, 2003:30)

Türkiye’de 1965-1971 arasında yaşanan AP dönemi, ülke tarihinde çok partili düzene en fazla yaklaşıldığı dönem olmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde hem sağda, hem de solda siyasi güçlerin o zamana dek görülmeyen ölçüde genişlediği göze çarpmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında yeni Anayasanın kamu gücü karşısında yönetilenlere geniş bir güvence sağlamasının ve kişinin temel hak ve hürriyetlerini genişletmesinin rolü büyüktür. (Eroğul, 2003:146)

1965-1971 ekonomik açıdan değerlendirildiğinde muhalefetteki CHP ve TİP’in iddialarının aksine halkla diyalogu sapasağlam bir şekilde kurulmuştur. Üstelik bir zamanlar yalnızca filmlerde görülen ve lüks sayılan tüketim malları (buzdolabı, çamaşır makinası vb.) artık Türk ailelerinin sıradan gereksinimi haline gelmişti. (Özdemir, 1997:218)

1965-1969 zaman dilimi ekonomik politikalar açısından AP için oldukça talihli bir dönemdi. Ancak parti içi hizipler ve huzursuzluklar gün geçtikçe artıyordu. Kasım 1968’de yapılan IV.Büyük Kongrede bu huzursuzluk belirgin olarak su yüzüne çıkmıştı. Bu kongrede tartışılan en önemli konu eski DP’lilere siyasi hakların verilmesi konusuydu. Büyük Kongre açılış konuşmasına geçen üç senenin değerlendirmesini yaparak başlayan Başbakan Demirel, AP’nin huzur, sükun ve barışı sağlamayı ana hedef olarak aldığını ancak ölçü ve insaf sınırını aşan tenkitlere maruz kaldıklarını söylemiştir. “Türkiye bir siyasi çekişmeler memleketi olamaz” diyen Demirel, iktidar-muhalefet diyalogunun asla kopmaması gerektiğini önemle vurgulamaktadır. 1969 seçimlerine parti içindeki mücadeleler ve çalkantılarla giren AP %6.4 oy kaybına uğramakla birlikte tek basına iktidar olmayı başarmıştır. (Çavdar, Türkiye’de Demokrasi...2000:172)

AP gerek 1965 gerekse de 1969 seçimlerinde aldığı yüksek oy oranına rağmen iktidarı boyunca Silahlı Kuvvetlerin iç politikaya etkisini sürekli olarak hissetmiştir. Zaman zaman AP ile ilgili şikayetlerini ortaya koyan ordunun şikayet listesinde, 27 Mayıs'a muhalefet, din istismarı, gericilik, siyasi af, seçim kanunu gibi konular öncelikli olarak yer almaktadır. Demirel'i en çok rahatsız eden konuların başında ise hiç bitip tükenmeyen darbe söylentileri gelmektedir. 1969 seçimlerinden sonra mecliste yaptığı konuşmada "Türkiye bir ihtilal fobisinden kurtulmalıdır" diyen Demirel daha sonraki konuşmalarında da "Türkiye'de demokrasi ne payandalı ne de güdümlüdür. Kimsenin milleti ordu korkusu altına almaya hakkı yoktur" diyordu. İhtilal fobisi özellikle AP'nin liderlerini ve sıradan seçmenlerini her zaman etkilemişti. DP'nin ve Menderes'in akıbeti düşünülecek olursa bu korku hiçte yersiz gözükmemektedir. (Sakallıoğlu, 1994:62)

Üçüncü Demirel Hükümetinin kurulduğu tarihlerde toplumun çeşitli kesimlerinde huzursuzluk gün geçtikçe artmaktaydı. DP'nin kurulmasıyla kendi oy tabanında ciddi bir bölünme yaşayan AP artan istifalarla birlikte Meclisteki gücünü yitirmiş ve bir istikrarsızlık faktörü haline gelmişti. Bunun yanı sıra alınan tüm tedbirlere rağmen pahalılığın önüne geçilememesi, büyük kitlelerin hoşnutsuzluğunu artırıyor, öğrenci eylemlerinin ve işçi olaylarının büyümesi, petrol krizinin ağır ağır kendini göstermeye başlaması AP hükümetinin durumunu fazlasıyla sarsıyordu. Bir yandan muhalefetin baskısı diğer yandan AP hükümetine destek veren sanayici kesiminin desteğini çekmeye başlaması iktidarı kısa sürede yıpratmıştı. (Ahmad, 1994:288)

Bütün bu gelişmeler yaşanırken ordunun bir harekete girişmesi söylentileri yayılıyordu. Demirel ise bu gelişmeleri ve kendisine yöneltilen eleştirileri Türk siyaset literatürüne geçmiş olan o ünlü sözünü değerlendiriyordu: "Yollar yürümekle aşınmaz." (Çavdar, 2000:2094)

Kamu düzenine, huzura zarar verecek şekilde gelişmeye başlayan kanun dışı olay ve eylemlerin önlenmesi ile ilgili tedbirler üzerine bir yandan Parti liderleri, diğer yandan Üniversite ve Yüksek öğrenim yöneticileriyle

Cumhurbaşkanı Sunay arasında yapılan temas ve istişarelerin sonuçları 22 Ocak 1971'de Çankaya Köşkü'nde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda görüşülmüştür. Türkiye Cumhuriyetinin yaşatılması yolunda büyük sorumluluk taşıdığı vurgulanan hükümetten yurt bütünlüğünü ve kamu düzenini bozmayı, demokratik rejime zarar vermeyi hedefleyen olayların bir an önce önlenmesi, demokratik esaslara uygun tedbirlerin acil olarak alınması istenmektedir. 24 Şubat'ta bir kez daha toplanan MGK durumu yeniden gözden geçirmiştir. (Gümüştakin, 1974:42)

1971'de Mecliste grubu olan dört parti bulunuyordu. İktidarda Adalet Partisi (AP), muhalefette ise Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), ve Demokratik Parti (DP) yer alıyordu. AP'nin toplumsal tabanına ilişkin yaygın kanaat DP'nin mirasçısı olduğu görüşüydü. Ekonomi politikasında CHP tarafından savunulan devletin ekonomiye ağırlıklı bir biçimde müdahalesini reddeden AP, bu yönü ile de DP'nin toplumsal tabanını devralmaktaydı. AP'de II. Büyük Kongre öncesinde adeta bir Demirel'i yıpratma politikası izlenmişti. Özellikle ABD Başkanı Johnson ile çektiirdiği bir resim ve bir Amerikan şirketinin Türkiye temsilciliği görevinde bulunması, Demirel'in Amerikan yanlısı olduğuna kanıt olarak ileri sürülmüştür. Özellikle sol eğilimli partiler bu Amerikan yanlılığı iddiasını gerek kongre öncesinde gerekse de ileriki yıllarda kendisine karşı koz olarak öne sürmüşlerdir. Bütün bunların yanı sıra parti içinde de muhalifleri tarafından ortaya atılan çeşitli ithamlarla karşı karşıya kalmasına rağmen Adalet Partisi İkinci Büyük Kongresi, açık favori Bilgiç olduğu halde ezici bir çoğunlukla Demirel'in lehine sonuçlandı. (Ahmad, 1994:276)

Demirel'in zaferi tam anlamıyla bir sürpriz olmuştu. Demirel'in parti genel başkanı olarak seçilmesi Türk siyasi hayatı açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri ilk defa bir siyasi parti kongresinde delege seçimiyle bir parti genel başkanı göreve gelmiştir. 41 yaşındaki Demirel böyle bir görev için oldukça genç sayılabilir, üstelik Türk siyasetinde hakim olan geleneksel asker kökenli bürokrat sınıfına dahil değildir. Alt orta sınıf kır kökenli bir ailenin çocuğu olarak doğmuş, eğitime

statüsünü değiştirmiştir. Türk siyasetinde rol oynayacak sıradan vatandaş tipinin ilk örneğini teşkil etmiştir. (Bektaş, 1993:154-155)

CHP 1965 seçimlerine, partinin geleceklere parlak iki adamı, Turhan Feyzioğlu ve Bülent Ecevit tarafından yazılmış olan ve sosyal adalet ve sosyal güvenliğe açıkça sosyalistçe olmadan ağırlık veren yeni bir bildirgeyle girmişti. Ecevit partinin konumunu ortanın solu diye tanımlamaktaydı; bu tanım, onu ilk kez 28 Temmuz'daki bir konuşmasında kullanan İnönü tarafından da desteklenmekteydi. Ancak CHP'nin bu yeni tutumu ona 1965 seçimlerinde bir yarar getirmede. CHP'nin büyük kentlerdeki oy oranını iyileştirdiği 1968 yerel seçimleri yeni çizginin etkili olmaya başladığını işaret eder gibi gözüküyordu ancak 1969 seçimleri yine büyük bir hayal kırıklığı oldu. Bunun nedeni belki de, CHP'nin halen belirsiz olan konumundan kaynaklanmaktaydı. Çünkü, Ecevit ve taraftarları partinin yeni yönelimini coşkuyla benimsemiş olmalarına karşın, İnönü fikrini değiştirmiş gözüküyordu. İnönü Ecevit'i tam olarak reddetmemekle beraber beyanatlarında ve kendisiyle yapılan mülakatlarda CHP'nin Kemalist geleneklerinin ve komünizm aleyhtarı niteliğinin altını çizmekteydi. Demokratik Parti ülkemizdeki geri üretim ilişkilerinin, feodallerin ve büyük toprak sahiplerinin politik temsilcisidir. 12 Mart yönetiminin kendilerine yönelik ekonomik-politik tedbirlerine karşı direnmiştir. Bu direnmede AP ile ortaklığa girmiş, CHP'nin "demokratikliği"nden yana olmuştur. DP'nin demokratikliği, geri üretim ilişkilerinin üst yapısal olarak varlıklarını devam ettirmek ve politikada yer almak istemesindendir. Bir zamanlar sermaye kesimleri ile ittifak halinde iken, bugün tekelleşen sermaye tarafından iktidardan uzaklaştırılmıştır. Mevcut üretim ilişkilerinin varlığını sürdürdüğü oranda, giderek azalarak politikada yer alacaktır. DP'nin dayandığı sınıfların giderek mevcut üretim ilişkilerine adapte oluşu, bu sınıfları, DP içinde değil, AP içinde yer almaya itmektedir. Cumhuriyetçi Güven Partisi, CHP içindeki tekelleşen sermayenin bürokrat sözcülerinin ve büyük toprak sahiplerinin bir partisi olarak ortaya çıkmıştır. AP ile hiçbir ayrılığı yoktur. Özellikle bürokrat

kademelerden gelmeleri, oligarşik yönetimin usta uygulayıcıları olmalarını sağlamıştır. AP içinde eriyecektir. (Zürcher,2004:368-369)

2.1.2.3. Ordu / Askerin Durumu

Ayrılımlar yüzünden zayıflamış olan Demirel Hükümeti, 1971 başlarında felce uğramış gibiydi. Üniversite kampüslerindeki ve sokaklardaki şiddeti önlemek için eyleme geçecek gücü kalmamıştı ve toplumsal ve mali reformlara ilişkin herhangi bir ciddi yasayı meclisten geçirme umudu yoktu. 12 Mart 1971’de Genelkurmay Başkanı Başbakana, tam anlamıyla Silahlı Kuvvetlerin bir ultimatomu olan bir muhtıra verdiğinde durum böyleydi. Muhtıra, “anarşiyi” sona erdirebilecek ve reformları “Atatürkçü bir görüşle” uygulayacak güçlü ve inandırıcı bir hükümetin kurulmasını istiyordu. Bu talepler karşılanmadığı takdirde ordu “Anayasal görevini yerine getirecek” ve iktidara el koyacaktı. Kısa zamanda, aslında yüksek komutanların, alt rütbeden subayların Mayıs 1960 modeline göre bir darbe yapma niyetini fark edip bunu önlemek için eyleme geçmiş olduğuna dair söylentiler yayılmaya başladı. Hemen ardında da bazı subaylar emekli olunca bu söylentiler doğrulanmış gibi gözüküyordu, ama böyle bir gizli tertibin varlığı hiçbir zaman kanıtlanamadı. Siyasetçilerin muhtıraya ilk tepkisi ise olumsuzdu. Demirel derhal istifa etmiş ve İnönü ordunun siyasete burnunu sokmasını şiddetle kınamıştı. Ancak çok kısa bir süre içinde her iki parti lideri daha uzlaşmacı bir tavır takındılar. Demirel partisine sakin olması uyarısında bulundu ve bekle gör tavrını benimsedi. İnönü ise, generaller tarafından göreve atanan yeni hükümetin başında, uzun yıllardır yakın ilişkide olduğu, CHP’nin sağ kanat mensubu Nihat Erim’in olacağı belli olur olmaz, bu hükümeti desteklediğini açıkladı. İnönü’nün Erim’i desteklemesi, Ecevit’i o kadar çok öfkelenmişti ki genel sekreterlikten istifa etti. Soldaki bir çok kişi başlangıçta muhtırayı umutla karşılamış, onu sağcı bir hükümete karşı 1960 tipi bir darbe gibi yorumlamıştı. Kısa zamanda bunun müthiş bir yanılgı olduğu ortaya çıktı. Bu bir köktenci subaylar grubunun değil, o sırada tüm dikkatlerini komünizm tehdidi hayaletine yöneltmiş olan yüksek komutanların “darbesi”ydi. (Zürcher,2004:376)

O dönemde ülkede var olan huzursuzluk, AP'yi başından beri DP'nin devamı olarak görmüş olan Silahlı Kuvvetleri de derinden etkiledi. 70'lerin başında, Silahlı Kuvvetler reform taleplerini yüksek sesle ifade etmeye başladı ve kuvvet komutanlarının başbakana ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili uyarı mektupları göndermesi askeri müdahale söylentilerinin yaygınlaşmasına yol açtı. 1970 yılının Ocak ayında Milli Güvenlik Kurulu toplandı. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın başkanlığında yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur beklenmedik bir anda ilk muhtırayı okudu. Silahlı Kuvvetler görüşünü ortaya koyuyordu. Muhtırada "hükümetin bazı konulardaki tutumunun onaylanmadığı" belirtiliyordu. Bu arada Silahlı Kuvvetler içinde bir kesim "milli devrimci bir gelişme stratejisi" benimsedi ve benzerlerine Mısır ve Cezayir'de rastlanan "sol" bir askeri müdahale arayışına girdi. 12 Mart Muhtırasını hazırlayan dört generalin "9 Martçılar" diye bilinen grubun hazırladığı radikal metni, yumuşatarak ilan ettiği iddia edilmiştir. 16 Mart'ta da bazı general ve subaylar bu grubun (9 Martçıların) üyesi olduğu gerekçesiyle emekliye sevk edilmişlerdi. (Kayalı, 1994:183)

"9 Martçılar" olarak bilinen grup, sivil-asker karışımı olup, kendi içinde de üçe ayrılıyordu. Birinci grupta, ordudan Orgeneral Muhsin Batur, Orgeneral Faruk Gürler, Tümgeneral Ceil Gürkan, Amiral Vedii Bilget, Tuğgeneral Ömer Çokgör, Albay Nedim Arat, Binbaşı Erol Bilbik bulunuyordu. İkinci grup emekli Korgeneral Kontenjan Senatörü Cemal Madanoğlu'nun başkanlığındaki subaylardan oluşuyordu. Sivil destekçileri ise YÖN dergisi etrafında toplanmış Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Hıfzı Kaçar, Necdet Düvencioğlu, Mahir Kaynak'tı. Birinci grup ikinci grupta ilişki halindeydi. Üçüncü grup ise, genç subaylar ve üniversiteli gençlerden kurulmuştu ve diğer gruplara göre çok etkili değillerdi. (Alatlı, Belgeleriyle...2002:271-272)

Bu dönemde çeşitli cuntaların iç içe bazen de birbirinden ayrı gruplar olarak çalışması, diğer darbelerle karşılaştırıldığında 12 Mart'ı daha karmaşık bir hale getirmiştir. (Ilıcak, 2002:13)

Türkiye siyasetinde 12 Mart rejimi olarak adlandırılan dönem 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanı beş generalin verdikleri muhtıra ile başlamıştır. Üç temel konuyu içeren muhtıra anarşi ve kargaşaya son verme reformları uygulamaya sokma çağrısında bulunurken sorumluluğu parlamento ve hükümetin omuzlarına yüklemektedir. Demokratik bir çerçevede kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulmasını mevcut anarşik durumu giderecek ve 1961 Anayasası'nın uygulanmasına gidecek çare olarak gören komutanlar bunların hızla gerçekleşmemesi halinde yönetime el koyacaklarını söylüyorlardı. (Ahmad, 1994:335)

Bu bildiriyle Türkiye Cumhuriyetinin kısa tarihinde ikinci askeri müdahale gerçekleşiyor ancak 27 Mayıs'tan farklı olarak ordu yönetimi doğrudan ele almıyor yeni bir hükümetin oluşturulmasını istiyordu. Aynı gün toplanan Bakanlar Kurulu, muhtıra ile ortaya çıkan durumu dört saat kadar gözden geçirdikten sonra hükümetin istifasına karar verdi. Süleyman Demirel hükümetten çekildiğini istifa mektubu ile Cumhurbaşkanı Sunay'a arz etmistir. (Birand-Dündar, 2003:237)

Bütün bu gelişmeler karşısında, Başbakan Süleyman Demirel istifa önerilerini sürekli geri çevirdi ve güvensizlik oyu almadan hükümetten çekilmesinin söz konusu olmayacağını bildirdi. (Milliyet, 1971) Bu ortamda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin üst yönetimi hükümete bir muhtıra verdi ve 12 Mart Muhtırası diye anılan bu müdahaleyle yeni bir döneme girildi.

2.1.3. Muhtıranın Yayınlanması

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu'nun imzasını taşıyan muhtıra şu maddelerden oluştu:

“1- Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk

ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2- Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3- Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır.

Bilgilerinize.”

(Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 12.03.1971)

Muhtıra'nın üçüncü maddesinde yer alan, ilk iki maddedeki istekler gerçekleşmezse parlamentonun dağıtılacağı tehdidi belirtilerek, dolaylı müdahalenin doğrudan bir müdahaleye dönüşeceği vurgulanmaktadır. Böylece üyeleri seçimle gelmiş, devletin bir temsili organı olan parlamento, devletin temsil niteliği bulunmayan başka bir organı olan ordunun seçilmemiş, üyeleri tarafından vesayet altına alınarak demokratik işlevi engellenmiştir. Muhtıra'yı veren askerler sivil rejime müdahalelerini Türk Silahlı Kuvvetlerinin İç Hizmet Yasası'nın 35. maddesine (Özbakan, 1989:320) dayandırmışlardır. (Mazıcı, 1989:125)

12 Mart muhtırasının verilmesinden hemen sonra ordu içinde başka görevlere atanmalar ve emekliye sevk edilmeler olmuştu. 16 Mart 1971'de 5 general, 1 amiral ve 35 albay emekliye sevk edilirken, çok sayıda yer ve görev değişikliği yapılmıştı.

Bu ordu mensuplarının “hiyerarşik mekanizma dışına çıkarak gerçekleştirdikleri siyasi eylemleri” değerlendirilmelidir. Bunun için ordu içindeki gruplaşmalara, bunları destekleyen aydınlara ve Türkiye’yi 12 Mart’a getiren asıl olay olan 9 Mart darbe girişimine bakmak gerekir.

Muhtırayı anayasa ve hukuk devleti anlayışıyla bağdaştırmanın mümkün olamayacağını belirten Başbakan Demirel hemen istifa etti. 12 Mart Muhtırası, başlangıçta değişik çevrelerce de desteklendi.

Ancak 12 Martçılar’ın ilk önemli icraatlarından biri, ordu içinde geniş bir tasfiye yapmak ve "sol" darbe hazırlıkları içinde olduğu söylenen subayları ordudan çıkartmak oldu.

Ardından 1961 Anayasası’nın öngördüğü temel hak ve özgürlüklere önemli kısıtlamalar getirilen, “12 Mart ara rejimi” olarak adlandırılan olağanüstü bir ara rejim dönemine girildi. Kendisine yeni hükümeti kurma görevi verilen CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, partisinden istifa ettikten sonra, 26 Mart’ta yeni hükümeti açıkladı.

25 kişilik kabinede 5 AP’li, 3 CHP’li ve 1 de MGP’li üye yer alırken, kalan 14 bakan TBMM dışından seçildi. Hükümet 26 Nisan’da aralarında İstanbul, Ankara ve İzmir’in de bulunduğu 11 ilde sıkıyönetim ilan etti ve hemen ardından geniş çaplı tutuklamalar başladı.

Sıkıyönetim komutanlıkları çeşitli derneklerin faaliyetlerini durdururken, bazı gazetelerin yayımına geçici bir süre için yasak koydu. Bu konuya çalışmamızın ileriki bölümlerinde yer verilmiştir.

2.2. MUHTIRANIN TÜRK BASININA ETKİSİ

2.2.1. Muhtıranın Yazılı Basına Etkisi / Yazılı Basında Haber Veriş Biçimi Bakımından Farklılıklar

1961 Anayasası’nda “basının özgür olduğu ve sansür edilemeyeceği, basın hakkına karşı ön izin ve mali tazminat zorunluluğunun

konulamayacağı, gazete ve dergi kapatma toplatma, yayın yasağı koyma gibi işlemlerin ancak anayasanın temel ilkeleri çerçevesinde çıkarılan yasalarla düzenleneceği” öngörülmüştü. Fakat 12 Mart’la beraber 61 Anayasası’ndaki gazete ve dergilerin ancak hakim kararıyla toplatılabileceği maddesi değiştirilmiş ve “Kamu düzenini veya genel ahlakın korunması” gibi genel bir düzenlemeye gidilmiş, hakim kararı yerine de “Kanunun açıkça emrettiği yetkili mercii emriyle” ifadesi getirilmiştir. (Yankı, 1972:17)

Türkiye 1971 yılının ilk aylarında yoğun bir şekilde şiddet eylemleriyle yüz yüze gelmiştir. Üniversite işgalleri, boykotlar, patlamalar, banka soygunları, grevler, adam kaçırma ve öldürmeler günlük olaylar haline gelmiş, kamu düzeni ciddi biçimde sarsılmıştı. Devrimci sol silaha sarılmış, şehir ve kır gerillası eylemlere başlamıştı. Gençlik aşırı sol ve sağ gruplara ayrılmış birbirini vuruyor, öldürüyordu.

Diğer yandan hükümet, parlamentodaki gücü zayıfladığı gibi bu haliyle yükselen terörizmin üstesinden gelebileceğine dair kamuoyuna güven vermekten epey uzaktı. 12 Mart dönemi, aynı gün kuvvet komutanlarının radyodan okutturdukları muhtırayla başladı. İlk etapta anayasanın öngördüğü reformların gerçekleştirilemediği, terörün ülke bütünlüğünü tehlikeye attığı ve tüm bu durumlar karşısında hükümet ve muhalefetin devletin bekaasına dönük politikalar üretemedikleri gibi bir dizi gerekçe getirilerek hükümetin acil istifası istendi. Daha sonra kurulan sözde “reform kabineleri” bunalımı daha da ağırlaştırdı. 12 Mart Muhtırası, Türk basını tarafından önceleri desteklenmiştir. Ancak daha sonra muhtıranın ardından basına getirilen bir takım kısıtlamalar nedeniyle basında muhtıraya karşı muhalefet oluşmaya başlamıştır. Aydınlar, gazeteciler ve yazarların tutuklanmalarıyla sonuçlanan “balyoz harekatı” başlatılmış olur. Tüm olağanüstü hal durumlarında yahut kriz dönemlerinde olduğu gibi, 12 Mart Muhtırası döneminde de basına karşı yasaklar getirilmiş, ifade özgürlüğü ve dolayısıyla basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. Basın bir ölçüde tekdüzeleşmiştir denebilmektedir.

Bu anlamda yazılı basın organlarını incelediğimizde, muhtıra öncesinde gazeteciler tarafından sergilenen tutumların tamamına yakınının

muhtıra sonrasında yok olduğunu, bir çok alanda / konuda haber yapma özgürlüğünün engellendiğini görüyoruz. Özellikle siyasi-ideolojik konulu haberlerin yayınlanmasının adeta bıçak gibi kesildiği dönemde, daha çok asker odaklı, muhtıra odaklı haberlere geçiş baş göstermiştir.

2.2.1.1. Basının Siyasete Bakışı

27 Mayıs Devrimi'nden sonra çıkarılan yasalarla birlikte, basın özgürlüklere kavuşmuş, basınla ilgili bazı kurumlar oluşturulmuş, basın bir çok olanağa kavuşturulmuş ve basının gelişmesi için oldukça elverişli bir ortam hazırlanmıştır.

Bu ortamda iktidara gelen Adalet Partisi yetkilileri, basına karşı hoşgörölü bir davranış içinde bulunma çabalarını sürdürmüş, basına karşı havayı gerginleştirici bir çaba içine girmekten kaçınmıştır. Bu ortamda özellikle sol basında gelişmeler olmuş, Türkiye İşçi Partisi'ne mensup yazarlar çeşitli gazete ve dergilerdeki yazılarında yeni görüş ve yorumlara yer vererek, okuyucuyu yeni ufuklara sürüklemeye başlamıştır. Günlük gazetelerde de büyük gelişme ve değişimler olmuş, düşünceye ve yoruma dayalı yazılarıyla büyük okuyucu kitlelerine seslenme çabalarına yönelmişlerdir. (Kılıç, 2001:4)

Bu dönemde günlük gazeteler ofset baskı tekniği kullanmaya başlamışlar, resimli ve renkli baskıya önem vermişlerdir. Gerek düşünce ve yorum ağırlıklı gazeteler gerekse haber gazetelerinin tirajlarında büyük artışlar görölmeye başlanmıştır. (İnuğur, 1992:409)

1970 ile 1974 yılları arası, Türkiye'nin hem iç politika hem de anarşi ve terör dolayısıyla iç çalkantılarla dolu olduğu bir dönemdir. (Armaoğlu, 1984:384) 1969 Anlaşması'nın yapılmasında ve görüntüsünün azaltılmasında, 1968'de Türk üniversitelerinde başlayan sol kaynaşmalar ve bunu takip eden ve genellikle Amerikalılara yönelmeye başlayan terör ve anarşi hadiselerinin de büyük rolü olmuştur. Siyasi duruma bakıldığında ortaya çıkan tabloyu Yalçın Küçük şöyle tanımlamaktadır: "Yönetenler

yönetmekte acze düşüyor, ve yönetenler arasında işlerin öyle gitmeyeceğini düşünenler artıyor, parçalanma başlıyor. Yönetilenler artık eski türden yönetilmek istemediklerini belli ediyorlar.” (Küçük, 1997:765)

2.2.1.2. Basının Muhtıraya Bakışı

12 Mart 1971 tarihinde başlayıp, 14 Ekim 1973 seçimlerine değin süren ve adına kısaca “12 Mart Rejimi” denen dönem, tarihimize çeşitli özellikleriyle geçmiştir. Başlıca özelliği, yaptığı değişikliklerle, 1961 Anayasasının gerçekten demokrat özgürlükçü, giderek “sola açık” sistemini alt üst etmesidir. Bu değişiklikler Anayasayı kurulu düzenin savunulması için çok daha rahatlıkla kullanılabilecek bir metin durumuna getirir. (Tanilli, 1981:320)

1960 Anayasasının öngördüğü reformlar yapılmamıştı. Anarşi için gerekli tedbirler alınamıyordu. Tersine anarşi gün geçtikçe artıyordu. Bu bakımdan 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi’ni toplum, ekonomi ve siyaset alanlarında muhafazakar yapıdaki Türk Parlamentosu çizgisine rejimin pekiştirilmesi şeklinde yorumlamak ve hükümet değişikliğini egemen güçlerin yönetici seçkinleri arasında nöbet değişimi şeklinde görmek gerekir. (Kemal, 1974:14-17)

2.2.1.2.1. Muhtıra Öncesi Durum

Muhtıra ile anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar giderilecekti. Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştü. Ülke bundan kurtarılacaktı. Türk Silahlı Kuvvetleri üzüntü içindeydi ve bu üzüntünün giderilebilmesi, anayasanın öngördüğü reformların yapılabilmesi için partiler üstü bir hükümet iş başına getirilecekti. Bu hükümet kuvvetli ve inandırıcı olacaktı. Ardından bu hükümet demokratik kurallar içinde kurulacaktı. Yani parlamentoya dayanacaktı. (Kemal, 1974:12)

12 Mart günü saat 13.00 de radyo bültenlerinde Muhtıra okunurken, bir gün önce çıkan gazetelerde muhtıranın yapılacağına dair sinyaller yeterince göze çarpıyordu. Gerek köşe yazılarında gerekse gazete sütunlarında

muhtıranın geleceğinden ziyade, muhtıranın haklılığı ve neyi amaçladığı, bir gün önceki gazetelerin sütunlarında yer alması, basın da bu konu hakkında bilgisiz veya uzak olmadığını gösteriyor. (Kılıç, 2001:28) 12 Mart Muhtırası'nın gelişimine dair sinyallere Cumhuriyet, Hürriyet ve Dünya Gazetesi'nin sütunlarında olduğu gibi, Milliyet Gazetesi'nin köşe yazarı Abdi İpekçi'nin yorumunda da rastlamak mümkündür.

Muhtıra öncesi Cumhuriyet Gazetesinde değerlendirmeler şöyledir:

“Yüksek komuta heyeti üyeleri dün sabah saat 10.00 da Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç başkanlığında Yüksek Askeri Şura Servisi'nde bir toplantı daha yapmıştır.

Yüksek Şura seviyesindeki bugünkü toplantıda ise önceki gün toplanan geniş çaptaki Komuta Konseyi'nde ele alınan kararlar son bir defa daha gözden geçirilmiştir.

Bugün yeniden toplanacak olan Yüksek Komite Konseyi'nde Çarşamba günü yapılan geniş çaptaki Komuta Konseyinde ele alınan konular bu defa Genel Kurmay Başkanı ve Üç Kuvvet Komutanı arasında tekrar ele alınarak, Cumhurbaşkanı'na arz edilecek şekilde hazırlanacaktır.

O günden beri süregelen toplantılarda elde edilen sonuçlar Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç tarafından Cumhurbaşkanı'na götürülecektir.” (Cumhuriyet, 12 Mart 1971)

Görüldüğü gibi Cumhuriyet Gazetesi Muhtıra öncesinde mevcut gergin ortamdan sıklıkla bahsetmiş, haberlerinde ordunun faal tutumunu öne çıkarmıştır. Gazete bir anlamda hükümeti uyarmış, ordunun yönetimi ele alma düşüncesi olabileceğini ima etmiştir.

Abdi İpekçi, Milliyet gazetesinde olası muhtıra konusunu şöyle değerlendirmiştir:

“Yüksek Komuta Konseyi'nin son toplantılarında askeri sorunların değil siyasal durumun ele alındığı saklanmayan bir gerçektir. Ulusal güvenlikle ilgili

görülen gelişmelerde Silahlı Kuvvetlerin komuta kademesinde durum mahkemelerinin yapılması, Türkiye’de ilk defa karşılaşılan bir olay değildir.

Kaldı ki orduda her rütbeli subayın ulusal güvenlikle ilgili doğrudan doğruya ilişkin bulunmayan sorunlarla –sosyal reformlarla- ilgilendikleri bilinmektedir.

Bu özellikler sonucu Silahlı Kuvvetler mensupları arasında zaman zaman siyasal gelişmeler karşısında ordunun takınması gereken tutumun tartışıldığı sezilmektedir. İlke olarak Silahlı Kuvvetler’in politika dışı kalması ve ülkenin ulusal güvenliği kesin bir tehlike karşısında kalmadıkça iç olaylara karışmaması anayasa gereğidir.

Sızan haberlere bakılırsa, Genel Kurmay Başkanı ile yüksek kademedeki kumandanlar yukarıda varlığından söz ettiğimiz görüşleri paylaşmamakta, yapılacak herhangi bir müdahalenin orduyu anayasanın dışına düşüreceğine inanmaktadırlar.

Ayrıca ordunun bir takım amaçlara alet edilmek üzere türlü kışkırtmalar karşısında bırakıldığını, bunlara kapılmamak gerektiğini hatırlatmaktadır. Kısacası ve açıkçası Genelkurmay Başkanlığı Silahlı Kuvvetler’in müdahalesi için yapılan baskıları önlemeye çalışmaktadır”. (Abdi İpekçi, “Ordu ve rejim”, Milliyet, 12 Mart 1971)

Bu köşe yazısında ordunun müdahale gibi bir düşüncesi olmadığını belirten gazete, bu tip bir durumun söz konusu olmaması gerektiğini de örtülü biçimde aktarmaktadır. Gazetenin kullandığı ifadeler, müdahalenin bir hata olacağını vurgulamakta, ordunun böyle bir hatayı yapmayacağına inandığını göstermektedir.

Hürriyet Gazetesi Muhtıra öncesinde aşağıdaki değerlendirmelere yer vermiştir:

“Muhtıranın yapılacağına dair kuşkuvar olmakla birlikte, AP’li milletvekilleri de muhtıra beklentisi içine girip, komutanlarla pazarlık girişiminde bulunmuşlardır. Bu girişime ait haber aşağıdaki gibidir.

Hükümetin istifası için generallere söz verildi.

30 Adalet Partili milletvekili bu konuda çalışıyor.

Demirel'in yine başkan kalması, fakat yeni bir başbakan bulunması isteniyor. Başbakanın kardeşleri ve yolsuzluk hikayeleri orduvevlerinde konuşuluyor.

Yüksek Komuta Konseyi'nin önceki günkü toplantısında yapılan konuşmalarda "30 kadar Adalet Partili parlamenterin bazı generallerle hükümetin istifası için gayret sarf ettiklerini ve böylece gergin olan siyasi tansiyonun bir hayli düşeceğini" söylediklerini anlatmışlardır." (Hürriyet, 12 Mart 1971)

Hürriyet Gazetesi yayınladığı bu haberlerde doğrudan hükümetin başarısızlığını göz önüne sermiş, açık biçimde hükümete eleştiride bulunmuştur. Ordunun herhangi bir müdahalesinden çok hükümet ve başbakan üstüne yoğunlaşan gazete, bu haberler yer vermekle hükümetin başarısızlığını kabullenmekte, hükümeti mevcut siyasi ve toplumsal karmaşanın sorumlusu olarak tayin etmektedir.

Basında çıkan muhtıra çılgınlıklarına rağmen Dünya Gazetesi'nde generallerin açıklaması ile birlikte Silahlı Kuvvetler'in anayasaya sadık kalacağına dair bilgiler bulunmaktadır. Dünya Gazetesi'nde Muhtıra öncesi yapılan değerlendirmeler şöyledir:

"Yüksek Askeri Şura dün saat 10'da Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç başkanlığında olağanüstü bir toplantı yapmıştır.

Genel Kurmay Başkanlığında yapılan toplantının bazı çevreler tarafından olağan olduğu söylenirken, Genel Kurmay Başkanlığı'nın ilgilileri de "toplantının olup olmadığı" hakkında bilgi vermemiştir.

Öğrenildiğine göre, Yüksek Askeri Şura'nın dün yapılan toplantısında bir gün önce komutanlar seviyesindeki görüşmelerde ele alınan "son olaylar ve gelişmeleri" yeni baştan gözden geçirilmiştir. Bu arada, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin olaylar karşısındaki tutumu ve görüşleri incelenmiş, komuta zincirinin çeşitli kademelerinde yapılan değerlendirmeler üzerinde durulmuştur.

Sızan haberlere göre Türk Silahlı Kuvvetleri'nin olaylar ve gelişmeler karşısındaki görüşü daha sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a ve gerekirse bir açıklama ile kamuoyuna da duyurulacaktır." (Dünya Gazetesi, 12 Mart 1971)

Görüldüğü gibi Dünya Gazetesi diğer yazılı basın organlarında olduğu gibi hükümeti eleştirmek yerine, daha nötr ifadeler içeren haberlere yer vermiştir. Gazete yalnızca ordu tarafından düzenlenen toplantıların detaylarına yer vermiş, bu toplantılar hakkında bir yorum yahut eleştiride bulunmamıştır. Diğer basın organlarının tutumuyla karşılaştırıldığında oldukça hafif kalan bu tutum, gazetenin hükümeti eleştirmeyerek örtülü biçimde desteklediğini ortaya koyar. Özellikle ordu tarafından gerçekleştirilebilecek olası bir müdahale konusuna değinmeyen gazete, mevcut kaos durumunu hafifletmekte, bu yönde kamuoyu oluşturmaktadır.

2.2.1.2.2. Muhtıra İle Başlayan Süreçte Basın

12 Mart 1971'de Genel Kurmay Başkanı'nın ve Kuvvet Komutanlarının imzasını taşıyan muhtıra TRT'de okunduktan sonra 13 Mart sabahı gazetelere şu biçime yansımıştır:

Komutanlar ultiatom verdi ve Demirel istifa etti.

Türk ordusu idareyi üzerine almaya kararlı.

Orgeneral Memduh Tağmaç (Genel Kurmay Başkanı)

Orgeneral Faruk Gürler (Kasra Kuvvetleri Komutanı)

Oramiral Celal Eyiceoğlu (Deniz Kuvvetleri Komutanı)

Orgeneral Muhsin Batur (Hava Kuvvetleri Komutanı)

(Kılıç, 2001:31)

Muhtıra Cumhuriyet Gazetesi'nde şöyle yer almıştır:

"Türk Silahlı Kuvvetleri adına dört komutanın ortak imzalarını taşıyan ultiatom niteliğinde bir muhtırayı dün Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a

Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanlıkları'na sunmuşlar ve Parlamento ile hükümetin süregelen tutum, görüş ve icraatının yurdu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine soktuğunu" belirterek, bu durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alarak, kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin teşkilini zaruri gördüklerini bildirmişlerdir.

Bu hususlar yerine getirilmediği takdirde, Silahlı Kuvvetler'in Cumhuriyeti korumak üzere doğrudan doğruya idareyi üzerine almaya karar verdiğini bildirmiştir.

Saat 13.00 de Ankara Radyosu'ndan yayınlanan ültimatom niteliğindeki haber kamuoyunda heyecan ve ilgi ile karşılanmıştır. Ültimatom aynı anda Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'ne bağlı general ve kurmay albaylardan kurulu heyetler tarafından Cumhurbaşkanı'na, Senato Başkanı ile Millet Başkanlıkları'na getirilmiştir." (Cumhuriyet, 13 Mart 1971)

Görüldüğü gibi Cumhuriyet Gazetesi Muhtıranın veriliş nedenini açıkça haberine taşımış, ordunun gözüyle bakarak Muhtırayı örtülü biçimde olumlamıştır. Gazete, ordunun ağzından verdiği ifadeyle, sosyal alandaki sıkıntının nedenini hükümet olarak gördüğünü ima etmiştir.

Milliyet Gazetesi Cumhuriyet Gazetesine paralel olarak muhtıranın tam metnini yayınladıktan sonra muhtıraya ilişkin detaylara da yer vererek muhtıranın haklılığını savunmuş, muhtırayı bir kurtarıcı olarak görmüştür.

"Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'nın imzasını taşıyan muhtıra açık bir ültimatomdur. Bazı koşullar yerine getirilmediği takdirde Silahlı Kuvvetler idareyi ele alacaklarını bildirmektedir. Bu niteliğiyle yapılan girişimi parlamenter rejimin demokratik hukuk düzeninin kurallarına aykırı bulmak mümkündür.

Ancak olaya salt hukuk açısından bakmayınca başka sonuçlara varılabilir. Ve verilen muhtıranın aslında parlamenter rejime ve demokratik rejime son vermek değil, tam tersine rejimi kurtarma amacı güttüğü düşünülebilir.

Gerçekten de kumandanların niyeti idareye el koyup parlamenter rejime son vermek olsaydı, bunun için böyle bir muhtıra sunmaya gerek görmezlerdi. Bunun gibi ileri sürülen şartlarda aslında parlamenter düzenin güçlendirilmesi isteğine dönüktür. Kuvvet Komutanları “vahim ortamın partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilmesini”, “ kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kanallar içinde teşkilini” önermektedir.

İşin bu özellikleri alınınca salt hukuk açısından antidemokratik gözükən olayın aslında demokratik düzenin korunabilmesi amacını güttüğü ortaya çıkacaktır. Kuvvet Komutanları alttan gittikçe artarak geldiği belli olan baskılar karşısında yapılması istenen müdahaleyi önlemek üzere parlamenter rejimi yaşatabilmek için bir imkan tanınması yolunu seçmişler, bu davranışları ile de demokrasiye bağlılıklarını göstermişlerdir. (Milliyet, 13 Mart 1971)

Görüldüğü gibi Milliyet Gazetesi Cumhuriyet gibi doğrudan muhtıray ve orduyu övmemiş, demokrasi ve hukuk kavramlarını ön plana çıkararak mevcut durumu aktarmıştır. Gazetenin muhtıra öncesinde hükümeti örtülü biçimde desteklediği göz önüne alınırsa, izlediği tutumdaki farklılık ön plana çıkar.

Hürriyet Gazetesi, muhtıranın tam metnini yayınladıktan sonra Cumhuriyet ve Milliyet Gazeteleri ile benzer olarak olayları kamuoyuna aktarmıştır. Muhtıra, diğer gazetelerde olduğu gibi bu gazetede de memnuniyet yaratmıştır. Muhtıranın ardından pek çok gazetede olduğu gibi muhtıra sebeplerini hükümetin başarısızlığına yolsuzluklarına ve sorumsuzluğuna bağlamıştır. Bu bakış, basında muhtıranın olumlu karşılandığını gözler önüne sermiştir. (Kılıç, 2001:35)

Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları'nın hükümetin “süratle” çekilmesini isteyen ultimatolarının açıklanmasından evvel bütün yurttaki Silahlı Kuvvetler alarma geçirilmiştir. Önceki gece saat 24.00'te bütün birliklere gönderilen şifreli mesajlarla bütün kuvvetler alarma geçirilirken izinler kaldırılmıştır. (Hürriyet, 13 Mart 1971)

Hürriyet Gazetesi aynı zamanda diğer gazeteler gibi muhtıranın gerekli ve kaçınılmaz sonuç olduğunu da açıkladıktan sonra, muhtıranın er ya da geç geleceğini göremeyenlerin kör, aptal, vurdumduymaz olduklarını belirtmiştir. (Hürriyet, 13 Mart 1971)

Öte yandan Günaydın Gazetesi muhtıra ile ilgili bilgileri diğer gazetelerdeki bilgilere paralel vermiş, muhtırayı Demirel'in siyasi yaşantısından kaynaklanan olumsuzlukları doğal bir sonucu olarak sunmuştur. Gazete açık biçimde Demirel ve hükümetini eleştirmiş, Muhtırayı bu hükümetin yanlış icraatları dolayısıyla bozulan düzeni tamirde gerekli bir unsur olarak betimlemiştir.

"Demirel, öğrencileri, işçileri sonunda da halkı birbirine düşürerek iktidarını devam ettirme yolunu buldu.

Kurucu Meclis'in yaptığı seçim kanununu değiştirerek milli bakiye usulünü kaldırdı. Oysa milli bakiye ile vatandaşın oyu hiç ziyan olmadan meclise aksediyordu.

Doğruyu savunan yolsuzluk ve kanunsuzluklara göz yummayan Yüksek Denetleme Kurulu üyeleri gibi devletin daha birçok kıymetli memurlarını keyfi kararlarla hizmetten uzaklaştırdı.

Başta Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay gibi anayasa kuruluşlarına karşı çıktı. Özellikle haklarını almak için Danıştay'a başvuran namuslu devlet memurlarının aldıkları hakları keyfi olarak tanımadı. Bu şekilde de anayasanın her vatandaşa tanıdığı hak arama hakkını hiçe sayarak hukuk devleti nizamını yerle bir etti. Özerk TRT'nin kendisinin ve partisinin borazanını öttürmediği için tahsisatını kesti.

Şahsi ve ailesiyle ilgili suiistimal soruşturmasını geciktirmek ve önlemek için Meclis ve Senato Başkanlığı seçimlerini uzatarak yasama organlarını 26 gün başkansız bırakıp parlamenter sistemi işlemez hale getirdi. İktidarını sürdürebilmek için milletvekili oylarını meşru olmayan türlü yollarla temin ederek meclisin itibarına gölge düşürdü. Parlamenter demokrasiyi yozlaştırdı." (Günaydın, 13 Mart 1971)

2.2.2. Muhtıra Kararı Ve Sonrasındaki Gelişmeler – Kapatmalar / Cezalar

Muhtıranın ardından meydana gelen gelişmeler incelendiğinde, muhtıra karşısında sendikaların tavrının genellikle olumlu olduğu görülmektedir. Türk-İş Başkanlar Kurulu, yayınladığı bildirisiyle kamuoyuna duyuru yaparak görüşlerini “Türk-İş Başkanlar Kurulu, Genel Kurmay Başkanı ve Kara Kuvvetleri Komutanları’nın Muhtıra’nın birinci maddesinde yer alan hususların gerçeğin tam ifadesi olduğunda görüş birliği halinde bulunmaktadır.. Hükümet ve Parlamento Türk işçi hareketinin yurt sorunlarında asgari müştereklerde birleşmesi için yaptığı çağrılara kulak tıkamışlardır..” diyerek Muhtıra’yı destekler ifadeler kullanmışlardır. DİSK ise Muhtıra’yı yedi devrimci kuruluşla birlikte yayınladığı bildiriyle desteklemiştir. (Mazıcı, 1989:191)

İlk tepki olarak Muhtıra’ya destek veren diğer kuruluşlar; Türkiye Öğretmenler Sendikası, Devrimci Avukatlar Derneği, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı, Mimarlar Odası, Teknik Personel Sendikası, Üniversite Asistanları Derneği, Türkiye Hukuk Kurumu, Elektrik Mühendisleri Odası, ODTÜ Mezunlar Cemiyeti, Dev-Genç, Maden Mühendisleri Odası, Orman Mühendisleri Odası, Türkiye Orman Yüksek Mühendisleri Sendikası ve Sosyal Demokratlar Derneği’dir. (Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mart 1971)

Muhtıra sonrasında yapılan ilk uygulamalar içinde en dikkat çekici olanı beş general, bir amiral ve otuz beş albay’ın 16 Mart 1971’de emekliye sevk edilmiş olmalarıdır. İnönü’nün “çok önemli bir 24 saat geçirdik” diye söz ettiği emekliye çıkarılma işleminin, Silahlı Kuvvetler dışında bıraktıkları arasında Genel Kurmayın planlama görevlilerinden Tümgeneral Celil Gürkan ile Tuğamiral Vedii Bilget de vardır. (Gevgilili, 1987:523)

9 Mart’ta ihtilal hazırlığı yapan subaylar Genelkurmay Başkanı Tağmaç’ın hazırlattığı kararname ile tasfiye ediliyorlardı. Kısa bir süre öncesine kadar Demirel’i devirme hesaplarını yapanlar henüz Hükümet kurulmadığı için Başbakanlığa vekalet eden Demirel’in imzaladığı kararname

ile saf dışı kalmışlardı. (Birand, Dünder ve Çaplı, 2003:243) Bu komutanların tasfiyesi 12 Mart müdahalesinin, Hükûmeti devirip reformları uygulamak isteyen sivil ve askerî radikallerin faaliyetlerine son vermek için tasarlanan bir önleyici darbe olduğu şeklinde yorumları güçlendirmektedir (Ahmad, 1994:340)

Muhtıra'nın okunması ile başlayan olağanüstü dönem 14 Ekim 1973 Genel Seçimlerine kadar devam etmiş, bu dönemde partiler üstü nitelikli dört Hükûmet kurulmuştur. Bunlar I. ve II. Erim, Melen ve Talu Hükümetleridir. Tarafsız başbakanın başkanlığındaki iki büyük partinin temsil edileceği teknokratlar kabinesinin ülke sorunlarına çözüm getireceği inancıyla Prof. Dr. Nihat Erim CHP'den istifa ettirilmiş ve partiler üstü başbakan olarak görevlendirilmiştir. Ancak sekiz ay görevde kalabilen ve kendisine büyük ümitler bağlanan I. Nihat Erim Hükümeti'nde 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ile parlamento dışından 14 teknokrat vardı. (Özdemir, 1997:229)

İşçi-Köylü, Proleter Devrimci Aydınlik, Aydınlik, Türkiye Solu, Devrim ve Ant gibi geri kalan sol içerikli ya da radikal dergilerin hepsi toplatıldı. Ankara sıkıyönetim yetkilileri 3 Mayıs'ta hangi niyet ve amaçla olursa olsun grev ve lokavtları yasakladı ve aynı kural bütün sıkıyönetim bölgelerinde uygulandı. (Milliyet Gazetesi, 29, 30 Nisan- 4 Mayıs 1971)

Nisan 1971'de şiddet olaylarındaki artış, baskıcı bir rejim için ortam yarattı. Banka soygunları, adam kaçırma eylemleri Hükümetin reformlardan önce kanun ve düzene öncelik vermesine neden oldu. Baskı rejiminin tam gücü, şehir gerillalarının İsrail'in İstanbul Başkonsolosu'nu kaçırmasını izleyen 17 Mayıs'tan sonra hissedilmeye başladı. Başbakan Yardımcısı Sadi Kocaş, Senatoya Hükümetin devlet onurunu koruyacağını ve varlığını göstereceğini söyledi. Aynı gün radyoda konsolosun öldürülmesi durumunda Hükümetin adam kaçırma suçuna ölüm cezasını öngören bir yasayı geriye dönük işletilmek üzere meclisten geçireceğine dair bir uyarıda bulundu. (Ahmad, Demokrasi...1994:342) Bu olay, bütün Türkiye'de yaygın biçimde uygulanan bir gözaltına alma kampanyasının da başlangıcı olmuştur. (Milliyet Gazetesi, 19 Mayıs 1971)

12 Mart Muhtırasının önemli nedenlerinden biri olarak görülen kamu düzeninin bozulması olgusu, kamu güvenliğinin sağlanabilmesi yönünden sıkıyönetimin ilanını gerekli kılmıştı. Nitekim yeni hükümetin kurulmasının ardından 11 ilde (İstanbul, Kocaeli, Sakarya, İzmir, Zonguldak, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır, Siirt) sıkıyönetim ilan edilmişti. Bir ay için ilan edilen sıkıyönetim, çıkan bazı olaylar ve yakalanan bazı silahlı kişiler nedeniyle iki ay daha uzatılmıştı. (Cumhuriyet, 26 Mayıs 1971) Sıkıyönetim daha sonra 11 ilde ikişer aylık sürelerle 26 Ocak 1973 tarihine kadar uzatılmıştı. 26 Ocak 1973'te Sakarya ve Zonguldak'ta sıkıyönetim kaldırılırken, diğer illerde yine uzatılmıştı. 27 Mart 1973'te İzmir ve Eskişehir'de, 27 Mayıs 1973'te Adana, Hatay ve Kocaeli'de, 27 Temmuz 1973'te Siirt'te, 27 Ağustos 1973'te Diyarbakır'da, 27 Eylül 1973'te de İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim kaldırılmıştı. (Öz, 1992:457)

Sıkıyönetim uzatılırken, İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesinde durum şöyledir: Askeri savcılığa verilen dosya 842, açılan dava sayısı 422, kovuşturmayla mahal görülmeyen dosyalar 186, görevsizlik-yetkisizlik kararı verilen dosyalar 120, hazırlık kovuşturması yapılan dosyalar 93, karara bağlanan dosyalar 328, devam eden dava sayısı 114, tutuklu sayısı 447, gözaltında bulunanlar 42'ydı. (Yankı, 1973:10)

Basın üzerindeki kısıtlamaların ardından 18 Mayıs 1971'de İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın yayınladığı bildiri ile yazılı ve sözlü basında yapılan duyurularla öğretim üyeleri, yazarlar, sanatçıların bazıları sıkıyönetim savcılıklarına teslim olmaya çağrıldı. (Milliyet Gazetesi, 20 Mayıs 1971)

Öte yandan muhtıranın ardından, 1971 yılının 13 Mart tarihinde çıkan gazeteler muhtıra metnine yer vermiş, objektif bir biçimde ilk sayfalarında muhtırayı yayımlamışlardı. (Kılıç, 2001:135)

Muhtıranın ardından gelen süreç, önceleri muhtıra ile ilgili haberlerin yayımlanmasından ibaret olan gazeteciliğin, sonra sonra muhtıra ile ilgili yorumların yayılmasıyla değişiklik göstermesine, en sonunda ise tepki yorumları haline dönüşen yazılar yüzünden gazetecilerin yeni hükümetle

karşı karşıya gelmelerine sahne olmuştur. Sıkıyönetim ile birlikte hükümet ve ordu güçleri, sol hareketin sempatzanı ya da militanı olan öğrencilere, öğretim üyelerine, aydınlara ve yazarlara yönelik yaygın bir tutuklama süreci başlatmıştır. Sol hareketin Türkiye tarihinde kitlesel ölçekte güç kazandığı ilk dönem 60'lı yıllar olduğu gibi, hareketi bastırma ve ortadan kaldırmaya yönelik tutuklama faaliyetinin geniş bir yaygınlık kazanması da ilk defa bu dönemde gerçekleşmiştir. (Sarioğlu, 2004:19)

Ayrıca İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Akşam ve Cumhuriyet Gazetelerini 10'ar gün süreyle kapatmış, bu arada 6 dernek kapatılmış, 83 kişi göz altına alınmıştır. 1972 yılının Haziran ayına kadar Ankara'da toplam 155 basın davası açılmış, bunlardan 11'i mahkumiyet, 4'ü beraatla sonuçlanmıştır. Yargıtay 15 davayı onadı. İstanbul'da ise 613 dava dosyası yanında 236 yeni dava açıldı. 350 sonuçlanan davada 69 beraat, 184 mahkumiyet verildi. (Yankı, 1972:17)

12 Mart'la birlikte getirilen sıkıyönetim uygulaması, basını sürekli bir dolaylı sansür altında yaşatıyordu. Bununla da yetinilmedi. Birçok gazeteci değişik nedenlerle gözaltına alındı. Gazeteciler bir hafta ile sekiz ay arasında değişen sürelerle özgürlüklerinden yoksun bırakıldıktan sonra, haklarındaki davaların düşmesi yada gözaltı nedeninin kalkması nedeniyle serbest bırakıldılar. Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın bir yayınında şu isimler verilmektedir: Altan Öymen, Oktay Kurtböke, Hilmi Karabel, Uluç Gürkan, İlhami Soysal, Ali Sirmen, Turhan Selçuk, Yaşar Kemal, Çetin Altan. Ekim 1973'te yapılan genel seçimlerden sonra "12 Mart Dönemi" sona erdi. O tarihte cezaevlerindeki mahkumlar listesi şöyleydi (Kabacalı, 1990:204-207):

Çetin Altan: 7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün.

Doğan Koloğlu: 7.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün.

Osman S. Arolat: 24 yıl hapis, 9 yıl sürgün.

Can Yücel: 1.5 yıl hapis, 5 yıl sürgün.

Mehmet Emin Bozarslan: 13.5 yıl hapis, 4.5 yıl sürgün.

Mümtaz Soysal: 6 yıl 8 ay hapis, 2 yıl 2 ay sürgün.

Ahmet Hamdi Dinler: 8.5 yıl hapis, 2.5 yıl sürgün.

Abdülkadir Billurcu: 4 yıl hapis, 1 ay sürgün.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 MART MUHTIRASI'NIN MİLLİYET VE CUMHURİYET GAZETELERİ ÜZERİNDEN ANALİZİ

3.1. MİLLİYET GAZETESİ

3.1.1. Muhtıra öncesi durum

Milliyet Gazetesi liberal - çoğulcu olarak tanımlanan yayın politikasını sürdüren günlük ulusal bir gazetedir. Milliyet Gazetesinin 12 Mart Muhtırası verilmeden önce ilk sayfasında yayınladığı haberler kategorilere ayrılmış, ortaya çıkan kategoriler aşağıdaki gibi sıralanmıştır. Her kategori için nitel içerik çözümlemesi yönteminin özetleyici içerik çözümlemesi türü kullanılarak haber başlıkları ve haber metinleri değerlendirilmiştir. Bu metinlerdeki örtülü anlam araştırılmıştır.

3.1.1.1. Hükümet

Milliyet gazetesi muhtıradan önce hükümetle ilgili haberlere sıklıkla yer vermiştir. Gazete, haberlerinde gerek içerik gerek biçim bakımından bazen hükümete destek vermiş, bazen ise nötr kalmıştır. Hükümetin mevcut icraatlarını örtülü de olsa desteklediği yahut eleştirmede olduğu görülmektedir. Parlamento ile ilgili haberler, gazetenin ilk sayfalarında sıklıkla yer alır.

Milliyet gazetesi 1 Mart tarihinde “1971 Bütçesi Onaylandı” manşetiyle çıkmıştır. Manşette yer alan bu başlığın hemen yanında parantez içinde “198 Kırmızı Oya Karşı 230 Oyla” ibaresi yer almıştır. Gazete olumsuz (red) oyları belirtmek için “kırmızı” sözcüğünü kullanmış, ancak kabul oyları için “beyaz” sözcüğünü kullanmaya gerek duymamıştır. Kırmızı kelimesine yapılan vurgu, hükümetin ve hükümete yakın partilerin kullandığı kabul oylarına bir olumlama, buna karşılık muhalefetten gelen red oylarına örtülü bir eleştiri olarak değerlendirilebilir. “Oylamada CHP Genel Başkanı İnönü ve Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı bulunmamıştır.” diyerek,

muhalafette yer alan partilerin hükümete olan tepkisini vurgulamış, ayrıca muhalafetin görevini yapmadığı ima edilmiştir. Öte yandan gazete, “AP’den istifa ettiği söylenen Ömer Eken ve Nimet Ağaoğlu gibi isimler AP sıralarının arkasında oturarak kabul oyu vermişlerdir.” cümlesiyle, hükümette bir bütünlük olduğuna, sanılanın aksine kopmalar olmadığına dikkat çekmiştir. Gazete bu haberde hükümeti örtülü biçimde desteklemektedir. (Milliyet, 1 Mart 1971)

2 Mart tarihinde “Milletvekilleri Maaş Alamadı” başlığıyla manşetten verilen haberde, üst başlık olarak “Başbakan ve Bakanlara tazminatları ödendi” cümlesi kullanılmıştır. Personel kanunu ile ilgili Anayasada yer alan bir maddenin değişmemesi sonucu bu aksaklığın yaşandığını belirten gazete, üst başlığında kullandığı ifade ile konunun önemini küçültmüştür. Öte yandan haber metninde geçen “Meclis İdare Amirleri parlamenterlerin bankalardan 3500 lira borç almaları için aracı oldu” cümlesiyle, meselenin yine iktidar eliyle çözüme kavuşturulacağı ima edilmiş, sorunu çözme gücünün hükümette olduğu vurgulanmıştır. Bu haber Cumhuriyet Gazetesinde farklı biçimde verilmiştir. (Milliyet, 2 Mart 1971)

Gazetenin yine 2 Mart’ta birinci sayfada yer verdiği “Eczacıların Kar Oranları Yeniden Düzenleniyor” başlıklı haberde, Sağlık Bakanı Özkan’ın eczacılar için tespit edilen kar hadlerini açıkladığı belirtilmiştir. Gazete bu haberi yeni oranlara olan tepkiyi hafifletmek adına düzenlemiş, tepkileri yatıştırma amacı gütmüştür. Bakanın “Eczanelerin eyleme geçmesini önlemek için mevcut mevzuatı değiştirme çalışmalarına başladık” cümlesini içeren haberde, hükümetin sorunu çözmek için çabaladığı ima edilmiş, eczacılara “sakin olun” demek istenmiştir. (Milliyet, 2 Mart 1971)

3 Mart’ta verilen “Akaryakıt satışı 13 saat durdu” başlıklı haberde kısa bir durum saptaması yapılmış, hemen ardından ise spot olarak “Başbakan Demirel’in aracılık yapacağını söylemesi üzerine istasyonlara benzin satışı tekrar başladı” ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeyle, mevcut ekonomik sorunun hükümet tarafından kontrol altında tutulduğu, çözümleneceği vurgulanmış, örtülü biçimde iktidar desteklenmiştir. “Akaryakıt satışı boykotu sendika

yöneticilerinin Demirel’le görüşmesinden sonra kaldırıldı” ifadesi, hükümete gizli bir övgü içermektedir. Bu haber Cumhuriyet Gazetesinde tam tersi bir yorumla aktarılmış, akaryakıt akışının durmasının sebebinin hükümet olduğu vurgulanmıştır. (Milliyet, 3 Mart 1971)

3.1.1.2. Siyasi Partiler

Siyasi partiler, çalışmamızın bundan önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere, yetmişli yılların farklı-çok sesli özelliği nedeniyle yazılı basın organlarında, çokça haber konusu olmuşlardır. Özellikle iktidarda bulunan Adalet Partisi ve muhalefette yer alan Cumhuriyet Halk Partisi, iktidar ve muhalefet olgularının doğası gereği zıt ideolojik yaklaşımları dolayısıyla diğerlerine göre basında daha çok yer alarak öne çıkmışlardır. Milliyet Gazetesinin muhtıra öncesi dönemde bu kategoride yayınladığı haberlerin analizi şöyledir.

Milliyet 12 Şubat’ta “AP’den 11. kuruluş yılında Demirel mesajı: “AP halk arasında düşmanlığı kaldırdı.” üst başlığıyla ve “Demirel: Öğrenci olaylarını çıkaranlar vazifelendirilmiş bozgunculardır.” alt başlığıyla verdiği bu haberde, doğrudan iktidar partisinin ve başbakanın söylemlerine yer vermiştir. Üst başlık olan “AP halk arasında düşmanlığı kaldırdı” cümlesinde açık bir olumlama bulunur. Demirel aracılığıyla bu başlıkta muhalefetin toplumu kamplara ayırdığı, bozguncu olduğu, halk arasında kin nefret tohumları saçtığı ima ediliyor. Gazete haberde hükümette bulunan AP’nin bu tutumunu desteklemiş, bu partinin herkese eşit baktığını ve geçimsizlik nedenlerini ortadan kaldırmak için adım atmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde alt başlıkta yer alan “Demirel: Öğrenci olaylarını çıkaranlar vazifelendirilmiş bozgunculardır.” cümlesine bakıldığında, gazetenin başbakanın bu yargısını doğruladığı görülür. Gazeteye göre ülkede kaosa sebep olanlar muhalefet ile aynı görüşür taşıyan kimselerdir. Zira haberde geçen ve Demirel tarafından söylenen “olayların sorumlusu belli başlı provokatörlerdir, masum halkın bu kişilere itimat etmemesi gerekmektedir”

ifadesi, açık bir biçimde desteklenmiş, muhalefet örtülü biçimde eleştirilmiştir. (Milliyet, 12 Şubat 1971)

Milliyet 5 Mart'ta "CHP Genel Başkanı İnönü: "Orduya görev düşeceğini sanmamaktayım" başlığıyla yayınladığı bu haberde ana muhalefet liderinin konuşmasına doğrudan aktarım yoluyla yer vermiş, "ordu" kavramını mevcut düzensizliğin değiştirilmesi konusunda bir güç olarak görmelerinin gereksiz olduğunu ifade eden liderin bu tutumunu örtülü biçimde eleştirmiştir. Habere göre ana muhalefet partisi olayların çözümünün bir parçası olamayacaktır. (Milliyet, 5 Mart 1971)

3.1.1.3. Ordu

Milliyet gazetesinin diğer kategorilere nazaran askere karşı olan tutumunun daha objektif biçimlendiği görülmektedir. Gazete Türk Silahlı Kuvvetleri ile alakalı haberlere nispeten daha nötr yaklaşmıştır. Bununla birlikte, gazetenin toplumu bilgilendirmek ve haberleri aktarmak görevlerinin yanı sıra, mevcut durumun önemine dikkat çektiği de görülmektedir. Yani bir anlamda Milliyet Gazetesi, muhtıranın verilmesinden önceki süreçte tehlikeyi fark etmiş, bu konuda halkı ve hatta siyasilere uyarmaktan geri kalmamıştır. Gazetenin bu misyonu doğrultusunda ordu ve uygulamalarına ilişkin haberlere sıklıkla yer verdiği görülür.

4 Mart'ta "Tağmaç Hava Kuvvetlerinde Kumandanlarla Toplantı Yaptı" başlıklı haberi manşetten veren gazete, mevcut gergin atmosferi yansıtmış ve ordunun tutumuna yer vermiştir. Özellikle alt başlıkta geçen "Tağmaç: Silahlı kuvvetler devlet idaresine el koymamak için çırpınıyor" ifadesi, gazetenin direk olarak hükümete bir uyarısı olarak algılanır. Gazete Tağmaç'ın ağzından hükümete seslenmekte, bir anlamda kendine çeki düzen vermesi gerektiğini aksi taktirde ordunun bir müdahalede bulunabileceğini ima etmektedir. (Milliyet, 4 Mart 1971)

8 Mart'ta sür manşetten yayınlanan "Tağmaç Kumandanları Toplantıya Çağırdı" başlıklı haberde gazetenin orduda meydana gelen hareketlenmeye dikkat çekmek istediği görülür. Özellikle ordunun başında bulunan Tağmaç'ın

yetkinliğinin ön plana çıkarılması, ordunun hakimiyeti ele alma hakkını kullanabileceği ihtimalinin duyurulması olarak algılanır. Ona bir güç atfeder. Haber metnine bakıldığında, “Tağmaç ODTÜ’deki son olaylarda TSK mensuplarına karşı gösterilen direnişi ve üniversitelerdeki son olayları görüşmek üzere olağanüstü toplantı yapmaya karar verdi” ifadesi göze çarpar. Ordunun olaylar karşısındaki rahatsızlığını ima eden gazete, aynı zamanda orduya karşı bir direnişin söz konusu olduğunu vurgulamış, bunu ordunun ağzından örtülü biçimde eleştirmiştir. (Milliyet, 8 Mart 1971)

11 Mart’ta manşetten yayınlanan “Komutanlar 6 saat süren toplantıda durumu görüştü. Tağmaç: maksat ordunun sabrını taşımak dedi” başlıklı habere bakıldığında gazetenin ordunun huzursuzlandığını ima ettiği görülür. Gazete Genel Kurmay Başkanının düşüncesini başlığa taşımış, örtülü biçimde desteklemiştir. Haberde Tağmaç’ın “Bu rejimin devamı başta gelen görev” ifadesi kullanılarak hükümete gizli bir uyarı yapılmış, ordunun rejimin sağlıklı biçimde devamını sağlamak adına idareyi ele alabileceğine dikkat çekilmiştir. Öte yandan Genel Kurmay Başkanı’nın “durum tehlikelidir ancak yarın çöküyormuşuz gibi bir durum yoktur. Ümitsizliğe kapılmayalım ve bir şans daha tanıyalım” ifadesi kullanılarak hükümete açıkça düzelmesi uyarısında bulunulmuştur. Gazete bu ifadeye yer vererek tehlikeye dikkat çekmiştir. 11 Mart’ta yayınlanan bu haber, aslında ertesi gün olacakları haber verir niteliktedir. (Milliyet, 11 Mart 1971)

12 Mart’ta “Tağmaç ve kumandanlar dün iki ayrı toplantı yaptı. Sunay ve Tağmaç durumu görüştü.” başlığıyla yayınlanan haberde gazete özellikle yorum yapmaktan kaçınmış, sadece görüşmenin detaylarına yer vermiştir. Ancak başlıktan da anlaşılacağı gibi, gazete ülkedeki gerginliğin farkındadır ve ordunun olası bir müdahalesini beklemektedir. Gazetenin genelde hükümeti destekleyici tutumu göz önüne alınırsa, bu tür haberleri birinci sayfalarına taşıması, hükümete bir erken uyarı götürme isteğiyle açıklanabilir. Gazetenin bu konuya önemle yer vermesi “askerin herhangi bir olağanüstü durumda devlet yönetimine dahil olabileceği” uyarısı, hatırlatmasıdır. Gazetenin tutumu, siyasileri, daha doğrusu iktidarı artık bir şeyler yapmaya

davet etmesi, sorunların çözümü için adım atması, yoksa asker tarafından duruma el konulabileceği konusunda uyarması şeklinde yorumlanır. Zira gazete muhtıraya giden süreçte bu uyarılarına sıklıkla yer vermiştir. (Milliyet, 12 Mart 1971)

3.1.1.4. Toplum

Çalışmamızın önceki bölümlerinde açıklandığı üzere, altmışlı yıllardan itibaren muhtıraya gelene kadar Türkiye özellikle sosyal anlamda ciddi kavgalara sahne olmuş, büyük bunalımlar yaşamıştır. Muhtıraya giden süreçte toplumda çoğu zaman silahlı çatışmaya dönüşen bu kanlı savaş devasa boyutlara ulaşmış; gerek öğrenci olayları, gerekse işçi olayları şeklinde cereyan etmiştir. Doğal olarak, kamuoyu oluşturmak görevini taşıyan ve kamuoyunu uyarmak bilincini taşıyan basın organları bu karmaşaya dikkat çekmiş, hem toplumu hem de siyasal güçleri bu konuda uyarmış, mevcut karmaşayı üzerine basa basa dile getirmişlerdir. Bu anlamda güzel bir örnek olarak değerlendirebileceğimiz Milliyet Gazetesi, karmaşaya sebebiyet veren olayları birinci sayfasından okuyucularına aktarmıştır.

3 Mart tarihinde “Polisle öğrenci çatıştı, Hukuk 3 gün kapatıldı” başlığıyla çıkan gazete, fakültenin kapatılması eylemini edilgen fiil kullanarak aktarmış, kapatan kişi ya da kuruma değinmemiştir. Bu durum gazetenin eylemin failini sakladığı şeklinde yorumlanır. Haberin metnine inildiğinde “Çatışma, muhtemel olayları engellemesi için Dekan tarafından davet edilen polislerin okul girişini kontrol altına almasıyla patlak verdi” cümlesi göze çarpar. Bu cümlenin içinde gizli olan anlam “fakültenin sorumlusu olan dekanın asayişini sağlamak adına devlet gücü olan polis’i olaya dahil etmesi” ile ilgilidir. Habere göre dekan olay çıkacağını tahmin etmiş bu konuda önceden tedbirini almıştır. Bu durumda olaya dahil edilen güvenlik kuvveti polis örtülü biçimde övülmüş, olay çıkaran taraf olarak gösterilen öğrenciler ise örtülü olarak eleştirilmiştir. (Milliyet, 3 Mart 1971)

5 Mart tarihinde “Ya 400 bin dolar ya da dört Amerikalı öldürülecek” başlığını manşete taşıyan gazete, sür manşetinde “Türkiye Halk Kurtuluş

Cephesi adında gizli bir örgüt şimdiye kadar beş olayın sahibi olduğunu açıkladı ve dün iki yeni olay yarattı” ifadesini kullanmıştır. Tüm sayfayı kaplayan haberde geçen “gizli örgüt” ifadesi gazetenin duruma bakışını ve örtülü eleştirisini ortaya koyarken, manşette yer alan “öldürülecek” ifadesi tehlikeye dikkat çekmektedir. Gazete olayı üstlenen örgütü direk olarak suçlu ilan etmiştir. Öte yandan örgütün yayınladığı bir bildiride, amaçlarının Türkiye’yi Amerikalılardan kurtarmak olduğunu aktaran gazete, alt başlıkta kullandığı “Demirel: Ne Kurtuluşu imiş?” ifadesiyle, Demirel’in ağzından örgütü eleştirmiş, alçaltmıştır. Gazete söz konusu örgüte başbakanın ve dolayısıyla hükümetin de karşı olduğunu özellikle vurgulamış, örgütün ideolojik tutumunu ön plana çıkarmıştır. (Milliyet, 5 Mart 1971)

6 Mart’ta “Ortadoğuda askerle çatışan gençler 9,5 saat sonra teslim oldu” başlığıyla manşetten verilen haberde, ODTÜ’de meydana gelen çatışmaya yer verilmiştir. Alt başlıkta “Gezmiş ve arkadaşları aramada bulunamamıştır” ifadesi yer alır. Gazete bu ifadeyle polis tarafından aranan Deniz Gezmiş ve suç ortaklarının bulunamamasının üzüntü yarattığını ima eder. Öte yandan haber metninde “...güvenlik kuvvetleri okul ve yatakhanelere hakim olmuştur” ifadesi kullanılmış, hem devlet gücü polis övülmüş, hem de kaçan suçlulara yönelik bir tehdit ima edilmiştir. (Milliyet, 6 Mart 1971)

7 Mart tarihinde gazete “Süre bitti, haber yok” başlığını manşete taşımıştır. Gazete bu başlıkla olayın sorumlusu örgütün tehdidini hatırlatmaya çalışmıştır. Kaçırılan askerlerin öldürüleceklerini ima etmiştir. Öte yandan alt başlıkta kullanılan “Amerikalı çavuşun hamile eşi fenalık geçirdi” ifadesi, karşıt görüşteki fail örgüte duyulması gereken öfkeyi arttırmak ister niteliktedir. Metne bakıldığında, hükümetin gizli örgütle pazarlığa girmeyeceğinin vurgulandığı görülür. Gazete hükümetin bu tutumunu örtülü biçimde olumlamıştır. Habere göre örgütü muhatap kabul etmek yanlış olacaktır. (Milliyet, 7 Mart 1971)

8 Mart’ta Milliyet gazetesi manşetinde “Aramayı 30 Bin polis ve asker yapıyor” başlıklı habere yer vermiş, bu konuya geniş yer ayırmıştır. Haberde

kaçırılan Amerikalıların bulunması için ODTÜ'de yapılan arama aktarılmış, Amerikalıları kaçırdıkları belirlenen kişilerin okulda saklandıkları aktarılmıştır. Gazetenin başlığında kullandığı sayısal veri, olayın ciddiyetini ima etmiş, devlet gücünün ne denli üstün olduğunu ispatlamak istemiştir. Gazete polis ve askeri gücünün çokluğunu belirterek, ona güç yüklemiştir. Ayrıca haberde geçen "...aramada çok sayıda silah mermi ve patlayıcı ele geçirilmiştir" ifadesi, gazetenin aranan kişilerin suçuna inandığını gösterir, (Milliyet, 8 Mart 1971)

9 Mart'ta "Amerikalılar Sağ Salim Bırakıldı" başlığını manşete taşıyan gazete, birinci sayfanın neredeyse tamamını bu habere ayırmıştır. Gazete edilgen bir eylem kullanarak, failleri övmekten kaçınmıştır. Alt başlıkta yer alan "Amerikalıları kaçıranlar dün bütün gün dostlarına telefon ederek Amerikalıları bırakmanın çaresini aramışlar." İfadesi, gazetenin olayın faillerini nasıl güçsüz gördüğünü gösterir. Failler bir işe kalkışmış ancak becerememiş gösterilmekte, örtülü biçimde yerilmektedir. Öte yandan haber metninde "Polis yetkilileri Gezmiş ve arkadaşlarının Ayrancı mevkiinde çembere yakalandıklarını ve ele geçmelerinin an meselesi olduğunu ileri sürüyor" ifadesi yer alır. Gazete bu ifadeyle faillerin yakalanacağını, kaçmalarının mümkün olmadığını ima etmekte, bunu gizli biçimde desteklemektedir. (Milliyet, 9 Mart 1971)

10 Mart'ta manşetten verilen "Görüldüler ve kaçtılar" başlıklı haberde "Gezmiş ve arkadaşlarının Nazilli Sokakta karşılaştıkları devriyelere silah çektikleri belirtilmiş, yardım gelene kadar kaçtıkları ifade edilmiştir. Gazete Gezmiş ve arkadaşlarının bu eyleminin yasadışı olduğunu vurgulamış, bunu örtülü biçimde eleştirmiştir. Alt başlıkta kullanılan "Demirel: Bir cinayet şebekesiyle karşı karşıyayız. Meşrutiyet ve hukukun içinde kalınarak bu şehir çetesinin hakkından gelinecektir" ifadesi ise hükümetin gücü ima edilmiş, Demirel ve dolayısıyla hükümet örtülü biçimde övülmüştür. Gazete söz konusu kişileri direk olarak yargılamakta, Demirel'in ağzından onları kötülemektedir. Kullanılan "cinayet şebekesi" ifadesi gazetenin de görüşüdür. (Milliyet, 10 Mart 1971)

3.1.2. Muhtıra Sonrası Durum

12 Mart Muhtırası'nın tam metni, 13 Mart 1971 tarihinde yayımlanan Milliyet gazetesinin ilk sayfasında yer almış, gazete diğer yazılı basın organları gibi objektif bir biçimde bu haberi duyurmuştur. Muhtıranın verilisinin ardından geçen yaklaşık 20 günlük sürede yayınlanan haberler ise, 12 Mart Muhtırası, kurulacak olan yeni hükümet ve muhtıra ile yeni hükümete gelen tepkiler dahilinde şekillenmiştir.

Milliyet Gazetesi 13 Mart tarihli sayısında birinci sayfasını tamamıyla muhtıranın verildiğine dair haberlere ve 12 Mart Muhtırasının tam metnine ayırmıştır. Gazete manşet olarak "Silahlı Kuvvetler Sunay'a ve Meclise muhtıra verdi." başlığını kullanmıştır. Ancak elbette ki gazetenin muhtıranın hedefi olarak siyasi iktidar ile birlikte Cumhurbaşkanı Sunay'ı da belirtmesi farklı yorumlanabilir. Burada gazetenin Cumhurbaşkanı'nı da hükümet gibi başarısız, basiretsiz yahut yetersiz gördüğü düşünülmektedir.

Manşetin hemen altında yer alan alt başlıkta "Demirel istifa etti." cümlesi yer almıştır. Haberde "Demirel Cumhurbaşkanı Sunay'a gönderdiği istifa mektubunda şöyle dedi: Muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değil." şeklinde kullanılan cümleden anlaşılır ki, gazete Demirel'in ağzından verdiği bu düşünceye katılmakta, ordunun bu müdahalesini aslında örtülü biçimde eleştirmektedir. Gazete bu haberinde çoğunlukla askerin bu üstü kapalı müdahalesine hükümetten ve parlamentodan gelen ilk tepkileri olumlayarak aktarmıştır. (Milliyet, 13 Mart 1971)

3.1.2.1. Hükümet

Milliyet gazetesi 14 Mart tarihinde "Buhrana bir çözüm bulmak için Sunay Dün Temaslarına Başladı" başlığıyla manşetten yayınladığı haberde, mevcut durumu bir "buhran" olarak tanımlamıştır. Gazeteye göre muhtıra verilmesi ve hükümetin düşmesi ülkede geniş anlamda bir bunalıma neden olmuş, demokrasiyi ortadan kaldırmıştır.

Öte yandan Sunay'ın ilk görüşmeyi komutanlarla yaptığını belirten gazete, "Kumandanların muhtırası ve hükümetin istifasından 25 saat sonra Cumhurbaşkanı Sunay temalarına başlamıştır" ifadesiyle, muhtırayı kabullenmediğini ima etmiştir. Muhtıra "kumandanların muhtırası" olarak betimlenmiş ve örtülü biçimde eleştirilmiştir. (Milliyet, 14 Mart 1971)

Milliyet gazetesinde aynı gün yayınlanan "Demirel: Sabırlı olmak gerekir" başlıklı haberde, eski başbakanın ağzından çıkan bu düşünce örtülü biçimde desteklenmiştir. Haberde "Demirel: Hadise büyük buhrandır, mühim olan en az zararla çıkacak şekilde akli selimin galip gelmesidir" ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeyle Demirel desteklenmiştir. Aynı zamanda gazete Demirel'in ağzından orduyu eleştirmiş, muhtırayı akıllı bir davranış olarak görmediğini belirtmek istemiştir. (Milliyet, 14 Mart 1971)

Milliyet Gazetesinde 15 Mart tarihinde yayınlanan "Demirel: Aklımız hisleri yenmeli." Başlıklı haberde, gazetenin düşen başbakanın ağzından orduya bir gönderme yaptığı, meseleyi mizahi şekle büründürerek işlediği anlaşılmaktadır. Haberde düşen iktidar övülmüş, asker ise yerilmiştir. Öte yandan Türk Silahlı Kuvvetlerinin yaptığı uygulamanın akıl dışı olduğu, tamamen duygulara yenik düşülerek yapıldığı ima edilmiştir. (Milliyet, 15 Mart 1971)

Milliyet 16 Mart tarihinde yayınlanan "Sunay: Ordu görevini yapmıştır" başlıklı haberinde Cumhurbaşkanı Sunay'ın bu cümlesini başlığa taşıyarak O'nun ağzından orduyu övmüştür. Haberde geçen "Güçlü bir hükümetin partilerüstü anlayışla bir an önce kurulmasını isteyen Sunay, anarşi olayları önlenecek, dedi" ifadesine bakıldığında; gazetenin kurulacak yeni hükümetten beklentileri olduğu anlaşılmaktadır. Gazete sosyal alandaki karışıklığın ancak bu yolla çözüleceğini ima etmektedir. (Milliyet, 16 Mart 1971)

Milliyet aynı gün yayınlanan "İnönü "yeni seçime gitmek şart" dedi." başlıklı haberinde, Ana Muhalefet lideri İsmet İnönü'nün muhtıranın ardından düşen hükümetin yerine yenisinin gelmesi ve ülkenin bir an önce bu

düzensizlikten kurtulması amacıyla yeni bir seçim yapılmasını istediğini aktararak, yeni seçim düşüncesini örtülü biçimde olumlamıştır. Haberde yeni seçimin olası faydaları dile getirilmiş, ülkenin muhtıra dolayısıyla içinde bulunduğu çıkmazdan kurtuluşu için en iyi yolun bu olduğu ima edilmiştir. (Milliyet, 16 Mart 1971)

Milliyet Gazetesi 20 Mart tarihli sayısında “Başbakanlık görevi CHP’den istifa eden Erim’e verildi” başlıklı haberde gazetenin Erim’e bir övgüsünün bulunmadığı görülür. Haberde yer alan “Sunay: Erim şartsız destek görmeli” ifadesi, gazetenin bu konuya kısmen de olsa şüpheyile yaklaştığını hissettirir. Gazete direk olarak Erim hükümetini desteklememiştir. (Milliyet, 20 Mart 1971)

Milliyet Gazetesi 24 Mart tarihli sayısında “Erim: Kabinem beyin takımım olacak” başlıklı haberinde Erim’e ve kabinesine örtülü bir destek vermiştir. Haberde yer alan “Hükümeti kurmakla görevlendirilen Erim temalarına devam etti, hükümette tecrübeli uzman gençlerden bir beyin takımı kuracağını belirtti” ifadesine bakıldığında, gazetenin yeni hükümetin basiretli ve başarılı olacağını düşündüğünü ima ettiği görülür. Gazete, bu haberle hükümete destek vermiş, hükümetin gücüne inandığını ima etmiştir. Bu haber Cumhuriyet gazetesinde yer almamaktadır. (Milliyet, 24 Mart 1971)

3.1.2.2. Ordu

Milliyet gazetesi 15 Mart tarihli sayısında birinci sayfasında yer verdiği “Komutanların isteği liderlere bildirildi.” ve “Kumandanlar başbakan adayı göstermiyor.” başlıklı haberlerinde, asker tarafından yapılan örtülü müdahalenin sonuçlarını, düşen iktidarın bu müdahaleye tepkisini dile getirmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri’nden “komutanlar” diye bahsedilmesi, bize gazetenin örtülü bir olumlama yaptığını düşündürür. Bu anlamda muhtıra öncesinde asker için herhangi bir kavram tayini yapmayan gazetenin muhtıra ile birlikte bu tür içeriklere yer vermesi, haber veriş biçimindeki farklılığı gözler önüne sermektedir. (Milliyet, 15 Mart 1971)

Milliyet Gazetesi 16 Mart tarihinde yayınlanan “Sunay: Ordu görevini yapmıştır” başlıklı haberinde örtülü biçimde orduyu övmüştür. Haberde geçen “Güçlü bir hükümetin partiler üstü anlayışla bir an önce kurulmasını isteyen Sunay, anarşi olayları önlenecek, dedi” ifadesine bakıldığında; gazetenin ordunun bu müdahalesi sayesinde sosyal alandaki karışıklığın çözüleceğini ima ettiği görülür. (Milliyet, 16 Mart 1971)

Milliyet Gazetesinin muhtıranın ardından gelen süreçte muhtıranın doğal sonucu olarak asker-yönetim odaklı yayıncılık ilkesi benimsediği görülmektedir. Ancak bunun olağanüstü hal durumlarının doğal bir sonucu olduğu bilinmektedir. Zira bu durum sıkı yönetimin sona ermesine kadar geçecek olan sürede devam etmiştir. Ancak Milliyet Gazetesinin demokrasiden yana olan tutumu gözden kaçmamaktadır. Bu noktada göze çarpan farklılık, muhtıradan önce mevcut Demirel Hükümetini örtülü de olsa destekleyen Milliyet Gazetesinin, muhtıranın ardından önce orduyu ve yeni hükümeti destekleme, bir süre sonra ise sıkıyönetim ilanıyla gelecek yasaklar ve baskı dolayısıyla muhalif kalma eğilimi ile açıklanabilir.

3.2. CUMHURİYET GAZETESİ

3.2.1. Muhtıra Öncesi Durum

Cumhuriyet Gazetesi sol olarak tanımlanan yayın politikasını sürdüren günlük bir gazetedir. Cumhuriyet gazetesinin muhtıradan önceki yayınlarına bakıldığında, çalışmamızda ayırdığımız kategorilerden hükümet ve siyasi partilerle ilgili haberlere yer verdiği gibi, ülkedeki sosyal durum, mevcut siyasi çatışmalar ve giderek artan ve toplumun birden fazla kesimini etkisine alan kanlı eylemlere fazlasıyla ağırlık verdiği görülür.

Cumhuriyet Gazetesi 12 Mart Muhtırasının verilmesinden önce neredeyse asker ile ilgili haber yayınlamamıştır. Gazetenin haberleri sıklıkla diğer kategorilerde görülmektedir.

3.2.1.1. Hükümet

Cumhuriyet gazetesi, hemen hemen diğer tüm yazılı basın organları gibi 12 Mart askeri darbesini önce desteklemiş, sonra muhalif kalmıştır. Muhtıranın ardından ise, özellikle sıkıyönetim döneminde gazete sıkı takipte olmuştur. Muhtıraya yaklaşan süreçte gazetenin dikkat çektiği konuların başında “hükümetin yanlış icraatları” ve Türkiye’de ki ideolojik savaşa bağlı “şiddet olayları” karşısında hükümetin acizliği gelmektedir.

Cumhuriyet Gazetesinde 1 Mart tarihinde birinci sayfanın sağ üst köşesinde yer alan “Bütçe 198’e karşı 230 oy ile kabul edildi” başlıklı haberde, bütçenin kabulüne ilişkin detaylardan çok görüşme atmosferi aktarılmıştır. Milliyet gazetesinde olduğu gibi manşetten verilmeyen haberde, bütçe görüşmeleri sırasında ilk olarak grubu adına söz alan DP’li Mehmet Turgut’un rahatsızlanması sonucu Hasan Korkmazcan’ın kürsüye geldiği belirtilmiştir. “Hasan Korkmazcan DP grubu adına Demirel Hükümeti için tenkitlerde bulunmuştur.” cümlesiyle, gazetenin hükümetin eleştirilmesini örtülü biçimde olumladığı görülür. Öte yandan gazete oy sayılarını belirtirken 198 adet olan red oyuna karşı olarak kabul oylarını göstermiş, red oylarını baz alarak aktarım yapmıştır. (Cumhuriyet, 1 Mart 1971)

2 Mart tarihinde “Parlamente Ayık Alamadı” başlığını manşetten yayınlayan gazete, “Parlamento kulislerinde dün bütün gün sadece maaş konusu tartışıldı” diyerek hükümeti suçlamış, durumu örtülü biçimde eleştirmiştir. Ayrıca Meclis Başkanı Avcı’nın konuşmasına yer veren haberde, Avcı’nın “Anayasa değişikliği yapılmadan kesin bir sonuca varılacağını sanmıyorum” cümlesi ön plana çıkarılarak iktidarın basiretsizliği ima edilmiştir. (Cumhuriyet, 2 Mart 1971)

2 Mart’ta “Eczacılar Boykot Yapacaklar” başlığıyla yayınlanan haberde “Eczacılık örgütleri merkez eylem komitesi” tarafından yapılan açıklamada eczacı karları ve diğer sorunlar konusunda bakanlığa bir muhtıra verildiği belirtilmiştir. Gazete bu haberde hükümeti gizli biçimde uyarmış, eczacılar komitesinin ağızından örtülü biçimde eleştirmiştir. “Muhtıradaki sorunlarımız

çözülmediği takdirde 1 ay içerisinde boykota gidilecektir” cümlesiyle, hükümete gizli bir tehdit yöneltilmiştir. (Cumhuriyet, 2 Mart 1971)

3 Mart'ta yayınlanan “Benzinciler daha fazla kar için boykota başladı” başlıklı habere bakıldığında, hükümetin uyguladığı ekonomik planın açıkları ortaya konmak istenmiştir. Yanlış ekonomik uygulama sonucu akaryakıt istasyonlarının boykota başladığını belirten gazete, sorumlu olarak hükümeti göstermiş, boykotu örtülü olarak desteklemiştir. (Cumhuriyet, 3 Mart 1971)

4 Mart'ta manşetten verilen “Demirel Hakkında Yolsuzluk İddiası” başlıklı haberde direk olarak başbakana karşı bir eleştiri söz konusudur. Haber metninde yer alan “Demirel hakkındaki önergede daha önceki önergede yer alan konuların dışında yeni konular ve iddialar yer almaktadır” ifadesi başbakanı açıkça kötülemektedir. Bu ifadeyle hükümetin başında bulunan kişinin geçmişte de bugün de suçlandığı belirtilmiş, konumunu hak etmediği örtülü biçimde sunulmuştur. Bu habere Milliyet gazetesinde yer verilmemiştir. (Cumhuriyet, 4 Mart 1971)

3.2.1.2. Siyasi Partiler

Cumhuriyet Gazetesinin Milliyet gazetesine göre daha sert bir üslup kullanarak da olsa siyasi partilerle alakalı haberlere yer verdiği görülmektedir. Ancak aşağıda verilen örneklerden anlaşılabacağı üzere Cumhuriyet gazetesi, muhtıra öncesi dönemde yayın politikası ile aynı doğrultuda olan sol eğilimli siyasi partilere yer vermiş, sağ görüşlü partilerle ilgili haber neredeyse yayınlamamıştır. Gazetenin bu tutumu, elbette muhtıra gibi bir olağanüstü hal durumu öncesinde yaşanan gerginlikten ne derece etkilendiğini, başka bir deyişle gazetenin siyasete ve siyasilere nasıl baktığını ortaya koymaktadır. Örneğin Cumhuriyet Gazetesi'nin muhtıra öncesi yayınladığı haberlerin başlıkları ve içerikleri değerlendirildiğinde, gazetenin çoğunlukla şiddet olaylarını sayfalarına taşıdığı, özellikle siyasi açıdan farklı tarafta bulunduğu partilere karşı bir sessizlik politikası izlediği, dolayısıyla bir anlamda tepkisini gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte, gazetenin özellikle köşe yazarları tarafından kaleme alınan yazıların direk olarak “öteki” görüşlere bir karşı

duruş teşkil ettiği anlaşılmıştır. Cumhuriyet gazetesi siyasi partiler konusuna haberlerinde kendi bakış açısıyla değinmiş, diğer bir deyişle haber konusu yapma anlamında kendinden olanı görüp diğerlerini yok saymış, dikkate almamıştır. Gazetenin muhtıra öncesinde siyasi partilerle ilgili hazırladığı haberler aşağıdaki gibidir.

Cumhuriyet 4 Şubat'ta birinci sayfada büyük puntolarla yayınladığı "TİP yöneticileri: "Hakkımızdaki soruşturma yasalara aykırı." başlıklı haberde, parlamentoda bulunan Türkiye İşçi Partisi'nin bazı yöneticilerinin, günlük hayatta süregelen mevcut ideolojik savaşa katkıları olduğu düşüncesiyle suçlandıkları bazı davalar nedeniyle açılan soruşturmaların yasal olmadığını düşündüklerini aktarmıştır. Gazete bir anlamda partinin sözcüsü olmuş, sesini duyurmuştur. Gazetenin bu başlıkta kullandığı üslup TİP yöneticilerinin bu düşüncelerinde haklı olduklarını ima etmekte, bu görüşü destekler nitelik kazanmaktadır. Bu da gazetenin örtülü olumlulayıcı tutumunu ortaya koyar. (Cumhuriyet, 4 Şubat 1971)

Cumhuriyet'in 2 Mart tarihli sayısında "TİP: İlerici güçlere karşı terör arttı." başlığıyla verdiği bu haberde, Türkiye İşçi Partisi'nin ülkeyi kalkındırmaya, daha ileriye taşımaya çalışan, bir anlamda devrim için uğraşan ve kendileriyle aynı görüşte olan kimselere karşı; devlet güçlerinin adeta bir terör saldırısında bulunduğunu ima etmektedir. Gazete bu haberde direk olarak hükümet karşıtı bir tutum izlemiş, başlıkta adı geçen partinin savunduğu görüşü olumlamıştır. Gazete hükümeti terörist olarak gördüğünü ima etmiş, adı geçen siyasi partinin ağzından hükümeti eleştirmiştir. (Cumhuriyet, 2 Mart 1971)

9 Mart'ta yayınlanan "AP içinde Karşı hareket belirdi" başlıklı haberde, iktidarda bulunan partiye yönelik bir durum saptaması söz konusudur. Gazete "Bir grup AP milletvekili hükümeti değiştirmek için harekete geçti" diyerek, bu durumu örtülü biçimde desteklemiştir. Hükümetten memnun olmayan gazete, haber metninde kullandığı "...yapılan genel görüşme önergesinde, son olayların hükümetin kamuoyundaki itibar ve itimadını yitirdiğini gösterdiği belirtilmekte, hükümetin değiştirilmesinde zaruret vardır denilmektedir"

ifadesiyle bunu açıkça ortaya koymaktadır. Gazete hükümetin inandırıcı ve güven duyulacak bir yanının kalmadığını ima etmiş, hükümetin değişmesinin önemine dikkat çekmiştir. Bu haber Milliyet gazetesinde yer almamaktadır. (Cumhuriyet, 9 Mart 1971)

3.2.1.3. Ordu

Cumhuriyet Gazetesi, diğer yazılı basın organlarıyla benzerlik gösterse de, Türkiye'nin gördüğü üç askeri müdahalede de askere destek verici bir tutum sergilemiş; 12 Mart muhtırasından bir süre sonra gerçekleşecek olan sıkıyönetim dönemine kadar da bu destekleyen tutumunu sürdürmüştür. Muhtıra öncesinde asker ile ilgili çok fazla habere yer vermeyen gazete, bu konuda verdiği haberlerde sıklıkla askeri örtülü bir biçimde övmüş, askerin davranış ve tutumlarını olumlamıştır. Bu anlamda muhtıra öncesi dönemde asker tarafından AP hükümetine karşı takınılan tavır doğaldır ki Cumhuriyet Gazetesinde bilinçli biçimde yer almış, ortaya çıkarılmıştır.

4 Mart'ta yayınlanan "Orgeneral Tağmaç 300 Subayla Görüştü" başlıklı haberde, Genel Kurmay Başkanı rütbesi kullanılarak övülmüş, görüştüğü subayların sayısı verilerek ordu yüceltilmiştir. Aynı zamanda orduda bir bütünlük olduğu vurgulanmıştır. Alt başlıkta sunulan "Tağmaç olaylara karışılmamasını istedi" ifadesi ise, gazetenin Tağmaç'ın ağzından karşıt gruplara bir uyarısı olarak yorumlanır. (Cumhuriyet, 4 Mart 1971)

7 Mart tarihinde yayınlanan "MGK'nın bir ay önceki toplantısında Demirel'in teklifi olumsuz karşılandı." başlıklı habere de anlaşılabileceği üzere, Cumhuriyet gazetesi ordu ile Demirel'in karşı karşıya gelmesinden, özellikle de asker cephesinden siyasi iktidar cephesine herhangi bir konuda red cevabı verilmesine, onay çıkmamasına memnun olmuştur ve bu durumu açıkça olumlamıştır. Haber metnine bakıldığında, "Demirel bazı illerde sıkıyönetim olmasını istemiş ancak bu istek asker üyeler tarafından olumsuz karşılanmış ve sonuçta kabul edilmemiştir." ifadesi görülür. Gazetenin askeri destekleyici iması burada göze çarpmaktadır. (Cumhuriyet, 7 Mart 1971)

Cumhuriyet, 8 Mart tarihinde, “Yüksek Askeri Şura olağanüstü toplanıyor” başlığı ile manşetten verdiği haberde, Milliyet’in aksine konuya geniş yer ayırmıştır. Gazete olağanüstü toplantı ifadesini kullanarak durumun sıra dışılığına dikkat çekmiş, ortada yanlış giden bir şeylerin olduğunu ima etmiştir. Haber metnine bakıldığında, “Yurttaki son olaylar, üniversitelerdeki son olaylar, banka soygunları, bilhassa ODTÜ’deki arama olayında ölüm vakası meydana gelmesi üzerine TSK alt kademelerindeki huzursuzluk belirgin hale gelmiştir.” İfadesi görülür. Cumhuriyet Gazetesi askerin toplanmasının askerin bir müdahalede bulunabileceğinin göstergesi olduğunu ima etmiş, olası bir müdahaleyi örtülü biçimde desteklemiştir. (Cumhuriyet, 8 Mart 1971)

Cumhuriyet 11 Mart tarihli sayısında “Yüksek Komuta Konseyi toplandı ve görüş birliğine varıldı: Olayları bastırmada hükümet yetersiz.” başlıklı haberinde, asker yanlısı tutumunu devam ettirmekte, siyasi iktidarın yetersizliğini göz önüne sermeye çalışmaktadır. Gazetenin bu denli iktidar karşıtlığı, başka bir deyişle asker yanlılığı, sürekli olarak bu tarz haberlere yer vermesine neden olmakta, bu da bir anlamda “muhtıraya davet” niteliği taşımaktadır. Nitekim gazetenin muhtıraya yaklaştıkça artan iktidar karşıtı ve sosyal patlamayı gözler önüne seren yayın politikası bu düşünceye kanıt niteliği taşımaktadır. Çünkü gazeteye göre, olayların tek sorumlusu vardır, o da “İktidar”dır. 11 Mart’ta yayınlanan bu haberde açıkça görülür ki, gazete orduyu haklı görerek hükümeti olumsuzlamıştır. Ordunun vardığı kanıyı paylaştığı görülen gazete, hükümeti eleştirmiş, hükümetin düşmesi isteğini ima etmiştir. Öte yandan haberde “şaiBELİ durumu dolayısıyla Demirel’in parlamento karşısında da güçlü olmadığı belirtildi” ifadesi kullanılmış, bu ifadeyle Demirel’in başbakanlık görevini hak etmediği ima edilmiştir. Gazete ertesi gün yaşanacak kriz öncesi, hükümete olan karşı tutumunu bir kez daha açıkça sergilemiştir. (Cumhuriyet, 11 Mart 1971)

12 Mart’ta “Komutanlar dün de toplandı. Ele alınan konular Sunay’a iletilecek.” başlıklı haberde gazetenin önceki yayınlarına göre daha nötr davrandığı görülür. Bu haber orduyu övmekten çok, Milliyet Gazetesinde

olduğu gibi gergin havaya dikkat çekmektedir. Gazete haberde sadece personel kanununda yapılacak değişikliklerle ilgili detaylara yer vermiştir. Yorum yapmaktan kaçınmıştır. Ancak ordunun aldığı kararların Cumhurbaşkanı ileteceğini belirten gazete, orduya örtülü bir üstünlük biçmiş olabilir. (Cumhuriyet, 12 Mart 1971)

3.2.1.4. Toplum

Türkiye tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biri olarak kabul edilen 70'li yıllar gerek ünlü “68 kuşağı hareketleri”nin zirve yaptığı, gerekse bazı dış dinamiklerin etkisinin en çok hissedildiği dönemlerden biri olarak, basın tarihine de damgasını vurmuştur. Muhtırayı getiren süreç, gün ve gün, Cumhuriyet Gazetesi yazarları tarafından kaleme alınmış, ülkede gerçekleşen olaylar, kardeş kavgaları, öğrenci olayları ve benzeri karmaşalar detaylandırılmıştır. Bu haberler muhtıra verilene kadar bir uyarı mahiyetinde olup, muhtıranın ardından ise “biz demiştik” anlayışını yansıtan birer imge halini alacaktır. Bu konuda yapılabilecek yorum; gazetenin gerek hükümeti eleştirme, gerekse halkı uyarma misyonunu kullandığı, sosyal hayatta gerçekleşen kavgaya sayfalarını sahne ettiği yönünde olacaktır. Diğer yönden bakıldığında ise, gazete, hemen her gün sayfalarına taşıdığı çatışma, öğrenci-işçi olayları, sağ-sol kavgası şeklinde cereyan eden olayların asıl nedeninin hükümetin basiretsizliği olduğunu düşünmekte, geline bu noktanın tek sorumlusunun “anlayışsız”, “basiretsiz” ve “inatçı” hükümet olduğunu ima etmektedir. Dolayısıyla gazetenin bu tutumunun askeri etkilediği/kışkırttığı, belki de hiç düşünülmeyen bir müdahalenin zorla akla getirildiği, muhtıra verilmesine sebep olduğu yönünde bir yorum da yapılabilir.

Cumhuriyet 2 Şubat tarihli “Ankara Fen Fakültesi boykota girdi. Fakültenin polis ve sağcılarca işgal edildiği öne sürülüyor.” başlıklı haberinde, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde meydana gelen olayları kaleme almış, devlet gücünü temsil eden polisin, gazetenin sağcı olarak nitelendirdiği karşıt grupla birlik olup eğitim yuvasını işgal ettiğini belirtmiştir. Haber karşıt grubu

eleştirmiş, polisi de karşıt grupla birlik olmakla suçlamış, dolayısıyla polisi yani devleti de bir anlamda işgalcilerle işbirliği yapan karşıt grup olarak nitelendirmiştir. İşgal etmek ifadesi haberin dilini sertleştirmiştir. Haberde korumak, kollamak, yardımcı olmak amacını taşıyan “polis”in tam tersi bir işlev üstlendiği, kötü olarak konumlandırılan “sağcı”lar ile aynı “taraf”ta yer aldığı ima edilmekte, bu anlamda elbette örtülü bir olumsuzlama yapılmaktadır. (Cumhuriyet, 2 şubat 1971)

16 şubat tarihinde birinci sayfadan yayınlanan “Sağcıların işgali üzerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dört gün kapatıldı.” başlıklı haberde, sağcı olarak nitelendirilen grubun İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini işgal ettiği, dolayısıyla eğitim öğretim işlevini gerçekleştiremeyen fakültenin dört gün için kapatıldığı aktarılmıştır. Bu haberde kullanılan “sağcı” kelimesi, elbette Cumhuriyet’in mevcut kaos ortamında karşı görüşteki gruba bakışını içermekte, ne denli sert ve öznel bir ifade kullandığını ortaya koymaktadır. “Sağ görüşlü bir grup” ya da “sağ görüşe mensup kişiler” ifadesi kullanılsa idi, haberin çok daha farklı yorumlanabileceği aşikardır. Gazete bu haberde yine sorumlu gördüğü karşıt grubu sert ifadeler kullanarak eleştirmiştir. (Cumhuriyet, 16 Şubat 1971)

Cumhuriyet 1 Mart’ta birinci sayfadan verdiği “Devrim okulunun devrimci öğretmeni sınıfta dövüldü.” başlıklı haberinde, devrim kelimesini üzerine basa basa kullanmış, devrim isteyen bir öğretmenin karşıt görüşü taşıyan kişiler tarafından çalıştığı okulda dövüldüğünü aktarmıştır. Haberin başlığına bakıldığında, devrim kavramına örtülü bir övgü, bununla birlikte saldırıyı gerçekleştiren tarafa da örtülü bir kızgınlık söz konusudur. Aynı şekilde haber metninde de, saldırıya uğrayan taraf övgü dolu sözlerle betimlenmiş, devrimci öğretmenin sadece işini yapmakta olduğu, ancak bu halde bile saldırıya uğradığı, bunun çok büyük bir haksızlık olduğu ima edilmiştir. (Cumhuriyet, 1 Mart 1971)

3 Mart’ta yayınlanan “Hukuk’ta Gençler Polisle Çatıştı, Dekan Fakülteyi 3 Gün Süre ile Kapattı” başlıklı haberde ise, kapatmak fiili etken biçimde kullanılmış, olayın faili “dekan” açıkça verilmiştir. Haber metninde

geçen “...okulda devrimci avına çıkan sivil polisler ile öğrenciler arasında uzun süren silahlı çatışma olmuştur...” ifadesi, devlet gücü polise örtülü bir eleştiri içermekte, av’a benzetilen devrimci öğrencilerin haksızlığa uğradığı ima edilmektedir. Bu anlamda gazetenin hükümete bakışı olumsuzdur. (Cumhuriyet, 3 Mart 1971)

5 Mart’ta manşetten verilen “Amerikalı Dört Asker Kaçırıldı” başlıklı haberde, eylemi gerçekleştirilen fail saklanmış, edilgen yapıda bir ifade kullanılmıştır. Yarım sayfa yer tutan haberde gazete THKO örgütünün imzalı bildirisine yer vermiş, hiçbir eleştiride bulunmamıştır. Ayrıca haber metninde “İstenen para yarın sabah 06’ya kadar verilmezse kaçırılanlar öldürülecek” ifadesi yer alır. Gazete nötr bir dil kullanmış, eleştiride bulunmamıştır. Bu haberde gazetenin örtülü biçimde kaçırılma olayını haklı gördüğü söylenebilir. (Cumhuriyet, 5 Mart 1971)

Cumhuriyet Gazetesi 6 Mart’ta manşetten verdiği “ODTÜ’de kanlı savaş: 2 ölü 32 yaralı.” başlıklı haberinde, Orta Doğu Teknik Üniversitesinde polis tarafından yapılan arama sırasında çıkan çatışmada bir jandarma eri ile bir öğrencinin öldüğünü, otuz iki kişinin de yaralandığını belirtmiştir. Haber metnine bakıldığında gazetenin kendisine yakın gördüğü tarafın mağduriyetine dikkat çektiği görülür. Metinde geçen “...olay 4 Amerikalıyı kaçırdığı söylenen Hüseyin İnan’ın ODTÜ’de görüldüğüne dair polise yapılan ihbar yüzünden başlamıştır” ifadesi, hem İnan’ın suçsuz olduğunu ima etmekte, hem de ihbarın asılsız olduğunu, boşu boşuna olay çıkmasına neden olduğunu ima etmektedir. Bu anlamda haber içeriğinde çatışmanın sebebi olarak görülen iktidar yanlılarına karşı örtülü bir olumsuzlama olduğu söylenebilir. (Cumhuriyet, 6 Mart 1971)

7 Mart’ta manşette yer alan “4 Amerikalının durumu belli değil” başlıklı habere bakıldığında, gazetenin askerleri kaçıran örgütten bahsetmediği görülür. Gazete edilgen eylemler kullanarak faili saklamaktadır. Olayın sorumlusunun üzerine eğilmek yerine olaya eğilmiştir. Kaçırılan askerlerin öldürülebileceğinden bahsetmemiş, bunun yerine durumlarının belli olmadığını aktarmakla yetinmiştir. Gazete ayrıca haber metninde kaçırma

olayını üstlenen örgütten bahsetmemiş, yalnızca istenen para miktarına ve verilen süreye ilişkin detaylara yer vermiştir. (Cumhuriyet, 7 Mart 1971)

Cumhuriyet, 8 Mart'ta Milliyet gazetesi gibi manşetten değil de sol köşede ufak bir bölümde yer verdiği "ODTÜ'de İstihkam Birlikleri Arama Yaptı" başlıklı haberde fazla detaya yer vermemiştir. Gazete sadece "ODTÜ'deki aramaya dün de devam edilmiş, aramaya istihkam birlikleri ve Harita Genel Müdürlüğü ekipleri katılmıştır" ifadesini kullanmıştır. Milliyet gazetesiyle kıyaslandığında, aynı haberin Milliyet tarafından manşetten verilerek yarım sayfa işlendiği, Cumhuriyet tarafından ise neredeyse önemsiz sayıldığı görülür. Söz konusu okulun ODTÜ, söz konusu kaçaklarında THKO adlı örgütten olması, Milliyet Gazetesinin haberde eleştirel dilini kullanmasına, Cumhuriyet Gazetesinin ise yadsımasına yol açmıştır. (Cumhuriyet, 8 Mart 1971)

9 Mart'ta "Amerikalı 4 Havacı Serbest Bırakıldı" başlıklı haberi manşetten veren gazete, "Yürüyerek kaçırıldıkları yere döndüler" alt başlığından da anlaşılacağı üzere, konunun önemini indirgemiş, failer üzerine değil mağdurlar üzerine giderek, "büyütülecek bir şey yok" imasında bulunmuştur.

Haber metninde yer alan "Kaçırılan Amerikalı 4 asker THKO tarafından verilen 78 saatlik sürenin dolmasından sonra sağ salim olarak serbest bırakıldı" ifadesi de bunu doğrulamaktadır. Gazete THKO adlı örgütü eleştirmemiş, bu konuda nötr davranmıştır. (Cumhuriyet, 9 Mart 1971)

10 Mart'ta "Ankara'da olağanüstü arama yapılıyor. 4 Amerikalının bir apartmana terk edildiği belirtiliyor." başlığıyla manşetten verilen haberde, olayın faillerine değinilmemiş, kaçırılan askerlerin serbest bırakıldığı ima edilmiştir. Gazete bu başlığı atarak faileri yok saymış, olaydan bağımsız kılmıştır. Haber olayı önemsizleştirmiştir. Haber metninde yer alan "Gezmiş ve arkadaşları tarafından kaçırıldıkları açıklanan 4 Amerikalının bırakıldığı belirtildi..." ifadesine bakıldığında gazetenin failerin kesinliği konusunda yorum yapmadığı görülür. (Cumhuriyet, 10 Mart 1971)

3.2.2. Muhtıra Sonrası Durum

12 Mart Muhtırası'nın tam metni, 13 Mart 1971 tarihinde yayımlanan Cumhuriyet gazetesinin ilk sayfasında yer almıştır. Muhtıranın verilisinin ardından geçen yaklaşık 20 günlük sürede gazetenin yayınlarına bakıldığında, çoğunlukla muhtırayla ve sonuçlarıyla ilgili haberlerin yer aldığı görülmektedir. Ancak muhtıradan hemen sonra örtülü bir destek olarak karşımıza çıkan bu tutum, bir süre sonra farklı seslerin yükselmesine sahne olacak, gazete muhtıraya olan tepkisini dile getirmeye başlayacaktır. Bu anlamda sıkı yönetim döneminde gazete muhtıraya verdiği tepkilerden dolayı sık sık kapatılacak, yazarları ve çalışanları cezalandırılacaktır.

Öte yandan muhtıranın ardından kurulacak olan yeni hükümet ve uygulamaları konusunda bazı haberlere yer veren Cumhuriyet Gazetesi, Muhtıra'dan önce kullandığı sivri dili kullanmayı bırakmış, daha nötr ifadeler içeren haberlere yer vermeye başlamıştır. Bu durumun da elbette muhtıra gibi olağanüstü bir olgunun ülkede yarattığı gergin ortam ve bir anlamda yönetimde söz sahibi olan ordunun basın organlarına getirdiği baskı hali karşısında normal görülmesi beklenmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi muhtıranın yayınlanmasından hemen sonra 13 Mart tarihinde çıkardığı sayısında ilk sayfanın tamamını “Komutanlar ültimatı verdi.” başlıklı habere ayırmıştır. Gazete Muhtıranın tam metnine ilk sayfasında yer vermiştir. Ayrıca gazetenin muhtırayı gerçekleştiren Türk Silahlı Kuvvetleri'nden “komutanlar” diye bahsederek Türk Silahlı Kuvvetlerini örtülü şekilde desteklediği, üstü kapalı yapılan ve hükümeti düşüren müdahaleyi de “ültimatı” şeklinde ifade ederek muhtıraya asıl bakış açısını gösterdiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Gazete ordunun muhtırasını hükümete kesin ve aslında geç kalınmış bir uyarı olarak değerlendirmektedir. (Cumhuriyet, 13 Mart 1971)

3.2.2.1. Hükümet

Cumhuriyet gazetesinde 14 Mart tarihinde yayınlanan “Yeni hükümet toprak reformu yapacak” başlıklı haber manşetten verilmiştir. Gazetenin Muhtıranın ardından hükümetle ilgili böyle net bir habere yer vermesi, bu haberi manşete taşıması elbette bu hükümeti desteklediği izlenimi oluşturur. Haberde “Yüksek Komuta Konseyinin toplantıları sırasında hükümetin ve Başbakanın yönetimdeki fikir ve idare tarzı tenkit edilirken, kurulacak yeni hükümetin yapması gereken çalışmalar üzerinde durulmuştur” ifadesi kullanılmıştır. Gazete bu ifadeyle hükümeti örtülü biçimde eleştirmiş, ordunun hükümet hakkındaki tenkitlerine destek vermiştir. Gazete hükümetin düşmesini olumlamaktadır. (Cumhuriyet, 14 Mart 1971)

Cumhuriyet gazetesi 15 Mart tarihinde “Siyasi partilerden görüş bildirmeleri istendi” başlığıyla yayınladığı haberde, muhtıranın ardından kurulacak yeni hükümet hazırlıklarına ilişkin detaylara yer vermiştir. Haberde geçen “Cumhurbaşkanı muhtıradan önce Demirel’e birkaç kez çekilmesini tavsiye etmiş” ifadesi, gazetenin bu konuda Sunay’ı tam anlamıyla desteklediğini, Demirel’in düşüşünü normal bulduğunu göstermektedir. Gazete bu haber ile Demirel hükümetinin başarısızlığını ima etmiş, bu başarısızlığın doğal sonucu olarak muhtırayı göstermiştir. Dolayısıyla ordunun bu haberde örtülü biçimde desteklendiği görülür. (Cumhuriyet, 15 Mart 1971)

Cumhuriyet gazetesinde 16 Mart tarihinde yayınlanan “Sunay: Ordu görevini yerine getirdi” başlıklı haberde, Milliyet Gazetesinde olduğu gibi örtülü bir olumlama görülmektedir. Gazete Sunay’ın cümlesini başlığa taşımış, O’nun ağzından orduyu övmüştür. Haberde yer alan “Cumhuriyetimiz devletin derin ve sonu karanlık bir çıkmaza girmesini önleyen tehlikeli bir dönemeci geride bırakmıştır” ifadesi, gazetenin ordunun müdahalesini nasıl olumladığını, nasıl haklı bulduğunu ortaya koymaktadır. Gazete bu haberiyle muhtırayı destekleyen tutumunu sürdürmüştür. (Cumhuriyet, 16 Mart 1971)

Cumhuriyet gazetesinde 20 Mart tarihinde yayınlanan “Nihat Erim Başbakan!” “Sunay: Hükümet şartsız desteklenecek.” başlıklı habere bakıldığında, gazetenin yeni kurulan hükümetin başında Erim’in olduğunu olumlayarak aktardığı görülür. Haberde Cumhurbaşkanı Sunay’ın yeni kurulan hükümetin her koşulda desteklenmesini istediğini belirten gazete, aksi durumun düşünölemeyeceğini ima etmiştir. Öte yandan CHP’den istifa eden Erim’in başbakan olması özellikle vurgulanmış, gazete Erim’e örtölü biçimde destek vermiştir. (Cumhuriyet, 20 Mart 1971)

Göröldüğü üzere Cumhuriyet Gazetesinin muhtıranın ardından izlediğı yayın politikası, orduyu ve muhtırayı olumlular niteliktedir. Sıkı yönetim dönemine kadar devam edecek bu politika, kurulacak yeni hükümeti ve icraatlarını desteklemektedir. Gazete düşen hükümetin acziyetini muhtıra öncesinde defalarca dile getirmiş, olası bir müdahaleye karşı zaman zaman uyarılar yapmıştır. Muhtıranın ardından eski hükümeti örtölü biçimde eleştirmeye devam eden gazete, Demirel’i ve kabinesini mevcut karmaşanın sorumlusu olarak göstermiş, başarısız bulmuştur. Bu anlamda ordunun verdiği muhtıra gazete tarafından desteklenmiş, haklı bulunmuştur. Cumhuriyet gazetesinde Muhtıradan sonra doğrudan ordu ile ilgili haber yer almadığından, ordu başlıklı kategori bu gazeteye muhtıra sonrası haberler için uygulanmamıştır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten bu yana, siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelere sahne olmuştur. Bu yapı içerisinde siyaset ve ordu ilişkileri her zaman bir ahenk içinde gelişme gösterememiş, ordu bazı zamanlarda siyasete müdahale etme gereksinimi duymuştur. Bu müdahaleler sonucunda Türkiye'deki çok partili demokratik hayat bir süreliğine de olsa kesintiye uğramıştır. Bu müdahalelerin, ordunun siyasal sistem içindeki kurumlara direk olarak el koymamasından dolayı en yumuşak görüleni, fakat Türk siyasi hayatı ve sosyal yapısı üzerinde en derin etkiler bırakanı 12 Mart 1971 tarihinde yaşanan ve 12 Mart Muhtırası olarak adlandırılan müdahaledir. (Çelik V., 2003:1-2)

Çağdaş özgürlükçü demokrasilerde, gerçek anlamda demokratik bir devletin tüm toplumsal ve siyasal güçlerin katkısıyla gerçekleşebileceği, devlet yönetimini elinde bulunduranların toplumsal ve siyasal güçler tarafından sürekli olarak denetlenmesiyle sağlıklı bir demokratik düzenin kurulabileceği kabul edilir. Bununla birlikte demokratik bir toplumda devlet yönetimini elinde bulunduranların denetlenmesinde en önemli faktör kamuoyudur. Kamuoyunun gerek oluşmasında gerekse açıklanmasında en büyük rolü oynayansa -diğer kitle iletişim araçlarıyla birlikte- basındır. Bu anlamda basın hem haber düşünce ve bilgileri yorumlayarak, hem de siyasal iktidarı sürekli gözetleyerek ve eleştirerek, yani bir anlamda denetleyerek özgürlükler için ciddi bir koruma sağlar. (Salihpaşaoğlu, 2007:215)

12 Mart Muhtırası ile ilgili Türk Basınının ortak görüşü, Muhtıra'nın iyi amaçlar için doğmuş olduğu, ancak çeşitli uygulama hatalarından dolayı amacına ulaşamadığı yönündedir. Muhtıra, verilişinin ilk dönemlerinde basın tarafından desteklenmiştir. Ancak günler ilerledikçe basında muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. İlk dönemlerde genelde bir destek havası gözlemlenirken, sonradan bu destek yerini yumuşakta olsa bir tepkiye bırakmıştır. Dönemin Başbakan Yardımcılarından Sadi Koçaş kitabında buna yer vermiştir. "12 Mart'tan hemen sonra bir kısım basın çok olumlu tutum içinde idi. Bir kısım susuyordu. Yani pusuda idi. 19 Mart'tan sonra her iki

tarafından bir kısmının hafif hafif muhalefetine rağmen, “Sayın Erim’in kendi prensip ve inanışına göre” etkili, yani yüksek tirajlı basın, hem 12 Mart’ı hem Erim’i destekledi. Ama bu hava pek uzun sürmedi. Bir kısmı 3-5 gün bir kısmı 3-5 hafta sonra olmak üzere bir muhalefet basını hemen oluştu. Askerlerin devreden çıktığını sanan bir kısım AP’li basın ile, aşırı sol anarşistleri ve aşırı sağ zorbaları açıkça veya dolaylı olarak destekleyen bir kısım basın adım adım muhalefete başlamış, kısa zamanda gemi azıya almışlardır.” (Koçaş, 1978:352)

Önceleri basından büyük destek alan muhtıra, muhalif seslerin artmasıyla birlikte basına cephe almaya başlamıştır. Gazetelere kapatma ve yayın yasağı gibi cezalar, gazetecilere ise hapis cezaları verilmiştir. Tüm bunların doğal bir sonucu olarak, ülkede baş gösteren kriz dönemlerinde olduğu gibi, 12 Mart döneminde siyasi platformda yaşanan bu sıkıntılı durum basına da yansımış, basının özgür yayın yapma işlevi engellenmiştir. Elbette basının askeri rejimler de dahil her çeşit yönetimce susturulmak istenmesinin sakıncalı sonuçlar doğurduğu açıktır. En önemli sakıncalardan biri, toplumun bilgi edinme hakkının engellenmesi olduğu gibi, bir diğeri de kapatılma endişesiyle yayın organlarının oto sansür uygulamasına başvurmalarıdır. Sadece bu iki sakınca bile basının varlık nedenini incitmeye yeterlidir. Her on yılda bir meydana gelen askeri müdahalelerle ortaya çıkan bu durum karşısında, ülkede özgür bir basından söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu anlamda, Türk Basın Tarihinde “12 Mart Muhtırası”, basın özgürlüğünün kısıtlanması, basının işlevlerini yerine getirme zorluğu çekmesi anlamında büyük önem taşımaktadır. Muhtıra yazılı basında haber veriş biçimi bakımından değişikliğe neden olmuştur. 12 Mart Muhtırasının basına olan etkisi sadece haber içeriklerindeki farklılıklarla sınırlı değildir. Muhtıranın verilmesiyle başlayan süreçte, gazetelere yayın yasakları uygulanmıştır. Ayrıca bazı gazeteler yayın içeriklerinden dolayı belirli aralıklarla kapatılmıştır. Yazılı basın baskılardan dolayı bir anlamda oto sansür uygulamak zorunda bırakılmıştır. Tüm bunların yanı sıra, gazeteciler hapis

cezalarına çarptırılmış, mahkum edilmiş ya da sürgüne gönderilerek görevden uzaklaştırılmıştır.

Milliyet Gazetesi 12 Mart Muhtırasından önceki haberlerinde örtülü biçimde Demirel'in önderliğindeki Adalet Partisi hükümetini desteklerken, muhtıranın ardından bu desteği kesmiş, hükümet hakkında daha nötr ifadeler kullanmaya başlamıştır. Gazete, ülkedeki karmaşanın sorumlusu olarak ana muhalefeti görmekte, meclisteki siyasi partilerin hükümet karşıtı fikirlerini eleştirmekte, ordunun hükümeti başarısız bulduğunu ima ettiği açıklamalara yer vermemektedir. Milliyet'in bu tutumu, direk olarak Ordu'ya bir destek şeklinde yorumlanmasa da, demokrasi yanlısı bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Milliyet Gazetesi 12 Mart Muhtırasından önce hükümeti ve icraatlarını desteklerken, Muhtıra ile birlikte bu desteği kesmiş, diğer siyasi partilere ve toplumsal olaylara değinmemiş, haber içeriklerini muhtıra üzerine şekillendirmiştir.

Cumhuriyet Gazetesine bakıldığında, 12 Mart Muhtırasından önce gazetenin birinci sayfa haberlerinde hükümeti ve icraatlerini yoğun biçimde eleştirdiği görülür. Gazeteye göre hükümet başarısızdır ve hükümetin aldığı yanlış kararlar sonucunda ülke içinden çıkılmaz bir duruma düşmüştür. Gazete Muhtıradan önceki yayınlarında orduyu örtülü biçimde desteklemiş, ordunun hükümeti eleştiren açıklamalarını manşetlerine taşımıştır. Gazete ayrıca toplumsal olayları ve çatışmaları haberlerine taşıırken, çatışan tarafları özellikle ayrı ayrı ifade etmiş, kendine yakın gördüğü taraf için mağdurluk bildiren ifadeler kullanmış, çatışmanın sorumlusu olarak da diğer tarafı göstermiştir. 12 Mart Muhtırasından sonra ise gazetenin yayın politikası değişmiş, daha yumuşak bir dil kullanılmaya başlanmıştır. Haber içeriklerine bakıldığında, gazetenin üslubunun tamamen değiştiği, eleştirel tarzının daha nötr ifadelere dönüştüğü görülür. Gazete Muhtırayı desteklemiş, eleştirdiği hükümetin düşmesini olumlayarak karşılamıştır.

KAYNAKÇA

A- SÜRELİ YAYINLAR

Cumhuriyet Gazetesi (Şubat-Mart 1971)

Dünya Gazetesi (1971)

Günaydın Gazetesi (1971)

Hürriyet Gazetesi (1971)

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Birleşim 12.03.1971.

Milliyet Gazetesi (Şubat-Mart 1971)

Yankı Dergisi, Ağustos 1972, Mart 1973.

B- DİĞERLERİ

AHMAD, Feroz; “**Demokrasi Sürecinde Türkiye**”, (Çev.Ahmet Fethi), İstanbul, 1994.

AKIN, İlhan; “**Temel Hak ve Özgürlükler**”, İstanbul, 1971.

AKSOY, Muammer; “**Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü**”, Ankara, 1970.

ALATLI, Ertuğrul; **Müdahale: 12 Mart 1971 – 12 eylül 1980**, Alfa Yayınları, 2002.

ALTUĞ, Kurtul; **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, 1001 Kitap, İstanbul, 1973.

ANSAH, Paul A. V; “**Uluslararası İletişimde Haklar ve Değerler Mücadelesi**”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, Rey Yayınları, İstanbul, 1991.

ANA BRITANNICA Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 19, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, INC. C1990.

ARCAYÜREK, Cüneyt; **“Demirel Dönemi: 12 Mart Darbesi, 1965 – 1971”**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

ARMAOĞLU, Fahir; **“20. yüzyıl Siyasi Tarihi”**, Tisa Matbaası, Ankara, 1984.

AŞKUN İNAL Cem; **“Yönetimde haberleşme”**, E.İ.T.İ.A Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, Eskişehir, 1976.

AYBAR, Mehmet Ali; **“12 Mart’tan Sonra”**, Sinan yayınevi, İstanbul, 1973.

BALKANLI, Remzi; **“Mukayeseli Basın ve Propaganda”**, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1961.

BEKTAŞ, Arsev; **“Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi”**, CHP ve AP (1961-1980), İstanbul, 1993.

BİRAND, M. Ali; **12 Mart: İhtilalin Penceresinde Demokrasi**, İmge yayınevi, 2. baskı, Ankara, 1994.

BİRAND, Mehmet Ali, C. DÜNDAR ve B. ÇAPLI; **“12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi”**, İstanbul, 2003.

BRADLEY, Duane; **“The Newspaper: Its once in a democracy”**, D. Van Nostrand Co., Inc., Princeton, 1965.

BURTON, Greame; **“Görünenden Fazlası”**, Çev: Nefin Dinç, Alan yayıncılık, İstanbul, 1995.

CEMAL, Hasan; **“Tank sesiyle uyanmak”**, **“Demokrasi korkusu”**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1986.

CİZRE SAKALLIOĞLU Ümit; **“AP- Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi”** İstanbul, 1994.

ÇAVDAR, Tevfik; “Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1950-1955” Ankara, 2000.

ÇEBİ, Murat Sadullah (Çev./Der.); “**İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi**”, Ankara, Alternatif Yayınları, 2003.

ÇEBİ, Murat Sadullah; “**16 Nisan 2003 Avrupa Birliği Atina Zirvesi’nin Türk Yazılı Basınında Sunumu**” Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Kış, Sayı 16, 2002.

ÇELİK, Mehmet; “Medya ve Demokrasi İlişkisi: Küreselleşme Sürecinde Medya’nın Rolü”, İstanbul, 2002.

ÇELİK, Vasfiye; “12 Mart Müdahalesi ve demokrasiye geçiş”, Kırıkkale, 2003.

DEMİRAY Uğur, YÜKSEL A. Haluk; “**Basının toplumsal iletişimdeki işlevleri**”, Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı yayınları, Eskişehir, 1988.

DÖNMEZER, Sulhi; “**Basın ve Hukuku**”, Genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş Dördüncü baskı, İstanbul Üniversitesi yayınları, No: 2213, İstanbul, 1976.

DURSUN, Davut; “**12 Mart Darbesi: Hatıralar Düşünceler Gözlemler**”, Şehir Yayınları, İstanbul, 2003.

Encabo, Manuel Nunez; “**Gazetecilik Etiği ve Demokrasi**”, Medya, Kültür Siyaset, Der. Süleyman İrvan, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1997.

EROĞUL Cem; “**Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71**”, (Der.Irvin C.Schick ve E. Ahmet Tonak), Geçiş Sürecinde Türkiye, İstanbul, 2003.

FEYZİOĞLU, Turhan; “**Demokrasi ve Diktatörlüğe Dair**”, İstanbul, 1957.

FİSKE, John; “**İletişim Çalışmalarına Giriş**”, (Çev. Süleyman İrvan) Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1996.

GEORGE, Alexander L.; “Quantitative and Qualitative Approaches to Content Analysis”, Urbana, 1959.

GEVGİLİLİ, Ali; **“Yükseliş ve Düşüş”**, İstanbul, 1987.

GİRİTLİ, İsmet; **“12 Mart ve ötesi”**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1971.

GİRİTLİ, İsmet; **“Çağdaş Gazeteciliğin Bazı Sorunları”**, İstanbul, 1978.

GRABER, Doris A.; **“Mass Media and American Politics”**, Congressional Quarterly Press, Washington, 1980.

GUREVITCH, Michael, Blumler, Jay G.; **“Siyasal iletişim sistemleri ve demokratik değerler”**, Medya kültür siyaset, Der. Süleyman İrvan, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1997.

GÜLER Filiz DEMİRCİ; “Türkiye’nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay Adalet Partisi”, Ankara, 2003.

GÜMÜŞTEKİN, Uğur; **“Yeni Bir Sosyal Mukaveleye Doğru”**, İstanbul, 1974.

GÜZ, Nurettin; **“Türk Basınında Gündem Oluşturma”**, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı, Cilt 12 Ankara, 1996.

GÜZ, Nurettin; **“Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları”**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.

HALE, William; **“Türkiye’de Ordu ve Siyaset, 1789’dan Günümüze”**, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, 1994.

HANSEN, Anders; **“Content Analysis”**, New York University Press, 1998.

ILICAK, Nazlı; **“12 Mart Cuntaları Demokrasinin Sırtındaki Hançer”**, Timaş Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2002.

İÇEL, Kayıhan; “**Kitle haberleşme hukuku**”, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985.

İNUĞUR, Nuri; “**Türk Basın Tarihi**”, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1992.

KABACALI, Alpay; “**Başlangıçtan günümüze Türkiye’de basın sansürü**”, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1990.

KABACALI, Alpay; “**Türk Basınında Demokrasi**”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

KAPANI, Münci; “**Kamu Hürriyetleri**”, Ankara, 1993.

KAYALI, Kurtuluş; “**Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart**”, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1994.

KEANE, John; “**Medya ve Demokrasi**”, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

KEANE, John; “**Structural Transformations Of The Public Sphere**”, The Information Society Reader, Ed. Frank Webster, Routledge Taylor&Francis group, London and New York, 2004.

KEMAL, Mehmet; “**Öfkeli generaller ve işkence**”, Soyut Yayınevi, İstanbul, 1974.

KILIÇ, Fatma; “**12 Mart’ta Basın**”, İzmir, 2001.

KOÇAŞ, Sadi; “**12 Mart Anılarım**”, Reyo Basımevi, İstanbul, 1978.

KÜÇÜK, Yalçın; “**Aydın üzerine tezler-5**”, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1997.

MACPHERSON, C.B.; “**Demokrasinin Gerçek Dünyası**”, Çev. Levent Köker, Birey ve Toplum Yayınları, 1984, Ankara.

MAZICI, Nurşen; “Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri”, İstanbul, 1989.

MCQUAIL, Denis; “**Kitle İletişim Modelleri**”, Çev. Konca Yumlu, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

MCQUAIL, Denis; “**Kitle İletişim Araçlarının Etkileri**” **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, Der. ve Çev. K. Alemdar, R. Kaya, Savaş Yayınevi, Ankara, 1983.

MCQUAIL, Denis; “**Kitle İletişim Kuramı**”, (Çev. A. H. Yüksel), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1994.

MELLUCI, Alberto; “**Toplumsal hareketler ve günlük hayatın demokratikleşmesi, Sivil Toplum ve Devlet**”, Der. John Keane, Çev. Levent Köker, Ayrıntı yayınları, 1993, İstanbul.

MUTLU, Erol; “**İletişim Sözlüğü**”, Bilim Sanat yayınları, Ankara, 1998.

NADİ, Nadir; “**27 Mayıs’tan 12 Mart’a**”, Sinan yayınları, 1972.

OKTAY, Ahmet; “Toplumsal Değişme ve Basın”, 1987.

O’NEILL, John; “**Piyasada gazetecilik yapmak**”, **Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar**”, Der. Andrew Belsey, Ruth Chadwick, Çev. Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

ÖKTEM, Niyazi; “**Özgürlük ve Basın Özgürlüğü**”, İstanbul Üniversitesi, Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı, 1988.

ÖRTÜLÜ, Erdoğan; “**Üç İhtilalin Hikayesi**”, Milli Ülkü Yayınevi, İstanbul.

ÖZ, Reha; “Türkiye’nin Ekonomik- Politik- Siyasal Yapısı, 1980-1990, Ben Devletim Asarım, “Sıkıyönetim Dönemleri” BDS Yayınları, İstanbul, 1992.

ÖZBAKAN, Hulusi; “**Silahlı Kuvvetler Hukuk Rehberi**”, Ankara, 1989.

- ÖZDEMİR, Hikmet; **“Çagdas Türkiye” (1908-1980)**, İstanbul, 1997.
- ÖZGEN, Murat; **“Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları”**, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, -İstanbul, 2000.
- ÖZTÜRK, Osman Metin; **“Ordu ve Politika”**, Ankara, 1993.
- ÖZTÜRK, Sırrı; **“12 Mart 1971’den Portreler”**, Sorun Yayınları, İstanbul.
- RAYMOND, Aron; **“Demokrasi ve Totaliterizm”**, Çev. Vahdi Atay, İstanbul, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri No 3, 1976.
- SALİHPAŞAOĞLU, Yaşar; **“Türkiye’de Basın Özgürlüğü”**, Ankara, 2007.
- SARIOĞLU, Esra; **“12 Mart: Cezaevlerinde politik tutuklu kadınlar”**, Journal of Historical Studies, İstanbul, 2004.
- SARTORI, Giovanni; **“Demokrasi Teorisine Geri Dönüş”**, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turan, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1993.
- STEINBERG, Charles S.; **“Mass Media and Comunication”**, Communication Arts Books, Hastings House, Publishers, New York, 1972
- SPITZ, Davit; **“Antidemokratik Düşünce Şekilleri”**, Çev. Şiar Yalçın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- TANİLLİ, Server; **“Uygarlık Tarihi”**, Say Yayıncılık, İstanbul, 1981.
- TANİLLİ, Server; **“Devlet ve Demokrasi”**, Say yayıncılık, İstanbul, 1988.
- TAVŞANCIL, Ezel, ASLAN, Esra; **“Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri”** İstanbul, Epsilon Yayınları, 2001.
- TOPUZ, Hıfzı; **“100 Soruda Türk Basın Tarihi”**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

TOURAINE, Alain; “**Modernliğin eleştirisi**”, Çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

TÜRK, Hikmet Sami; “**Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanunu Önerisi**”, Türkiye ve Avrupa’da Seçim Sistemleri, Politika ve Toplum Yayınları, İstanbul, 1996.

YILMAZ, Hakan; “Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler”, Timaş, 2000.

ZÜRCHER, Eric Jan; “**Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**”, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

ÖZET

Dördüncü kuvvet olarak siyasal iktidarı denetlemek ve dengelemek amacıyla ortaya çıkan medya, demokrasinin ve hukuk kurallarının tam olarak yerleşmediği toplumlarda, birinci güç kadar etkili olabilmektedir. Öte yandan siyasal sürecin oluşmasında önemli etkileri olduğu düşünülen medyanın bu etkisinin ne boyutta olduğu gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır.

Özellikle olağanüstü hal dönemlerinde basına uygulanan açık ya da örtülü yasaklar, baskıcı tutumlar, basının görevini yerine getirmesini engelleyebilmekte, basın özgürlüğünü sekteye uğratabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihine bakıldığında, belli dönemlerde ordu tarafından siyasal iktidara yapılan müdahalelerin, basının haber toplamak, yayınlamak ve kamuoyu oluşturmak görevlerini kısmen ya da tamamen engellediği görülmektedir.

Çalışmada 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Adalet Partisi Hükümetine verilen muhtıra incelenmiş, bu muhtıranın basın üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Muhtıranın basın özgürlüğüne etkisi, dönemde günlük olarak yayın yapan ve ulusal çapta dağıtılan Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri üzerinden incelenmiş, bu gazetelerin haber veriş biçimindeki farklılıklar ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler

1. Medya
2. Demokrasi
3. 12 Mart
4. Muhtıra
5. Hükümet

ABSTRACT

Media, which came forward as fourth one of main influences in supervising and balancing the political power, might be as effective as the first power in societies where the concept of democracy and legal principle has not been settled yet. On the other hand, the extent of this effect that media has on the development of political course is gaining importance day by day. Direct or indirect restrictions and oppressive manners taken towards press, especially in state of crisis, can hinder the press from performing its job, which consequently gives harm to freedom of the press.

When the History of Turkish Republic is examined closely, it is seen that the military interferences towards political power during certain times prevented press from its main commitments such as gathering news, publishing and molding public opinion. In this thesis, the memorandum that was given to Government of Adalet Party by Turkish Armed Forces on March 12, 1971 was examined and its effect on press is discussed accordingly.

The effect of the memorandum on press is examined with respect to the perspectives of Milliyet and Cumhuriyet newspapers, which were printed on a daily basis and distributed in all over the country. The differences of these newspapers in presenting news are also discussed in this thesis.

Key Words

1. Media
2. Democracy
3. 12 of March
4. Memorandum
5. Governance